

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2023 02

év szám

KORTÁRS 2023 02

M. KISS MÁRTA munkáival

G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Csillagszállás,
A rossz és a jó (versek)

KARÁCSONYI ZSOLT, ROSS KÁROLY prózái

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ, DIMÉNY H. ÁRPÁD, SERFŐZŐ SIMON versei

Tanulmányok ILLYÉS GYULA műveiről

Új sorozatunk: ördöglakat – irodalmunk nehézségei

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

M. KISS MÁRTA, Kisfaludi szélfogó, 2021, ipari akril, vakolat, 10x2,20 m;
Szárak nyomok (Aszály sorozat), 2022, sár, természetes enyv, pigmentek, olaj, vászon, 200x270 cm

TARTALOM

- 3** G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Csillagszállás; A rossz és a jó *(versek)*
- 5** KARÁCSONYI ZSOLT: Belső tízezer *(próza)*
- 8** ÁCS MARGIT: Felfüggesztett ítélet – Vajon miért maradt befejezetlen Illyés Gyula faluregénye?
- 13** BÁNKI ÉVA: A bizonytalankodás útvesztőiben – Az idős Illyés versnyelvének sajátosságairól
- 17** VASY GÉZA: Évezredváltás
- 22** EGYED EMESE: „Gyerünk vidulni”: Illyés Gyula Racine-ként – Les plaideurs / A pereskedők
- 29** ROSS KÁROLY: Az Ötös *(próza)*
- 33** THIMÁR ATTILA: Sorozatindító
- 33** PÉCSI GYÖRGYI: Hová, hová, szép költészet...
- 38** SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor XIX.
- 41** GÉCZI JÁNOS: Panasz behajózás előtt; Glória, Ámen; Nota. Egy színpadi műhöz *(versek)*
- 43** LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Koldusernyő; Búcsú a „Feketemunká”-tól *(versek)*
- 45** NOVOTNY TIHAMÉR: „Kiss Kukurica” üzen a csallóközi Aranykertből – M. (Mert!) Kiss Márta festőművész világáról *(képzőművészet)*
- 65** GRÓH GÁSPÁR: A hiányzó válaszok regénye (Szilágyi István: Agancsbozót) *(1. rész)*
- 80** SERFŐZŐ SIMON: Odáig; Utcakép *(versek)*
- 81** LAJTOS NÓRA: A tágasság trilógiája – Utószó Serfőző Simon Fészekhagyók, Gyanútlanul, Búcsúírás című trilógiájához
- 86** GERZSENYI GABRIELLA: Amikor kicsi voltam *(próza)*
- 88** DIMÉNY H. ÁRPÁD: egy kutya súlya *(vers)*
- 89** BALÁZS K. ATTILA: [Rügyezned kell]; [Meditáció]; [Önarckép IV.] *(versek)*
- 90** VÁRNAI GINA: Interjú Rácz Péterrel, a balatonfüredi Magyar Fordítóház alapítójával
- 94** BONIVÁRT ÁGNES: Kun Árpád / Takarító férfi
- 95** DOBOS BARNA: Gerőcs Péter / Werkfilm
- 98** BALÁZS GÉZA: Agócs Sándor / Szőrén az Időt
- 101** BENCE ERIKA: Gécz János / Judith, avagy a baltás gyilkos felesége

E számunkat M. KISS MÁRTA munkáival illusztráltuk.

A borítón: Emília, 2021, vegyes technika, vászon, 200x180 cm (részlet);

Josephine Kaiser, 2021, sár, ragasztó, akril, vászon, 30x20 cm (részlet)

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékeiben élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com)

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com)

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: Prime Rate Kft. – www.primerate.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu WEBSHOP](https://eshop.posta.hu/storefront/)-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

S. Béres Bernadett recenziója Mezősi Miklós Tarka dal ösvényén – Költészethasználati bédekker című verseskötetéről

Lubianker Dávid kritikája Kárpáti György Chaplintól Pókemberig – Filmműfajok társadalomtörténete című könyvről

Oproiu Nicolette esszéjét Emlékezzünk a gyümölcsökre, avagy hogyan közelítsünk a képzőművészethez? címmel a kortárs képzőművészet befogadási lehetőségeiről

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Csillagszállás

A csillagszállás nem távoli galaxisok közötti utazás kelléke, a csillagszállás, amikor úgy hajtod fejed egy párna görbe íve uralta térbe, hogy az összes érzés és gondolat vektora vagy vektorösszege odakint marad. Távol tőled mint egy csillagkép kivételével. Ebből a képből nem tanulsz, nem igazít el bolyongásaidban, amit jelez, mint rosszsullétek, fejfájások álomszövedéke, hogy az egyedüllét mélyebb és ősbib, mint az álom. Lehet veled családod, gyerek vagy őseid szelleme, helyed csak úgy lehet, ahogy macska tölti be a teret, a ragadozó test saját maga foglya, vagy mikor egy konzervet kinyitasz, s az bebalzsamozva, mint egy múmia, várja, hogy feleméssze az élő a holt anyagot, egyszerre támadják és támad, ahogy az anyag kihűlt lelke körbeveszi a vágyat, a csillagszállás egy olyan éjjel, amit nem vesznek körbe napszakok, pulzál a szemedben az idő, körpupilla, tágul, szűkül, ahogy követ víztükörre dobnak, egyszerre vagy öreg és gyerek, paplan se kell, csak alszol, a fehér lepedő, gyűrött háttérsziluett kialakásod kvazárját idézi meg, a csillagszállás atomsugárzás az időben, gyenge kölcsönhatásban egy neutron bétabomlása jelzi, hogy kint aszály van, és a szájad nem mondhatja meg, hol alszol, amíg ébredsz, egy neutrínó tömeg nélkül visz rólad hírt a sötétségnek, a csillagszállás nyugtat is, hogy te nem te vagy – nem fénylik semmi, csak egy fénygombolyag, amivel macska játszik, tejfehér, múltó jelenlét, nem mutatja, mennyivel lehetnél több, ha lennél. Macskának tejút. Mennyivel lehetnél több, ha nem lennél – emlék képződik így a halálnak, az nézhet vissza rá, aki nincs, akit meg nem, csak kitalálnak.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ (1972) Budapest

A rossz és a jó (buddhista példázat)

1.

A réteges, rostos, fonalas stratusok, a gomolyfelhők, gomolyos rétegfelhők alacsonyan szállnak. A réteges bűnöket előző nemzedék táplálja. Gyúrja őket egy kéz, ami nincs. Gyúrja őket egy kéz, ami van. A kéz nem vádolható, mert a vádban eltűnik. Megülik a kedélyt és a levegőt, a szem előtt fehérén mosódnak el. A rostos bűn mást szaggat, a rost sosem saját, más lelkét tápláló szövetben szaggatja szét magát. Az a bűn, ami fonalas, egy történetbe fér. Mégsem mondható senkinek, csak önkörében él. A gomolybűn lehet komoly, de bánat nem ébred vele. Lenti bárányok, halott kenyerek, nem hajtja, gyúrja senki se.

A párnafelhők, lepelfelhők szállnak közép magasan. Az egyikre hajthatod fejed, a másik betakar. Olyan bűn mindegyik, ami alvásba kísér. Elaltatja benned a Napot, mire a mélybe ér. Mire elhinnéd, hogy a tiéd, már nem hiszed el. Elalszik benned a tudat, ha felszínre emel.

Pelyhek, fátylak, cirrocumulusok szállnak magasan. Ez a bűn koronája, könnyű alakja van. Följük nem fér semmi se, Isten se, ez a baj. Nem lesz belőlük semmi víz, jövőre van tavaly. Ha rájuk gondolsz, elkárhozol, ha nem gondolsz rájuk, akkor is. Pehely és fátyol eltakar, nem lesz belőlük semmi víz.

Esőréteg vagy zivatar függőlegesen lecsap. Feloldozás vagy büntetés? A végén ez marad. Büntetés vagy feloldozás? Bűnből van ez is, az is. Hiába lesz belőlük víz, semmit sem érsz vele. Bűnből van az ítélkezés – a bűn oldószere.

Felhőből ennyi bűn. Héliosz tehene. Hajtja üdvöztőnk, a Nap. Ha van üdv, egy tehén legeli le.

2.

A réteges, rostos, fonalas stratusok, a gomolyfelhők, gomolyos rétegfelhők alacsonyan szállnak. A réteges jóságot előző nemzedék táplálja. Gyúrja őket egy kéz, ami nincs. Gyúrja őket egy kéz, ami van. A kéz nem áldható, mert az áldásban eltűnik. Átjárják a kedélyt és a levegőt, a szem előtt fehérén mosódnak el. A rostos jóság mást érint, a rost sosem saját, más lelkét tápláló szövetben építi fel magát. Az a jó, ami fonalas, egy történetbe fér. Mégsem mondható senkinek, csak önkörében él. A gomolyjóság lehet komoly, de öröm nem ébred vele. Lenti bárányok, élő kenyerek, nem hajtja, gyúrja senki se.

A párnafelhők, lepelfelhők szállnak közép magasan. Az egyikre hajthatod fejed, a másik betakar. Olyan jóság mindegyik, ami alvásba kísér. Elaltatja benned a Napot, mire a mélybe ér. Mire elhinnéd, hogy a tiéd, már nem hiszed el. Elalszik benned a tudat, ha felszínre emel.

Pelyhek, fátylak, cirrocumulusok szállnak magasan. Ez a jóság koronája, könnyű alakja van. Följük nem fér semmi se, Isten se, nincsen út. Nem lesz belőlük semmi víz, jövőre van a múlt. Ha rájuk gondolsz, üdvözülsz, ha nem gondolsz rájuk, akkor is. Pehely és fátyol eltakar, nem lesz belőlük semmi víz.

Esőréteg vagy zivatar függőlegesen lecsap. Feloldozás vagy büntetés? A végén ez marad. Büntetés vagy feloldozás? Jóságból van ez is, az is. Hiába lesz belőlük víz, semmit sem érsz vele. Jóságból van az ítélkezés – a jó oldószere.

Felhőből ennyi jó. Héliosz tehene. Hajtja üdvöztőnk, a Nap. Ha van kárhozat, egy tehén legeli le.

KARÁCSONYI ZSOLT

Belső tízezer

(részlet)

KARÁCSONYI ZSOLT (1977) Arad

Albumok. Mondta az Öreg.

Fogtam a három albumot, és kivágtam az egészet a szemétkébe. Jött a Lányom, és kérdezte, hol vannak az albumok. Azért kérdezte, mert már semmi sem volt a könyvespolcaimon, csak az a három album. Először a regényeket dob-
tam ki, azután a lexikonokat, a verses- és drámaköteteket. Nem egyszerre
dobtam ki őket, minden héten egy keveset, egy szatyorra valót, de amikor a
Lányom ismét beállított, már üres volt minden könyvespolc. Miért nem vitted
el az egészet valami antikváriumba, vagy miért nem szóltál nekem, de én nem
választottam semmit. Nem tudtam megmondani. Pedig tudtam, miért, és még
most is tudom. Egyszerűen képtelen voltam a neveket észben tartani, nem-
csak a szereplők neveit felejtettem el, de a szerzők nevét is. Ott volt a név a
könyvborítón és a könyvek gerincén, mindenütt ott volt, több helyen is a szer-
ző neve, de kinyitottam a könyvet, és már nem emlékeztem, kinek a könyvét
tartom a kezemben, nem tudtam, ki írta, arra sem emlékeztem, mikor vettem
meg a könyvet, hol szereztem be, hányszor pakoltam be a kedvenceimet és
vittem tovább egyik lakásból a másikra, egyik emeletről, egyik könyvespolcra
a másikra. Felültem a trolira, a vonatra, a repülőre, néhány könyvet még egy
tengeralttjáróra is elvittem volna, de nem jártak tengeralttjárók a közelben,
vagy ha mégis, nem voltak menetrendszerű járatok, én pedig akkor még sze-
rettem a menetrend szerinti járatokat, jó volt tudni, hogy vannak olyan gépek,
amelyek adott pillanatban indulnak, és adott pillanatban érkeznek meg. Ki-
dobtam egy adag könyvet, és ha már amúgyis lent voltam az utcán, elbattyog-
tam az első megállóig, és néztem a menetrendet, néztem, ahogy felszállnak
és leszállnak mások, nekem pedig nem kell felszállni és leszállni, nem kell el-
indulni és megérkezni sem. Órákig álltam ott, amíg valaki, egy szomszéd vagy
valami ismerős, gyakran megtörtént, hogy ugyanaz az ismerős, hazavitt, csak
egészen az ajtóig, én pedig előhalásztam a nadrágzsebemből a kulcsot, és
bejutottam valahogy, azért valahogy, mert a bejutáshoz végre kell hajtani egy
egész műveletsort. Először is ki kell halászni a kulcsot, a kulcsot, amit a nad-
rágszíjambhoz kötöttem egy cipőfűzővel, hogy semmiképp se veszítsem el.

Régen a gyerekek a nyakukban hordták a kulcsot, hogy ne veszítsék el, én
is ott hordtam a kulcsot sokáig, és már akkor, akkor is előfordult, hogy nem
zártam be az ajtót, vagy azt hittem, hogy nem zártam be az ajtót, volt, hogy
visszafordultam a megállóból, ellenőrizni, hogy bezártam-e. Később ugyanígy
volt a gázzal, a villannyal, és akárhányszor fordultam vissza, az ajtót mindig
zárva találtam, mindig eloltottam a gázt, nem égett a lakásban egyetlen lám-
pa sem, de ha azt hittem, és el is hittem magammal, hogy tényleg mindent
bezártam, elzártam, eloltottam, na, akkor történt meg, hogy délután vagy
este, amikor hazaértem, hiába tettem a kulcsot a zárba, nem tudtam elfordí-
tani, mert reggel nem zártam be, és égett a villany a konyhában vagy a fürdő-
szobában, néha még a nappaliban is. Aztán valahogy mégis megszoktam,
hogy bezárjam az ajtót, lekapcsoljam a villanyt, és ne is ellenőrizzem. Ellen-
őrzés nélkül is működött minden. Én is ellenőrzés nélkül működtem, ment
minden, mint a karikacsapás, aztán eljött a nap, régen egészen pontosan tud-
tam, milyen évben, milyen hónapban, milyen évszakban történt, de eljött

a nap, amikor nem jutott eszembe a kedvenc szerzőm neve. Csak ha leemeltem a könyveit a polcról, csak akkor rögzült újból, és ha elég sokáig lapozgattam a ronggyá olvasott, kávéval, ezzel-azzal többször is meglocsolt könyveket, akkor néhány napig megint gond nélkül fel tudtam idézni a kedvenc szerzőm nevét, és idézeteket is tudtam, fejből, ha nem is emlékezetből, de fejből.

Akkor már nem volt elég az emlékezet a felidézéshez, szükség volt az egész fejre, aztán a karjaimra és a lábaimra, felidéztem, hogy is jutottam el a saját lábaimon a könyvesboltig, és ez elég volt, hogy a vásárlást, az eladó nevét és a könyv szerzőjét, a könyv címét is felidézzem. Aztán már a lábaim, a könyvet tartó ujjaim sem bizonyultak elegendőnek, kénytelen voltam az egész testemmel emlékezni, az egész test valami apró részletében rejlő emléktöredékbe kapaszkodni, ha a kedvenc szerzőm nevét akartam felidézni, és már az sem volt elég.

Elkezdtem lehordani a könyveket, a többiek könyveit, akiknek a nevét már nem tudtam, és a könyvespolcok fele már üres volt, amikor meglátogatott valaki, kávéztunk, és nézte a könyvespolcaimat, a félig üres könyvespolcaimat, mondta, hogy nincs pénze, nem tud kölcsönadni, de tényleg elviszi ő egy részét az antikváriumba. Nem egyeztem bele, főleg azért, mert annyit kellett volna csak mondani, hogy rendben, Géza, rendben, Sanyi, de nem emlékeztem már a nevére. Ő pedig kimondta a saját nevét, többször is, azt hiszed, már a nevedet sem tudom, azt hiszed, és annyira felhúztam magamat, hogy kizavartam. Nem is jött többet. Tényleg nem emlékeztem a nevére, pedig nagyon régóta ismertem, pedig tényleg azt mondta, figyelj csak, és itt a nevemet is kimondta, annyit szedett ki magából, kinkeservesen, hogy te, és itt a nevemet mondta, te, neked be kellene vonulni. Ezt még azelőtt, hogy a saját nevét is kimondta volna, azelőtt mondta, bevonulni.

Hova vonulni, mi vagyok én, záporosó, mondtam. Már sejtettem, hogy tényleg záporosó vagyok, vagy valami ahhoz hasonló, semmiképp sem tájfun vagy ciklon, mert még azoknak is van nevük, én pedig már akkor kezdtem teljesen elfelejteni a neveket, az utcákat, a házsámokat, csak a zeneszerzők neveit tartottam észben valahogy sokáig, azért is dobtam ki csak a legvégén, még a családi fotóalbum előtt az összes lemezt.

Elég volt, ha ránéztem egy zenemű címére, máris tudtam, ki a szerző, néha még az is eszembe jutott, kik voltak a híresebb előadók, pedig régen vágtam az egészet, kenterbe vertem több zenetörténészt is.

Amikor már a könyvek címére egyáltalán nem emlékeztem, elkezdtem összehaverkodni mindenféle zenészekkel, zongoristákkal, hegedűsökkel, még brácsásokkal is. Hát te honnan kerültél ide, és hol voltál eddig, ha ennyi mindent a fejedbe tömtél, de én erre már nekik sem tudtam válaszolni, mert fogalmam sem volt, hogy kerültem ide és hol voltam eddig, és ezt, hogy miként is kerültem ide és hol voltam eddig, na, ezt már egyáltalán nem tudom.

Az a sejtésem, hogy valaki megszült engem is, na, ezért vagyok itt, mondtam nekik, amikor még képes voltam ilyen frakkáns mondatokat mondani, vagy frappáns, nem is tudom. Ők pedig azt mondták, oké, nem kell itt mindenkinek bemutatkozni, inni jöttünk, Öreg, és ők is elkezdtek Öregnek szólítani, és csak hallgatták, amíg meg nem unták, hogy nyomom a sztorikat a zeneszerzőkről, csak mondták a címet, és én már mondtam is a nevét, hogy hol írta, milyen körülmények között, ivott-e, amikor írta. Tényleg, ettől már valamit, Öreg? Meg is hívtak néha, hogy egyek már egy paszulylevest a szomszédban, vagy kolbászt mustárral, kenyérrel, volt egy lacikonyha a közelben, és most jut eszembe, hogy az az utca tele volt mindenféle kifőzdékkel és kocsmákkal és éttermekkel.

Itt laksz a közelben, kérdezte egyszer valami fiatal muki, jó sok pénzed lehet, ha itt tudtál lakást venni. Nem tudtam válaszolni, hogy ott lakok-e a közel-

ben, csak hallgattam egyet, miért hallgatsz, bazdmeg, igazán megmondhatnád, bazdmeg, és erre a bazdmegre figyelt fel a kövér operaénekes, aki még izmokat is tartott a hája alatt. Kicsődült mindenki az utcára, csak én maradtam bent, és akkor mondta azt valaki, hogy vigyétek haza az öreget. Akkor kezdtem el gyanakodni, akkor lett gyanús mindenki, hogy ezek akarnak vagy akarhatnak valamit tőlem, jót, rosszat, ki tudja, a csapossal voltam hajlandó hazáig menni. A csapos megkért szépen, ne menjek oda többet, mert nem lehet minden fiatal mukinak szétverni a pofáját, nem mindenki operaénekes, aki még izmokat is tart a hája alatt, én pedig hazamentem, és nem mozdultam ki napokig, aztán mégis. Levittem az összes lemezt, de a könyvekkel ellentétben, ezeket nem dobtam be a kukába, odatámasztottam az egészet a falhoz, és elmentem egészen a megállóig, néztem, hogy valaki felszáll vagy leszáll. Milyen jó menetrend szerint utazni, mert én akkor már teljesen rendszertelenül utaztam, inkább csak bent, a nappaliban, ültem a nappaliban, és utaztam, néztem a képeket, a három családi albumot, aztán már csak arcokat láttam, és fogalmam sem volt, kik lehetnek ezek az arcok, magamat is csak a gyerekkori képeken ismertem fel.

Akkor dobtam ki a három albumot is, akkor kérdezte a Lányom, hova rakta az albumokat. Nem válaszoltam semmit, csak széttártam a tenyeremet, így vagyok, ezt mondtam, így vagyok, de azt akartam volna mondani, hogy így vagyok, teljesen képtelen vagyok, pedig a képektől még most is, még most is beindul valahol mélyen valami, ahogy ülök itt a Lugasban, ahogy ülök itt, és az ujjaimat az írógépen tartom, most éppen az írógépen tartom, a billentyűin, de nem emlékszem, hogy az előző pillanatban le is nyomtam volna a billentyűk közül bármelyiket is.

ÁCS MARGIT (1941) Budapest

ÁCS MARGIT

Felfüggesztett ítélet

Vajon miért maradt befejezetlen

Illyés Gyula faluregénye?

Egy 1951-ben készült interjúban említette Illyés Gyula, hogy regényen dolgozik, amely a harmincas évektől kíséri majd az akkori jelen időig egy falu életét. A címét is közölte: *Ítélet előtt*, de félbe kellett hagynia – nyilatkozta – más, sürgősebb munkák miatt. Illyés Mária szerint, aki a hagyatékban maradt kéziratok között akadt rá a huszonkilenc kézzel írt, számozott iskolai füzetre és az első tíz füzet gépiratos másolatára, ez a sürgősebb feladat a *Fáklyaláng* megírása lehetett. További, a regény szövegéhez kapcsolódó füzetek, jegyzetek is előkerültek, a gépiratos változat pedig némileg eltér a kéziratos füzetek szövegétől, és újabb ceruzás javításokat tartalmaz, tehát nyilvánvaló, hogy Illyés sokáig forgatta a fejében a regény továbbírását. (Jellemző, hogy annak idején lerajzolta a regény helyszíneinek, Menyődnek és Csókásnak a térképét is.) Nagy és kényes vállalkozás volt a még alakuló szöveg közreadása, a döntés a változatok között – Illyés Mária minden elismerést megérdemelt: bizonyos, hogy megmentette a megsemmisüléstől az életmű egy befejezetlenségében is igen figyelemreméltó darabját, s gazdagította elbeszélő irodalmunkat egy szarkasztikus hangvétell, ugyanakkor szívszorítóan megindító regénnyel (Magyar Napló, 2014).

Illyés érezhető kedvvel települt vissza a regény világában elmerülve szülőföldje tájaira. Tobzódott a helyismeretben. Egy szociológus és folklorista tudatosságával mérte fel és örökölte meg a falu életmódját, társadalmi rétegzettségét, a sajátos használati tárgyakat, munkamódszereket, szokásokat, nyelvi fordulatokat. De nemcsak a falusi élet valóságát, hanem a vidéki Magyarország másféle településtípusainak másféleségét is tisztán látta, és bennfentes szemléletességgel írta le. A puszták itt nosztalgikusabb színezettel jelennek meg, mint a *puszták népében*. A Menyőd közeli puszták lakói összefogásban, elszigeteltségükben jobban működő közösséget alkotnak, szigorúbb erkölcsi törvényeket tartják magukat, mint a falu szolidaritást nem ismerő, egymás előtt titkolózó és szerepet játszó gazdái – szegények, gazdagok egyaránt –, s még inkább, mint a falusi intelligenciának nevezett uraskodó vidéki urak. A falu határában lévő illegális nyomortelep, Csókás viszont a pusztai rendezett létmód ellenkezőjére nyújt példát: a társadalom peremére szorult nincstelenek között, akik a löszfalba saját maguk által vájt barlanglakásokban, alkalmi munkákból és tolvajlásból élnek, minden törvényt és szokásjogot megbont a szükség.

A regény írása idején, a múlt század negyvenes-ötvenes éveinek fordulóján nem kellett bátorság ahhoz, amihez a harmincas években még legalábbis kiállásra volt szükség: a nagybirtok szorításában vergődő földműves nép nyomorának felemlegetéséhez. Illyés fiatal korától kezdve felelősséget érzett a szegények helyzete iránt, nagyvárosi, polgári közegbe kerülve sem tudta maga mögött hagyni az éhségről, a megalázottságról begyűjtött látványokat, tapasztalatokat. Nemcsak iskolai tananyagként, hanem emblematikus műveik, versei tanúsítják ezt, egész életművén végigvonul e tematika. Egy mostanában megjelent posztumusz novellagyűjteményben is, amelyet az író unokája, Kodolányi Judit állított össze kötetben meg nem jelent írásokból (*Mi az, hogy idő?*, Nap, 2020), a szenvedélyes részvét inspirált nem egy novellát. 1928-ban született az a karcolat (*Együgyű tragédia*), amely kíméletlenül szembesíti az olvasót egy munkát kereső fiatal paraszt teljes kitisztottságával az új civilizáció és a nagyváros világából. Egy 1945-ben írt jegyzet pedig a levettének elhurcolt magyar parasztfiúk lemészárlását örökíti meg, és azt, ahogy az egy szál visszatérőt faggatják szívszorító tartózkodással, szinte némán az elesettek hozzátartozói (*Magyarok romlása*). Tehát semmiképpen sem gyanúsítható Illyés Gyula azzal, hogy az *Ítélet előtt* írásakor a Rákosi-korszak politikai követelményeinek akart volna eleget tenni, midőn a harmincas évek vidéki Magyarországnak súlyos torzulásait festi le, egyszerűen eredendő társadalmi élményéhez tért vissza ekkor is. Adatszerűen közli például egy felmérés eredményét, hogy a parasztcsaládok mennyit költenek étkezésre. Ezt az ismeretet a regény legempathikusabb figurájához, Menyőd orvosához, Ángyán doktorhoz köti. A doktor – idézem – „Ifjú tudósjelöltek, ifjú írók folyóirataiban értesült erről, a magyar földműves sze-

gényiség sosem képzelt, mert adatba nem foglalt nyomoráról. Kecskeméten szakszerűen feldolgozták száznolcvan szegényparaszt család életmenetét. Közülük 10 család, összesen 38 családtaggal napi egyszeri étkezésre személyenként 1,5 fillért költött...” A szöveg sorolja a 2,2 fillért és a 8,5 fillért, mi már nem ismerjük a fillér értékét, de képzelhetjük, hogy milyen kevés étel jut egy embernek, ha a sor végén szerepel 24 család, amelynek tagjai naponta 15 fillért, tehát a másfél fillér tízszeresét fogyasztják el, és még ők is szegénynek minősülnek.

Ángyán doktor észleli azt is a falu utcáit róva, hogy „Kisdedsírás, gyerekrobogás, anyai pörölés sehonnan sem hangzott a lándzsásra kovácsolt vaskerítések mögül. Ezüstre voltak festve, akár a sírkerítések.” Tudjuk: kevés a birtokolható föld, s hogy ne osztódjék öröklés által, inkább a kihalást választja a nép.

Valaha mocsár borította a síkságot Menyőd környékén, s a lecsapolás után a nagybirtok foglalta el a művelhető területet. A parasztok „Valamikor, a kezdetén egységesen álltak szembe az uradalmakkal. Most egyre több akadt a parasztok közt is, akik egy herceg könyörtelenségével – hogy pontosabban szóljunk: uradalmi személytelenséggel – kapartak maguknak, s taszították el a másikat még a maradéktól is. [...] Valamikor a faluban mindenkinek volt valami földje, ha bármilyen kevés is, erdőrésze, gesztenyése. Most egyre többen ébredhettek arra, hogy csak a pusztá földél az övék. Lelkivilágukat, de gondolatukat is méltán megzavarta az a különös körülmény, hogy épp azok kegyelemkenyerére szorultak, akikkel ösztönük, de tapasztalataik is szembeállította őket. Csaknem számlálatlanul az uradalomból éltek tovább, úgy-ahogy.”

A regényben az efféle társadalomtudósi észrevételek megbújnak a mozgalmas cselekményben, a figurák színes forgatagában, mégis ki kellett emelnem és előrebocsátanom e szociológiai hátteret, hogy a regény központi konfliktusa kellő súllyal értékelődjék.

Az öreg kocsmárosné, özvegy Kériné apránként szétozogatja egész vagyonát. Főleg a csókásiak részesülnek ajándékaiból, a kamrából, a húsüzletből zsákszámba vándorolnak az élelmiszerek a legszegényebbekhez, aztán a berendezési tárgyak, a szerszámok, a ruhanemű is sorra kerül, s amit a megajándékozottak nem tudnak használni, eladják a falubelieknek. A falu nem tudja mire vélni ezt a hóbortot, kinevetik az öregasszonyt, de kapva kapnak a potom pénzért megszerezhető, jó minőségű eszközökön, dísztárgyakon. Az öreg kocsmárosné nézte ki feleségnek az unokája mellé Piroskát, a pusztai kovács lányát. Az unoka, Kéri József a kocsmá örököse, de a munkához nem fűlik a foga, úgy viselkedik, mintha a vendégek egyike lenne. A fiatalasszony viszont ügyes és dolgozós, a vendéglő forgalma fellendül a keze alatt, de egyre jobban zavarja a rejtély, hogy nem gyarapszik a pénzes fiókban a bevétel. Aztán ráébred az öreg kocsmárosné pazarlására, de tehetetlen vele szemben, mert, úgymond, Julika néni a saját tulajdonát osztja szét. Ám Piroska joggal érzi úgy, hogy az ő éjt nappallá tevő munkájának az eredményét is, s valójában a férje (és az ő) öröksége válik így semmivé. A férjével rögtön az esküvő után hideg lett a viszonyuk, a férfit csak az érdekli, hogy a kocsmájukban, az úgynevezett kaszinóban esténként összejövő falusi elit befogadja őt, szánszalmán törleszkedik hozzájuk. Felszínessége és lustasága folytán meg se kísérli jobb belátásra bírni a nagyanyját. Hiába is tenné, az öregasszony csak szelíden mosolyog, és a végletekig elszánt. Piroska előbb a paphoz fordul segítségért, aztán Ángyán doktorhoz, hogy adjon igazolást özvegy Kériné beszámíthatatlanságáról, mert azzal a pappírral gondnokság alá lehetne helyezni, megmenthetnék az örökségüket. A paptól kegyes példabeszédet kap válaszul, Ángyán pedig orvosilag nem látja megalapozottnak a beszámíthatatlanság vélelmét. Piroskát kezdi felemészteni a felháborodás otthona folyamatos és nyílt fosztogatása miatt, s amikor az ő kelengyész ládája is eltűnik, feljelentést tesz a csendőrségen. Kiszáll két csendőr vizsgálódni, s Csókás népét veszik gyanúba. Ott él ugyanis egy féllábú, de nagy tisztelettel övezett öregember, Tálás, az öreg kocsmárosné első szerelme, aki megnyomorodván eltűnt a faluból, hogy felmentse jegyesét a keserű sors vállalása alól; csak évtizedekkel később keveredett vissza. Ő szerez munkát a csókásiaknak aratáskor, ő ad tanácsot, ő tesz igazságot köztük, s az öreg Kériné voltaképpen az ő fennhatósága alá tartozó közösséget látja el ajándékaival, talán valóban, mint a faluban vélik, szerelmi nosztalgiából. A csendőrök durván megfélemlítik, végigpofozzák a csókásiakat, Tálást is megalázzák, de az eltűnt ládát nem találják meg. A csendőrök jelenléte mindenkinek kínos a faluban, ráadásul majd mindenkinél lapul valami tárgy a kocsmából, vagyis orgazdáknak minősülnének, amennyiben a lopás vádjá érvényben marad. Rá akarják venni Piroskát, hogy vonja vissza a feljelentést, de a fiatalasszony nem áll kötélnek, és a falu egyre jobban meggyűlöli makacssága miatt. A vizsgálat címén lezártnak nyilvánított Csókásról nem

szegődhetnek el az aratómunkások, a telep kenyér nélkül marad, nem tehetnek mást, a parasztok kertjeiből szerzik be az ennivalót, minek folytán pattanásig nő a feszültség a falu és Csókás között. Ezt is Piroska rovására írják, aki a nyakukra hozta a csendőröket. Elvárnák, hogy vonja vissza a feljelentést! Nem, ő nem mondhat le az igazáról, hajtogatja a fiatalasszony, ám akik a feljelentés visszavonására akarják rávenni, azok is hisznek a saját igazukban, végtére is Menyőd becsületét és nyugalma védik, sőt, a csókásiak is az igazukra hivatkozva járnak be a gazdák földjeire, gyümölcsöseibe ételt zsákmányolni, hiszen nem tehetnek arról, hogy elestek az egész évre szolgáló keresettől. Még a Kérinétől származó tárgyak sunyi birtokosai is joggal gondolják, hogy elvégre ők fizetség fejében jutottak mindenhez, és ki lenne bolond nem élni egy jó lehetőséggel. A főjegyző és a segédjegyző irodájában formálódik ki a terv, amely megoldást hozhat: özvegy Kéri Józsefné aláír egy adásvételi szerződést a boltossal, s így a háza átmegy annak tulajdonába, Piroskának nem lesz több jogalapja a keresetéhez, miáltal a nyomozást lezárhatják. Ennek hírére megviszik Piroskának, aki mindenéből, igazából is kifosztva lúgot iszik, de előtte kötelességtudó, dolgos természetének megfelelően kiszolgálja a kocsmá vendégeit. Szülei a megnyomorodott fiatalasszonyt visszaviszik a pusztára, ahová Ángyán doktor is követi, afféle magyar Miskin hercegként. A Piroskával szemben érzett lelkifurdalásra oka van: a lány bízott benne, ő áltatta is gyöngéd figyelmével, s aztán nem nyújtott neki segítő kezet, nem védte meg. A nagyobb perspektívájú, szociális lelkifurdalásra Ángyán doktornak nincs személyes oka, mégis kínozza. A csókásiak helyzetét elemelve mondja a papnak: „Én tudom, hány legális halálneme van az ilyen hosszú nélkülözésnek. Közvetített halál! Közvetített gyilkosság tehát. Közvetített gyilkosok, azok vagyunk mindnyájan, akik nem vagyunk ott!”

A doktor az egyetlen a menyődi kaszinó tagjai közül, aki részvétellel van a falu népe iránt. Orvosként tényszerűen is segít az embereken, lelkiismeretesen járja a portákat, személyes kapcsolatot tart az egész faluval, valójában neki volna a legkevesebb oka a fent idézett büntudatra. A társaság többi tagja azonban viszolygással él ebben a vidéki közegben. Van, aki undorodik a tájszólástól, szinte beteg lesz tőle. Pedig ezek az emberek a falu előljárói, felelősek a lakóiért. Nem tesznek eleget hivatásuknak. Még a pap is bürokrata hivatalnokként viselkedik: a vadászat vagy a szórakozás idején elutasít minden lelki segítségért hozzá forduló. Van az urak közt, aki leplezi saját alacsony származását, de demagógia szintjén, ha kell, dicsekszik vele. Néha szatírába illő, ahogy Illyés jellemzi e figurákat. A fiatal írnok például komikusan ügyetlenkedik divatos, fehérbetétes félcipőjében az út szélén, nem tudván átkelni a portengeren. Épp az ilyen családias csipkelődés menti meg a falusi tablót attól, hogy kipellengérező karikatúrává váljék. A csaknem gyöngéd portrékra, helyzetleírásokra, apró megfigyelésekre gondolok. Például: „Az iparosok csaknem mind idegen nevet viseltek; maguk sem tudták helyesen kimondani; már nagyapjuk, dédjük elmagyarosodott.” Vagy Piroska esküvőjén a pusztákról összegyűlnek a kovácsmesterek: „Így az esküvő jobbadán valami ipartestületi díszgyűlésre emlékeztetett. Sanyi világegyetében nem látott együtt annyi vaspör pötytyözte orrot, megperzselődött bajszot és szemöldököt. A naftalin illatú ünnepi feketék a gombok körül hosszú ráncokat vetettek; kétségbeesetten feszültek az izmos karokon és hátakon. Mintha ezek a nagyrészt már ősz vagy fényes koponyájú férfiak növésben lévő kamaszok volnának.” Az ironikus odasuhintás is nagyon kezére áll az írónak: a sötét, káposztaszagú szatócsboltját modernizáló kereskedő végső célja, hogy „végül olyan világvárosi üzletté tökéletesítse, aminőben ő Bonyhádon, Faragóéknál inaszkodott”. Bonyhád mint világváros! Az írónia nem mindig ilyen barátságos Illyésnél; amikor például arról ír, hogy a tömeges éhezés korában felkapott attrakció lett a „kopláló-művészek” szerepeltetése a szórakoztatóiparban, elfeketedik a humor. A legélesebb, legszíjasabb gúny a falut zaklató és Csókást végigpofozó, hatalmaskodó csendőröket illeti meg. A tollbokrétát a kalapjuk mellett: „Ez az aránylag óriási köteg toll nemcsak nevetséges volt, hanem a magyar nép szemében egyenest undort keltő is. Ez a nép ugyanis valaha szintén tűzött a kalapjához tollat, de csakis nemes vadmadár-tollat, daruét, kócsagét. Már lúdtollat szégyen volt kitűzni. Baromfitollat e földön ugyanis valaha csak a vándor patkányirtók, görényfogók és árnyékszéktisztítók hordtak.”

Ez utóbbi példával egyúttal szemléltettem a regényben felhasznált néprajzi ismeretek bőséges voltát. Mik a tartozékai egy szénásszekérnek? A hegyen közlekedve a szekér elé fogott ló csánkját veri a kisafa, és könnyen kilép az istrángból. Hogy viselkednek a gulyában a tehenek beteg társukkal? Hol áll a szőlőprés a rája akasztott tőtikével, káforkával? A tájnyelvi vagy a hagyományos gazdálkodói létmódhoz kapcsolódó kifejezések megőrkítését is a néprajzi mentőmunkához számíthatjuk, bárha Illyés csak egy-egy szót emelt be a szövegbe, a dialógusoknál épp csak a paraszti be-

széd tónusát érzékeltette, szemben Kodolányi Jánossal, aki a novelláiban egész ormánsági nyelvi múzeumot hozott létre. Néhány ilyen szó példaképpen: csihatag, kopola, csadé, szajmóka. S talán a néprajz körébe tartozik az olyan megfigyelés is, hogy az érettségi bizonyítvány fetiszizálásának „szellemi- és népzúlesztő” hatása volt. A tudás kompromittálása ment végbe általa, felfelé ácsingózással cserélte le a valódi tudás értékelését, elrekesztette a természetes átjárást a falu rétegei között.

Igaza volt-e vagy sem Illyésnek e megítélésben, nem tisztem eldönteni, azt azonban meg lehet állapítanom, hogy e ponton a szerző „kiszól” a regény világából, vagyis egyike ez a fejtegetés azoknak a mozzanatoknak, amelyekben felfeslik a regényidő, és nyílás támad a történet helyszínén. Ezt nem mindig érzem törésnek, sőt, van, hogy örömmel fedezem fel e pontokon a prózaírásban tapasztalható modern kori felszabadulás nyomát, a szinte a máig mutató, spontán gesztust. Illyés Piroska öccsének, akit az öreg kocsmárosné ellátására, segítésére hívnak a pusztáról a faluba, amikor az osztogatás megakadályozása érdekében a falu szélén lévő szőlőjükbe költöztetik át, a naiv és jóindulatú Sanyinak az alakjában valamelyest megemlékezik saját faluélményéről, az álmélkodásról, amely a pusztáit fogja el, találkozáskor egy addig ismeretlen civilizációval. Sanyi számára még a hegy is csodaszámba megy, nem szólva a sok-sok emberről, a falu főterének fénykoszorújáról, a harangszóról. Az ő egyik jövőbeli pillanata felé nyitja meg az időt az író, vagyis saját személyes emlékeibe enged bepillantást: „Hosszú esztendők múlva történt, hogy a kovács fia – türelmetlenül, azonnal – alkonyattájt egy oszlopsor alól egyszerre csak a velencei Szent Márkus terére lépett ki; türelmetlenségében egyedül indulván neki az ismeretlen város felfedezésének; a fényképek után ismert rá. Körültekintett, és – ami ilyen helyzetben sose történt meg vele – szemét elborította könny. Azt hitte, pusztán a szépség keltette meghatottságtól. Később eszmélt rá, azonközben állandóan annak az első menyődi estnek hangulatára kellett visszaemlékeznie.”

Szólnom kellene még Illyés emberismeretéről, a distancia megtartásáról a kontrollált tudat és a rejtőző ösztönvilág között, amely az iménti idézetben is észlelhető, s amely ott van abban a mondatban, hogy „Nem haragudott rá, legalábbis azt hitte, nem neheztel rá”, vagy abban, hogy „Az ifjú Ángyán, annak a bárgyú elmejátéknak hatása alatt, hogy a kivétel erősíti a szabályt, a riasztó tüneteket sorra kivételnek tekintette”. Szólnom lehetne még a regény sok értékes és élvezetes mozzanatáról, de végre rá kell térnem az alcímben feltett kérdésre.

Vajon miért maradt befejezetlen Illyés Gyula faluregénye? Hiteles, cáfolhatatlan választ nem adhat az utókor, csak következtetésekkel, feltételezésekkel kell beérnünk. A mű értékét elismerő Vasy Géza az alapos, a más Illyés-művekkel való összefüggéseket is feltáró, kiváló tanulmányában gazdagon kipreparálja a regényben felvetődő társadalmi, pszichológiai, morális kérdéseket, de nyitva hagyja őket.¹ Margócsy István elutasító, a regényt totális kudarcnak minősítő kritikájában úgy véli, az író maga is belátta, hogy nem képes regényt írni.² A 2014-es megjelenést követő recepciót e két véglet jellemzi, bár több, a regény értékeit, olvasmányosságát méltató vélemény (például Cs. Nagy Ibolya,³ Bán Zoltán András⁴), mint a csonkaságot hangsúlyozó. Az a sejtés, amelyre jutottam, nem bizonyítható filológusi korrektséggel, de mindenképpen érdemes elgondolkodni rajta. Illyés, mint szóltam erről korábban, nem a sematizmus és az agitációs irodalom követelményének tett eleget, amikor a harmincas évek nyomoráról és a középosztály cinikus önzéséről írt, hanem saját meghatározó társadalmi élménye inspirálta a regény megírására. Mégis észlelnie kellett, hogy az ötvenes évekre a hagyományos paraszti létformát brutálisan felszámolta az úgynevezett proletárdiktatúra, a falu erőszakos átalakítása zajlott a szeme előtt, a kuláknak minősülő gazdák börtönbe hurcolásával, padlóssöpréssel, a parasztok bekényszerítésével a téeszekbe. Azt is látta, hogy a középosztálynak ezzel a folyamattal párhuzamosan szintén üldöztetés és pusztulás a sorsa. Épp elég félreértésben és félremagyarázásban volt része műveivel és magatartásával kapcsolatosan, hogy joggal tartson szarkasztikus, de úgyszólván családon belül gyakorolt kritikájának propagandisztikus kihasználásától az éppen zajló pusztításban. Az áldozatok pedig árulásnak tekinthették volna az aktuális demagógiával valamelyest egybehangzó faluábrázolást.

Pedig a regény olvasható egy keserű, bölcs életigazság felől is. Sorra vettük az imént, hogy voltaképpen a maga módján minden szereplőnek igaza van abban, amit és ahogy tesz. Ám a világ úgy van összerakva, hogy ezek a napnál fényesebb igazságok jóvátehetetlen tragédiához vezessenek. Mélyen belehasít ez a drámai antagonizmus abba az akkoriban egészen új keletű egzisztencialista kérdésfeltevésbe, hogy meddig terjed az egyén szabadsága. Szinte tézisregény, ha a szabad-

versennyel beköszöntő egoizmus világjelenségére gondolunk. A mai olvasat ezt a jelentést szűri ki a regényből, ez adja aktualitását.

Engem nem zavar a folytatás hiánya sem. Be van ez a történet fejezve, alaposan. S az, hogy az író az olvasóra hagyta a döntést, vajon az orvos a dosztojevszkiji büntudatnak áldozza-e további életét, vagy felülkerekedik-e benne a cinizmus, prózapoétikailag nem rossz megoldás.

JEGYZETEK

¹ http://epa.oszk.hu/00300/00381/00204/EPA00381_kortars_2015_06_29200.htm

² <https://libriarius.hu/2014/09/01/az-itelet-elott-cimu-illyes-regeny-margocsy-szerint-nagyszabasu-kudarc/>

³ Magyar Napló, 2014/6.

⁴ <https://magyarnarancs.hu/konyv/illyes-gyula-itelet-elott-90951>

M. KISS MÁRTA, Növényidő (Csallóköz), 2021–22, akril, ragasztó, természetes anyagok, préselt kartonpapír, (308x) 23x23 cm (egy részlet)

BÁNKI ÉVA

A bizonytalankodás útvesztőiben

Az idős Illyés versnyelvének sajátosságairól

BÁNKI ÉVA (1966) Budapest

(Hódolat a szigeti Zrínyinek)

Ma már a középiskolai oktatásban is terjedni látszanak a nagy barokk eposz, a *Szigeti veszedelem* árnyaltabb, az allegorikusságot, a világirodalmi párhuzamokat, a mű önéletrajziságát, a szerelmi betétek fontosságát figyelembe vevő olvasatai.¹ Szigetvár nemcsak egy konkrét földrajzi hely, egy nagyszabású keresztény–mohamedán ütközet helyszíne, hanem a tudatalatti szennyes áraitól („mocsár”) fenyegetett emberi tudat, autonómiavágy („sziget”) jelképe is.

Talán vélelmezhető, hogy ez a fajta – a szokványos politikai értelmezést kitágító – olvasat nem volt teljesen szokványos 1976-ban, mikor „Molnár Imrének, a Szigetvári Várbaráti Kör alapító elnökének, a Zrínyi-kultusz mindenre elszánt bajnokának unszolására”² Illyés megírta a *Hódolat a szigeti Zrínyinek* című költeményt.

*Elvész ki megadja magát. El az is. Tehát
vissza a csúrt-csavart föltételekkel is, hogy
„szabad elvonulás” meg „biztosíték” –
A fölvonulás útjába esik a vár.
Meg kell szerezni; tudjuk; selyemzsinóros parancs. Tehát
bármily esetben az várhat, ami
Temesvárnál Losoncziára – Tehát
tehát, tehát – nyújtsd még egy töltetért
poharadat a szivélyes háziasszony üvege alá,
fogadd el a készséges ifjútól ezuttal is
cigarettára a tüzet
s lebegj, mintegy a füst hullámán, ringatódz
a tájékozott társaság,
az emelkedett társalgás hab-mormolásain, hogy
mi is az új lírai és drámai
jelképiség Beckett (és Maeterlinck) nyomán –
csak nem megadni magadat egy másodpercre sem,
egy tized-másodpercre sem,
nem egy barázdát sem, egy talpalatnyi
hátrálást sem, függetlenül, hogy
jő-e vagy nem a császár fölmentő hada,
van-e had egyáltalán, van-e császár,
legyen magadé a halálad,
az legalább a lenti locsogások,
a fenti árulások közepette.³*

Szigetvár itt mindenekelőtt az önmagunkhoz való hűség, a személyes autonómia és a „saját halál” jelképe. A barokk mű átértelmezése meggyőző – de ez az átértelmezés nem fedi el a *Szigeti veszedelem* hagyományosnak tekinthető politikai mondandóját: honvédő keresztény hősök mártírhalált halnak az „elpuhult”, érzéki szenvedélyek fogságában élő (mert Zrínyi így ábrázolja őket) mohamedánokkal szemben. A kedélyesen poharazgató, cigarettáról cigarettára gyújtó, a füst és a sznob társalgás hullámain békésen „ringatózó”, „dözsölő”, már-már keleti kényelmet élvező „nemzeti költő”, a versbéli én senkire nem hasonlít kevésbé, mint a mártírhalált halt Zrínyi Miklósról. Hogyan lehetünk ellenállók leg-

belül, ha *amúgy* (félig-meddig vagy tán egészen) megadjuk magunkat az ellenségünknek? Nyilván a Kádár-korban hatalmas közéleti szerepet játszó „költőfejedelem” dilemmája is ez.

Felületes olvasás alapján az Illyés-vers, a *Hódolat a szigeti Zrínyinek* besorolható a hatvanas–hetvenes évekre jellemző konszolidáció, tespedés bírálataként. A szocialista forradalomnak nincs szüksége többé hősökre. A délvidéki költő, Ács Károly (1928–2007) remek lírai helyzetképe (*A forradalmár rondelje*) szerint:

*A forradalmár kertjében kapálgat.
Szólhat a dal már:
a forradalmár
fején egy hajsza
szelíden fellázad.*

*A forradalmár
kertjében kapálgat.*⁴

(1968. IV. 23)

De Illyés (ön)íroniája ennél jóval összetettebb. Minden halál hősi halál – a megalkuvóké is természetesen. Nincs olyan paktum, kompromisszum vagy kiegyezés, amely bárkit a saját *halálától* képes lenne megfosztani. Ha jobban meggondoljuk, ez az egyetlen emberi dolog, amit soha senki nem vehet el tőlünk (már ha egyszer megszülettünk). Ez az okoskodás nem idegen a barokk rezignációtól. Minden komikus vagy inkább tragikomikus különbség dacára a halál szemszögéből értelmezett hősiesség nem elképzelhetetlen egyik világban sem. („Elvész ki megadja magát. El az is.”) A *korcs jelen* és a *hősi múlt* szembeállítása ezért nem olyan egyszerű, mint Mikszáth Kálmán *Új Zrínyiaszában*. Az Illyés-költeményt képtelenek lennének egyszerű szatíráként olvasni.

Az ötször is megismételt „tehát” kötőszón fordul meg a vers. Ez a következményes viszonyt kifejező szavacska egy tanító költeményhez illene inkább, nem egy egzisztencialista paradoxonokat bemutató vershez. Mivel így is, úgy is meghalunk, jobb hősieken élni – vélte a barokk. Mivel a halált meg kell harcolnunk (és csak ez az, ami számít), bármilyen kompromisszumot köthetünk, véli Illyés. Akár a „készséges ifjúval”, akár a „szívélyes háziasszonnyal”. A halálunkat egyik sem veheti el tőlünk.

„Mért legyen én tisztességes? Kiterítenek úgyis! / Mért ne legyen tisztességes! Kiterítenek úgyis”, írta 1936 végén József Attila. Nehéz eldönteni, hogy az illyési „várvédelem” („csak nem megadni magadat egy másodpercre sem, egy tized-másodpercre sem...”) mennyire lehet komoly egy sznob, hedonista házibuli közepén, „habkönnyű” szalonfecsegés hullámain ringatózva. Miért is következne a *Szigeti veszedelem* értékrendjéből, a 16. századi végvári harcok tanúságából, példájából a házibuliban „telitöltött” pohár, a dózsölés? A halál az egyetlen valóság, az emberi cselekedetek nem racionálisak, a történelmi „példák” nem működnek (hisz oly sokféleképp lehet érteni őket), a többször ismételt „tehát” kötőszót (és a következményességet, az ok-okozatosságot mint olyat) minden értelmétől megfosztja a költő. „....Tehát / bármily esetben az várhat, ami / Temesvárnál Losonczi – Tehát / tehát, tehát – nyújtsd még egy töltetért / poharadat a szívélyes háziasszony üvege alá.” Nagyon érdekes a költeményben az árulás és beszéd (locsogás, fecsegés stb.) viszonya. Mintha a *Szigeti veszedelem* (amely a költő Zrínyi dédapját halhatatlanná tette) nem egy irodalmi mű lenne, hanem „csak” egy roppant jelentőségű történelmi esemény, egy hősi halált bemutató vagy megalapító mitikus aktus – amelyet azóta minden haldokló „megismétel”.

Ez a pompás és nyelve, személyessége miatt oly zavarba ejtő Zrínyi-vers nem hasonlít Illyés másik Zrínyi-versére, a jóval hagyományosabb *Zrínyi, a költőre*. Ebben az 1956-ban született versben „Zrínyi, az irodalmár”, egy javíthatatlan álmodozó, a magyarok „seregtelen vezére” lép elénk:

*Nagy asztalán cirádás kicsi könyvek:
eszméből lett lakóik ki-kijönnék;
mint sziklákon szárítózó szirének,
nyüzsgönek a kis Cid-ek és Chiméne-ek...*

Itt is sugalmazódik egyfajta párhuzam a költői én és a versben megidézett Zrínyi között, de ez a párhuzam egyáltalán nem ellentmondásos vagy nehezen felfejthető. És ebből az – amúgy meg lehetőségesen babitsos, valamelyest még Babits nagy Zrínyi-versére is emlékeztető – költeményből teljesen hiányoznak a húsz évvel később született nagy Zrínyi-vers narratív, szintaktikai, prozódiai újításai.

Mivel Illyés önértelmezése szerint is úgynevezett népi költő, és mivel soha nem szakított (teljesen) a küldetésre beállított költői szerepfelfogással, ezért őt többen hajlamosak hagyományörzőnek, konzervatívnak, „megtartónak” tekinteni. Ezért is vélik úgy többen, hogy a Tandori-líra volt/lehetett a kizárólagos mintája a kísérletező modernségnek.

Illyés Tandoritól nagyon eltérő módon próbálja megújítani a versnyelvet. A hagyományt nem elefelejt, hanem sajátos módon átértelmezi, mégpedig úgy, hogy a hozzá való viszony nem egyértelműsíthető teljesen. Tényleg amolyan „hódolat” ez a költemény a szigeti Zrínyinek? A szigeti hős élete, halála (lenne) követendő példa? Mi, magyar olvasók ezt talán el se tudjuk képzelni másképp. De én úgy vélem, ha valaki fordításban találkozna ezzel a verssel, nem feltétlenül jutna erre a következtetésre.⁵ Meglehet, a címben szereplő „hódolat” csak amolyan ironikus műfajmegjelölés, mint az „intelem” Kovács András Ferenc második verseskötetében (például a *Tengerész Henrik intelmei*).

A költeményben egymás mellett idéződnek meg a 16. századi várostrom és egy 20. századi szalonbeszélgetés (művelt házibuli?) párbeszédtöredékei. A költői én mindkettőt relevánsnak, jelen idejűnek éli meg. Az elsőt ármánynak, csalafintaságnak, a másodikat „habnak” tekinti – de mind a kettő hamis beszéd, a belső integritását, a „saját halálra” való felkészülését fenyegeti, a szultán is, a „szívélyes háziasszony” is próbálják az „ént” önnönmagától eltéríteni. Ez az „én”, bár egyes szám első személyben beszél magáról, vagy „te”-ként szólítja meg önmagát („csak nem megadni magadat”), tulajdonképpen nincs egyedül. „Meg kell szerezni; tudjuk; selyemzsinóros parancs”, állítja a költemény ötödik sorában. De ki az a mi („tudjuk”), akivel a költői én osztozik a tapasztalatokban? Én úgy látom, a vers nem számolja fel a hagyományos váteszszerepet, a küldetéses költő gesztusait, csak átértelmezi. Akikre a „tudjuk” vonatkozik, az lehet az összes ember, akik mind meg fognak halni. Az elcsábítani-elkábitani kívánt halandók. A jelen- és múltbéli „védekezés” közé sem egyértelmű ellentétet, sem egyértelmű párhuzamot nem állíthatunk. A költői én pont úgy köntörfalaz, mint a szultán követei. A dadogásra sikerült érvek – miért „hősi védekezés”, ha kompromisszumot kötök a környezetemmel – különféle hiányos szerkezetű, hibásnak tűnő, a társasági nyelv elemeit az archaizáló ünnepélyességgel keverő mondatokban öltenek testet, a beszélőn szinte „átfolynak” a 16. és 20. századi beszélgetés tételmondatai. Minden kimondott vagy elképzelt szó az ő tudatában „visszhangzik”. Az érvelés is meglehetősen különös: hiszen az ellenség soha nem a halálot akarja elvenni, hanem az életedet – a „saját halálért” való harc tehát – *tehát!*, megint egy tehát – egy meglehetősen metafizikus indíttatású küzdelem. Mint a *Szigeti veszedelemben* ábrázolt küzdelem életre-halálra.

Ez a narráció és különös idézéstechnika az 1976-ban született vers egyik legkülönösebb sajátossága. Illyés szabad függő beszédet alkalmaz: különféle korokban élő szereplők szavát idézi (a császári küldöttekét, a vendéglátókat), de nem igazán tudjuk az egyes „hangokat”, az idézett szöveget és a költői én reflexióját szétválasztani. Különféle párbeszédeteket hallunk – de a mindenkori másikat csak erősen torzítva, egy szubjektív tudaton, a költői énen átszűrve. Úgy vélem, ezt a narrációs technikát nem is a kor lírai költészete ihlette, hanem a két világháború közötti prózairodalom – engem ez nagyon emlékeztet a Móricz Zsigmond alkalmazta szabad függő beszédre.

Ez az idézéstechnikát meglehetősen gyakran alkalmazza Illyés a kései politikai verseiben, és a kortársak hajlamosak voltak ezt a beszédmódot „lejáratónak”, aljasnak érezni. (A szabad függő beszéd amúgy tényleg „kísérteties”, hiszen az én-t és a másik-at nem tudjuk, nem tudhatjuk pontosan szétválasztani.) Ez a beszédmód az irányadó a Kortárs 1965/9. számában megjelent, egy kommunista kádert bemutató, *Somfi úr és a fák* című versben is. A „mi” itt is éppoly nehezen megfogható, definiálható, mint a Zrínyi-versben. Vajon ki az a „mi”, akiben visszhangoznak és ezáltal lelepleződnek a tipikus kommunista káder, Somfi úr önfelmentő mondatai?

Az Illyés hatalommal kapcsolatos lavírozásait, 1945 utáni szerepvállalását bemutató tanulmányok – ezek közül talán a legkitűnőbb Ständeisky Éva Illyés és a Kádár-kori hatalom kapcsolatát feldolgozó cikke⁶ – nem foglalkoznak azzal, miféle beszédmódok, költői újítások jelennek meg Illyés nemritkán közéleti botrányt kavarázó politikai verseiben. Hogy a bizonytalankodások, lavírozgatások, a kései Illyés-versekben megfigyelhető már-már kényszeres eldönthetlenség és reflektáltság milyen új költői technikákat szülnek.

Talán ennek összefüggésében érzékelhető a kései Illyésre nemritkán jellemző groteszk képesség is. A dőzsölés közben hősi várvédelemről álmodozó – de egyre csak „rátöltő” – öreg költő képe majdnem annyira groteszk és bizarr, mint az *Idegenvezetés* kötetben megjelenő, „jövőbe mosolygó” napraforgóké, amelyekről a beszélő képtelen eldönteni, hogy a nap felé fordulva mosolyognak vagy gúnyosan vigyorognak éppen. Annyira félelmetes, sőt „őrült” a négyholdnyi vigyorgó napraforgó, hogy a képről könnyen eszünkbe juthat a lengyel Zdzisław Beksiński (1929–2005) festői tömegjele-
neteinek disztópikus szürrealizmusa.

*Téboly volt, ahogy az a boldog
négy hold napraforgó hiszékeny
arccal a jövőbe mosolygott.*

Hol mosolygott, hol meg vigyorgott.

(Négy hold vigyor)

A groteszk képesség erejét csökkenti, hogy maga a költő megfejt nekünk, ezáltal maga a látomás allegorizálódik, „elmagyaráztatik”.

Tükörképem! Megannyi tükörképem!

Mert reméltem. Mert magam is reméltem!

A Zrínyi-versből semmi effajta tanulság vagy igazság nem szűrhető le. Csak zavarban vagyunk.

JEGYZETEK

¹ PL. NÉNYEI Pál, *Ne bántsát a Zrinyit!*, Kortárs, 2015.

² Kovács Sándor Iván, *Szigetvár és a Zrínyiek 19–20. századi irodalmunkban = „Nem súlyod az emberiség!” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2007, www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

³ forrás: <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes00001/illyes01260/illyes01260.html>

⁴ Ács Károly *Összes versei*, Forum, Újvidék, 1988, 247.

⁵ A történelem és a kultúra megannyi „jeleséről” költeményt szerző Illyés Gyulától nem idegen a különféle korok, művészeti irányzatok karneválszerű összeolvasztása vagy akár kigúnyolása – ezáltal érvénytelenítése. Mint *Az idő leírása* című kötetben megjelent *A művészet rémuralmában*: „Szeme elé tartotta ecsete nyelét, / le-mérte hüvelykujjával a távlatot: / célzott s máris tüzelt / Goya, Velázquez, Tintoretto / és tagjai mind a Statáriális / – a Talponállók / – / Törvényszéknek, mely egyben kivégzőosztag.”

⁶ STANDEISKY Éva, *Illyés Gyula hármastükörben*, Rubicon, 2021/II. <https://rubicon.hu/cikkek/illyes-gyula-harmastukorben-2>

VASY GÉZA

Évezredváltás

VASY GÉZA (1942) Budapest

A korai középkorban, az ezredik évhez közeledve az európai keresztény lakosság döntő része úgy érezte, úgy gondolta, hogy ezerben be fog következni az utolsó ítélet, ahol megítéltetik a réges-rég megholt és a nemrég még élő ember is. Ám ezt a Krisztus születése utáni ezredévet nem az utolsó ítélet búcsúztatta. A végítélet szorongásából felszabadult ember úgy érezhette, lehet, sőt érdemes is dolgozni, tervezni, alkotni, s nemcsak Isten dicsőségére, hanem a magunk örömére és hasznára is. Majd, mire eljutottunk 2000 táján egy újabb ezredfordulóig, azt gondolhattuk, hogy már szinte ki-meríthetetlen mértékű a tudásunk. Volt tudós, aki a történelem végét jósolta, s közben sokan nem az utolsó ítéletet várták, hanem a Kánaán eljövételét. Mi itt élünk ma, 2022-ben, mire számíthatunk a mai naptól, a közeli jövőtől?

Miután én irodalomtörténész voltam, a pesti bölcsészkar tanára, a jövőképem meghatározó fél-
lelme a magyarság számának rohamos csökkenése. Szakmai becslések szerint 2070 táján mintegy
hatmillió lehet lélekszámunk. Országunk még a magyarság országa lehet, anyanyelvünk tovább él-
het. De mi lesz később? Csak látomás marad továbbra is a nemzethalál képe, vagy Kölcsey Ferenc-
nek lesz igaza? Mi várhat a magyar irodalomra? Hiszen ez a nyelv társtalan, magányos. S hozzá kell
tennem, hogy az ezredvég óta egyre kevesebb olvasót szólít meg az újabb nemzedékek érdeklődé-
sének radikális fogyatkozása miatt.

Mindennek már 2000 táján mutatkoztak egyre szomorúbb jelei. Most csak egyetlen alkotót
emelek ki különös példa gyanánt, Illyés Gyulát. 1983-ban, amikor meghalt, nemzeti közmegegyezés
volt, hogy ő a 20. század egyik legjelentősebb, sok műfajban tevékenykedő alkotója, aki kiérdemel-
te a nemzeti költő magasztos minősítését.

Maradván még az ezredvég valóban utolsó szakaszában, tanulságos történetként említem meg
az Illyés Gyula Életmű-kiállítás sorsát. Engem 1998-ban keresett meg Illyés Mária, az író lánya azzal,
hogy az államkincstár nagyrészt már felújította Ozora várát, s ott 2001-ben állandó életmű-kiállítás
fog létrejönni, vegyek részt a munkában. Hárman láttunk munkához. Illyés Mária művészettörténész
és a hagyaték gondozója, Takács Mária, a Simontornyai Múzeum vezetője, egy régebbi, ottani Illyés-
kiállítás tervezője, s egyúttal a hagyaték könyvtári anyagának kötetbe rendezője, valamint én. A kiállít-
ás forgatókönyvét én készítettem el, társaim észrevételeit is kamatoztatva. A kiállítás írott anyagának
képi-grafikai megtervezése és kivitelezése Hámory László munkája volt. Az ozorai vár földszinti ré-
szét nyolc teremmel és a kapcsolódó helyiségekkel betöltötte a kiállítás. A Tájak–Korok–Múzeumok
kiskönyvtárának sorozatában két kiadásban is megjelent a bemutató füzet, s tudható, hogy a felújít-
ott-átépített vár és az életmű-kiállítás kedvéért sokan látogattak oda.

Az emeleten kisebb kulturális műsorokra is alkalmas terem is volt vendégszobákkal, konyhá-
val. Néhányszor itt rendezték meg az évenkénti Illyés Gyula Szavalóverseny országos döntőjét, me-
lyen magam is részt vettem.

Az irodalmi emlékhelyeket felkeresők azonban ma már nem találják az Illyés-kiállítást az ozo-
rai várban. Időrendben haladva később beszélem el az okát.

A centenáriumi emlékév kiadványai, rendezvényei igen gazdagnak bizonyultak. Az újabb élet-
mű-válogatások mellett emlékeztetések a részben vagy egészében újabb ismereteket közlétező
művek, tanulmányok. De már akkor fel lehetett figyelni egy mellékesnek látszó tényre az irodalom-
történész-nemzedékkel kapcsolatosan. Kiválasztva hatvan, Illyéssel foglalkozó szerzőt, azt figyel-
tem meg, hogy az ő átlagéletkoruk 63 év. Ötven éven aluliak mindössze nyolcan voltak, ötven és hat-
van közöttiek tizenegyen. Illyés Gyula tehát 2002-ben igazán már csak az öreg szívekben élt. Ott bi-
zonyosan mindhalálig.

Mi ünnepelni szerető nép vagyunk, ám nemegyszer el is tudjuk rontani az ünnepeinket. Egyik ol-
dalon az eredményeket sorolhatnánk: az Illyést ismerő, tisztelő irodalomtörténészek, folyóiratok

buzgóságát. De meg kell említeni a másik oldal érdektelenségét, illetve az életművet nagyobbreszt vagy egészében elutasító határozottságot.

Még 1993-ban jelent meg Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története (1945–1991)* című könyve. Ez a 193 oldal terjedelmű kiadvány elsősorban korszakelemző-értékelő munka. A tömör, elméleti megközelítésű fejezetekben természetesen Illyés Gyula is helyet kapott: a *II. Műnemek és irányzatok* fejezetben. A *III. A megszakított folytonosság* fejezetben szerepel az *Egy mondat a zsarnokságról* méltatása: „A korszak átfogó és valóságos alapélményét mégis Illyés Gyulának az 1956-os forradalom napjaiban megjelent, ám minden bizonnyal évekkel előbb keletkezett *Egy mondat a zsarnokságról* c. műve fejezte ki elementáris hatással.” Majd a *IV. fejezet – A lírai nyelv változatai az 1960/70-es években* – önálló portréban, nagyfokú elismeréssel minősítette a szerző azt a tényt, hogy az „1945 utáni magyar kultúra szellemi arculatának kialakításában Kodály Zoltán, Lukács György és Németh László mellett az az Illyés Gyula játszott meghatározó szerepet, akinek életművében a képviseleti irodalomestmény alá hajlik a klasszikus modernség nyugatos hagyománya. Méghozzá modellképző érvénnyel, hiszen a kultúrrelativista értékfelfogás jegyében közel négy évtizeden át jelentős művek sorával erősítette meg a szociális szerepértelmező irodalom folytonosságát.”¹ Néhány évvel később, az 1997-ben megrendezett szekszárdi Illyés- emlékkonferencia bevezető előadásában már egész másként vélekedett Kulcsár Szabó. „Egész újabb kori költészetünkben is ritkaságszámba megy az a látványos és hirtelen recepciós törés, amelynek az Illyés-líra esett áldozatul a kilencvenes években. – [...] az Illyés-líra ma kevés olyan választ tart készenlétben, amelyek a lezáruló modernség korszakküszöbén új önmegértés tapasztalatában részesíthetnék az olvasót. Azt az olvasót legalábbis, akit nem a közvetlen esztétikai aktualizálás szándéka vezérel, s ezért nem is próbálja naiv módon kivonni magát a történő (esztétikai) megértés temporalitásából. [...] A lírai beszédmód költészettörténeti jelentőségű átfarmálódása szempontjából Illyés verseinek – a kései Kosztolányi, de József Attila vagy Szabó Lőrinc árnyékában is – meglehetősen elmosódnak azok a karakterjegyei, amelyek 20. századi líránk klasszikusai között jelölhetnék ki a helyét.”²

A kilencvenes évek végére Kulcsár Szabó Ernő a posztmodern szemléletű irodalomértelmezés meghatározó mesterévé vált. Tanítványok sora követte. Eközben az egyetemi tanszékeken is egyre kevesebben foglalkoztak Illyés életművével.

2007-ben jelent meg *A magyar irodalom története* című könyv három nagyszabású kötete azzal a céllal, hogy új szemléletű kézikönyvet adjon a magyar irodalom történetéről kezdetektől napjainkig.³ Főszerkesztője, a koncepció kidolgozója Szegedy-Maszák Mihály akadémikus volt. A második és harmadik kötetben szerkesztőként Veres András társult hozzá. E könyv elsőként szembeötlő újítása az volt, hogy egy-egy kiválasztott évhez kötött egy-egy művet vagy korszakot jellemző eseményt. Ez egyfajta időrendet jelentett, de folyamatot csak kevésbé érzékeltetett. Foglalkozik egy fejezet például Németh László Tanú című folyóiratának megjelentetésével, de nincs fejezet az *Iszony* című regényről. Így ez a mű kézikönyvként, tankönyvként nem használható. A portré műfaját teljesen kiiktatták.

Illyés Gyula látszólag nem is panaszkodhat, hiszen két fejezetet kapott. Ennél több csak Kosztolányi Dezsőnek jutott. Az egyikben Dobos István mutatta be nagy szakértelemmel a *Puszták népét*. Abban talán a leginkább posztmodern felfogásúak is egyetértének, hogy ez a mű a 20. század kimagasló értéke. Szegedy-Maszák Mihály munkája a másik Illyés-fejezet, Illyés és a francia forradalom, *Megjelenik a francia irodalom kincsesháza (1942)* címmel. Ez is nagyszerű, tudós írás. Az olvasónak csak az a kérdése: miként tűnt el Illyés Gyula, a költő?

Bár tanulmányában utalt Szegedy-Maszák Mihály Illyés költészetének erőteljes szemléleti módosulásaira, az öregkori líra újfajta szemléletére s ennek kapcsán a lírai életmű újabb válogatására, újraértelmezésére. Utalt ez a fejezet Kulcsár Szabó Ernő egyértelműen elítélő írására, de ezt semleges hangon tette. Mindazonáltal ott a kérdés: miért nincs szükség Illyés költői életművére?

Illyés még egyszer szóba került e nagy műben az 1956-os forradalom kapcsán. Ständeisky Éva az *Egy mondat a zsarnokságról* című vers hatását ellentmondásosan mutatja be. Egyrészt megfogalmazza a költeménnyel kapcsolatos hiányérzetét: „A nemzeti kiszolgáltatottság ennek az Illyés-versnek nem témája, s talán ezért sem vált igazán a költemény a rendszerváltozás után a függetlenség visszanyerését legfőbb értéknek tekintő 1956-os forradalom és szabadságharc emblematikus alkotásává.” Másrészt megengedően – mivel szerinte „a zsarnokság sűrített megjelenési formájaként a Rákosi-éra tükre, ...amelynek még a nyomait is el akarták tüntetni az emberek 1956-ban” – elfogadja: „Emiatt lehet mégis Illyés költeménye a forradalomra emlékezők kultuszverse.”

Standeisky Éva 1996-os munkájára hivatkozik Veres András ugyanebben a kötetben az 1956-ot követő eseményekről szólva. Megemlíti azt a nyilatkozatot, amelyben magyar írók tiltakoztak az ellen, hogy az ENSZ közgyűlése megtárgyalja a „magyarkérdést”. Hozzáteszi: „Rádásul még Illyés Gyulát és Németh Lászlót is megnyerték szervezőnek a kompromittáló akcióhoz.” Eddigi kutatásaim alapján ennek a feltételezésnek nem találtam nyomát.

A Szegedy-Maszák Mihály által irányított nagy terjedelmű, háromkötetes munkával egy időben készült el Gintli Tibor és Schein Gábor mintegy ezeroldalas, kétkötetes irodalomtörténete, amely a magyar és a világirodalmat tekintette át kezdetektől napjainkig.⁴ A második kötetben az 1945 utáni fejezeteket feltehetően Schein Gábor írta, mert ez csaknem teljes átvétel egy 2010-es könyvükből. Ez az említett kiadvány a Gintli Tibor főszerkesztésében készült *Magyar irodalom*, amely az Akadémiai kézikönyvek sorozatban jelent meg.⁵ Természetesen szerepel benne Illyés Gyula. A 20. század első felének irodalmát Gintli Tibor mutatta be, ebben a részben kapott helyet Illyés Gyula *Puszták népe* című műve. Az 1945 utáni irodalom évtizedeit Schein Gábor tárgyalta. Bár nem utal részletesen Illyés 1945 előtti költészetére, mintegy bevezetésként az illyési költői magatartást és nyelvezetet egy 1938-as költemény, a *Haza a magasban* alapján minősíti. (Így tehát a kötetben Illyés 1945 előtti költészetét egyik szerző sem elemzi.)

A Schein Gábor által megrajzolt portré kiindulópontja az „Illyés-kultusz” megkérdőjelezése. Észrevételeit és bíráló kifogásait érdemes nyomon követnünk. Első megállapítása: „Babits és Illyés viszonyáról mindmáig nagyon keveset tudunk, lényeges adatok hiányoznak egy megbízható kép kialakításához.” Ez így nem igazán igaz. Először is: meglehetősen sokat tudunk a kapcsolatról. Egy öt-hat lapos életút vázlat megrajzolása a feltételezett ismerethiányt elfogadva sem ütközik akadályba. Továbbá: „És nem csupán Illyés pályájának erről az időszakáról hiányosak az ismereteink. A szerzőt kritizálhatatlan magasságba emelő kultusz, az Illyés által maga köré vont – naplóiban is megnyilvánuló – bonyolult misztifikáció, a kortársak és az utókor ideológiai érdekei és persze a hagyaték részleges feltártsága egyaránt felelős azért, hogy sokszor feltételezésekre vagyunk utalva vele kapcsolatban. Holott ami a második világháború utáni négy évtized történetét illeti, poétikai és társadalmi szemléletének, illetve konkrét helyzetekben tanúsított magatartásának elemzése nélkül az egész korszak csak töredékesen érthető.”

Illyést egyáltalán nem vette körül kritizálhatatlan magasság. Erről 1945 előtt szó sem lehetett, de az 1945–65 közötti években sem. Azt mondanám, hogy őt egyre általánosabb elismerés övezte. Nem ő nevezte ki önmagát a nemzet, a magyarság költőjének, hanem az irodalomolvasók közvéleménye. Azon is érdemes elgondolkodni: Illyés esetében miféle misztifikációról, esetleg szándékos kódosításról, megtévesztésről lehet szó. Illyés sok ezer oldalas és nem is közlésre szánt naplóköteteiben nincs semmiféle misztifikáció. Azt kell mondanom, hogy erre ő alkalmatlan volt, még egyszerű változatokra is. A hagyaték valóban nincs teljesen feltárva. Például 2014-ben jelenhetett meg egy kéziratban maradt teljes regény. A levelezéséből is sok minden nyilvánosságra került. Úgy gondolom, hogy lényeges újdonságok már aligha bukkanhatnak föl, s ha valami mégis, az beilleszthető lesz az életmű egészébe.

A kortársak és az utókor figyelmesebb olvasói és értelmezői Illyés életművének egészét és egyes – akár vitatható – elemeit is szellemi örökségnek tekintik.

Schein Gábor szerint a költő szereptudata „a nemzeti bárdköltő 19. században megerősödő modelljének újrafogalmazásában és korrekciójában öltött formát”. Ezek szerint „a bárdköltő a teljes nemzet reprezentánsa, akiben a nemzet elvont fogalma szubjektummá változik”. Az elemzés szerint Illyés gondolkodásának két állandó eleme van. Az egyik az, hogy a reformkori gyökerű republikánus elvből következően „a nemzet fogalma integratív jellegű, különböző értékeket, identitásokat és nyelveket foglal magában. Ennél azonban nem nagyon jutott tovább...” Másik állandó eleme az, hogy „a nemzet mindig ellenzékben van az adott politikai színtér hatalmaival szemben, sorsa mindig veszendő és tragikus, helye ezért mindig a »magasban« van, az organikus értékei és főként nyelvének ügye mellett elkötelezett kultúrában, az irodalomban. Ez az örökölt meggyőződés felelős Illyés esszencialista nyelvhasználatáért, amely az utóbbi uralma alatt szétválaszthatatlanul kapcsolja össze a hazáról folytatott történelmi-politikai és metafizikus diszkurzust.”

Illyés munkásságának-életművének bemutatása ebben a fejezetben valójában homályos vagy nyílt viták sora, az egyet nem értés jellemzi a szerzőt. Egyértelműen megmutatkozik ez, amikor a népi írók mozgalma, illetve annak egy epizódja kerül terítékre. 1935-ben Zilahy Lajos meghívására

találkozott Gömbös Gyula miniszterelnök és néhány író (Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Féja Géza, Németh László, Tamási Áron, Szabó Lőrinc és a Választ szerkesztő Németh Imre) azzal a szándékkal, hogy a magyar társadalom nagymérvű elesettségére segítséget keressen. A találkozót Schein a következőképp minősíti: az írók elmentek Zilahy Lajos villájába, „hogyan ott – homályos várakozásokkal Gömbös Gyulával egyezkedjenek”. Ez a találkozó korántsem volt „egyezkedés”, még csak fegyverszüneti előkészítő tárgyalás sem. Az írók és a kormány között nem volt semmiben sem egyetértés. Mindenesetre ez a találkozás a Szép Szó folyóiratának táborát kiélezett harcra készítette, a népiek és az urbánusok kiélezett harcra keveredtek egymással. Schein Gábor szerint az „Új Szellemi Front körül összpontosuló heterogén kulturális és politikai szándékok összekötő eleme a parasztpolgárosodás programjába minduntalan belekeveredő antiszemitizmus volt, a korabeli neobarokk társadalom e legmértelvezőbb vonása”.

Két megkérdőjelezhető eleme van a felvázolt értelmezésnek: az írók nem alapítottak új szellemi frontot, a parasztpolgárosodás miatt lenne szerves kapcsolatban az antiszemitizmussal?

A Szép Szó és a Válasz 1935-ben kiéleződő ellentéte sajnos abszurd elemeket tartalmazott, hiszen mindegyikük egy igazán demokratikus és polgárosult társadalmat képzelt el. Ehhez már valódi, érdemleges reformok révén is lehetett volna közeledni, de jött Hitler és a második világháború. A kétféle ellenzék békekötése elmaradt.

Ellenérzéseit fogalmazza meg Schein Gábor még az *Egy mondat a zsarnokságról* című verssel kapcsolatban is. Először a keletkezésének időpontját bizonytalanítja el. („Leghelyesebben akkor járunk el, ha a dátumot a versszöveg részének tekintjük.”) A mű keletkezéséről határozottan ki lehet jelteni, hogy 1950-ben született. A versnek volt néhány korabeli olvasója, például Bibó István, Fülep Lajos. Illyés és felesége pontosan megtanulták a szövegét, majd elrejtették. Azért keletkezett két szövegváltozat, mert Illyés 1956 forradalmának napjaiban fejből írta le, s adta oda az Irodalmi Újság számára.

A verssel kapcsolatos tartalmi kifogásait Schein két paródia mögé bújtatja. Márton László ironikus parafrázisa „visszamenőleg tárta fel az illyési tapasztalat ürességét”. „A vers kétségtelenül legérzékenyebb helyén találta el Illyés életművét, egyben választ adva arra is, miért nem eleven hatótényezője irodalmunknak...” Lackfi János verse az értelmező szerint Illyés művének üres retorikai szerkezetét, tautológiás azonosítását emeli ki.

Szeretném kiemelni: semmi kifogásom nem lehet Márton László, majd később Lackfi János szöveg-parafrázisa ellen, de közlésének nem itt, nem ilyen értelmezésben lett volna helye.

Ha már az irodalomtörténészek is fenntartásokkal fogadják el Illyés Gyula jelentőségét, mit várhatunk a turisztikai indíttatású szakemberektől? Visszatérek az ozorai emlékkiállítás történetéhez.

A várkastély teljes felújítása után a várkapitányi tisztséget egy talán építész hölgy, az ozorai polgármester leánya kapta meg. Első kérdése az volt: Mit keres itt Illyés Gyula? Ő nem ide való. Először úgy gondolta, talán a helyi és már bezárt általános iskolába kerülhetne az emlékkiállítás. A vár pedig legyen vendéglátóhely, turisztikai látványosság. Így került a várba egy hatalmas, kitömött, két lábon álló medve. Ilyen állat Somogy és Tolna vidékén talán ezer éve sem létezett. Ozora a magyar irodalom egyik jelentős emlékhelye lehetett volna, most csak Ozorai Pipo múltjával hivatkozhat.

2014-ben vagy 2015 elején tehát megszűnt az életmű-kiállítás. A családhoz tartozó kiállítási anyagot egy teherautóval felszállították Budára. Engem nem is értesítettek a történetekről. Annyi tisztesség azért volt a helyiekben, hogy a régi ozorai vendéglőben, amelyet Illyés Gyula édesapja bérelt, egy látogatói fogadótermet is kialakítottak, s itt kapott helyet egy kamarakiállítás 2016-ban, Kodolányi Judit rendezésében. A család fölkért, hogy nyissam meg a kiállítást, ekkor jártam Ozorán utoljára.

A fővárosban már korábban helyet kapott egy kutatóközpont két-három munkatárssal, hogy rendezze az Illyés-hagyatékot, készítsen bibliográfiát az MTA Irodalomtudományi Intézetének részeként. Az intézet anyagi okokból lemondott az Illyés Archivumról. Az Illyés-hagyaték könyvtárlományát átvette az MTA könyvtára Babus Antal gondozásában.

Különösen sokat köszönhet az érdeklődő olvasóközönség, a szakma Illyés Mária évtizedek óta kitartó, rendíthetetlen és figyelmes hagyatékfeltáró munkájának.

Illyés Gyula szellemében zárnám a gondolatmenetet, szerinte, mint tudjuk, „a legnagyobb bátorság a remény”. Örömmel vehettük kézbe az elmúlt évben N. Horváth Béla Illyés-műveket elemző munkájának első kötetét. Várjuk a folytatást.

2022-ben is vannak olyan fiatalabb vagy fiatal irodalomtörténészek, akiket megszólít az Illyés-életmű. Babus Antal, Horváth István, Kulin Borbála és Tüskés Anna könyveit, Kodolányi Judit munkáit emelném most ki. S biztos vagyok benne, hogy ez az idei konferencia is sok eredményt fog hozni.

JEGYZETEK

¹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története. 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1993, 17., 35., 46.

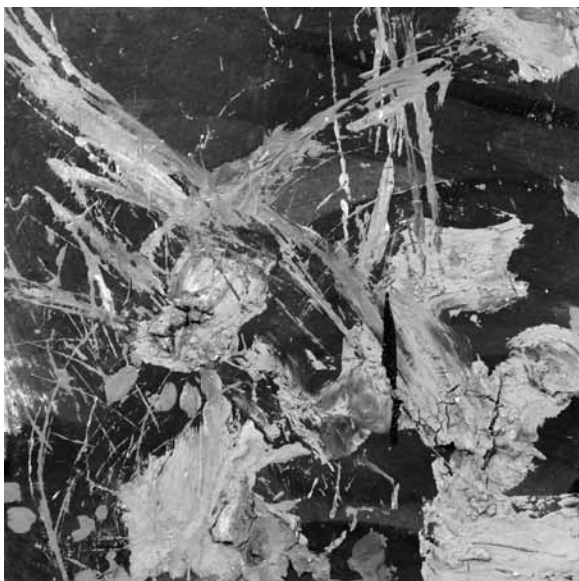
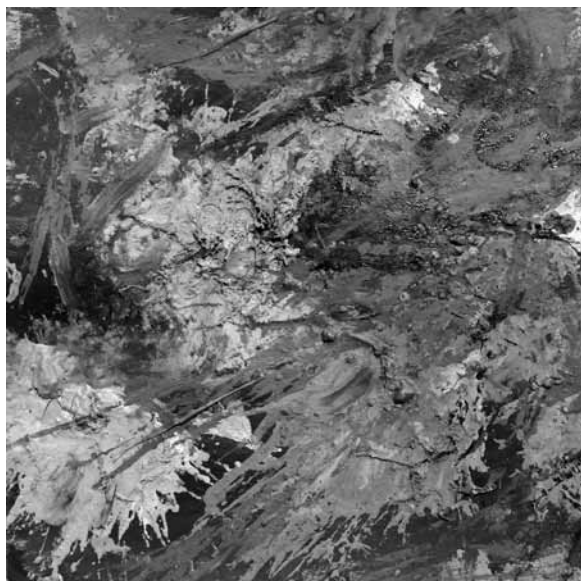
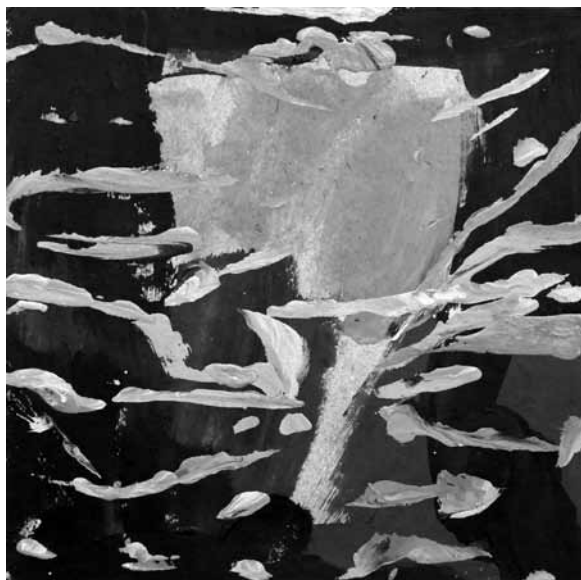
² *A költőszerep lehetőségei Közép-Európában. Tanulmányok Illyés Gyuláról*, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola, Szekszárd, 1997, 7., 9.

³ *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Gondolat, Budapest, 2007.

⁴ GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története I–II*, Jelenkor, Pécs, 2003, 2008.

⁵ *Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010.

M. KISS MÁRTA, Növényidő (Csallóköz), 2021–22, akril, ragasztó, természetes anyagok, préselt kartonpapír, (308x) 23x23 cm (négy részlet)

EGYED EMESE

„Gyerünk vidulni”:

Illyés Gyula Racine-ként

Les plaideurs / A pereskedők

SZÍNJÁTSZÁS, DRÁMASZÖVEGEK AZ IDŐBEN

Különösen értékes kötet az Illyés Gyula által előszavazott, általa, Csatlós János együttműködésével szerkesztett, 1950-ben megjelent magyar Jean Racine-kötet (*Racine Összes drámai művei*, Franklin Könyvkiadó). Azon túl, hogy jeles műfordítók együttműködése hívta életre a könyvet, megkerülhetetlen a kérdés: milyen kultúrpolitikai szemlélet magyarázhatja a fordítások és a közzététel idejét, hiszen bár az igényes műfordítások a 19. századtól jelen vannak a magyar kiadói politikában, és ez a 20. század elején is folytatódik, a II. világháborút követő évekről nem gondolnánk, hogy éppen a francia klasszicizmus verses drámája iránti érdeklődés lett volna a legintenzívebb. Racine-monográfiájában Jákfalvi Magdolna megállapítja, hogy „az *Andromache* és *A pereskedők* kettő-kettő, míg a *Britannicus* és az *Athalie* egy-egy kísérletet ért meg. Racine a magyarországi színházi kánonba nem került be, az előadások hatástörténete összességében nem elemezhető.”¹ Magáról *A pereskedőkről* is így vélekedik a monográfiát ismertető Angyalosi Gergely: „Racine egyetlen komédiája, *A pereskedők* azáltal hozza kellemetlen helyzetbe a színháztörténészt, hogy, mint írja, semmit sem tudunk a bemutató körülményeiről, miközben azt lehet tudni, hogy ez a legtöbbet játszott Racine-darab a 17. században. A színházi hatástörténet tehát ilyenkor végképp nem működik.”² Igazuk lehet. De a fordítások antológiákban vagy külön kiadványban megjelentek, a rendezések dokumentálhatók. Kérdezzük inkább, hogy miféle magyarázatuk lehet a fent említett *nemeknek*.

ILLYÉS KOMÉDIAFORDÍTÁSA A MAGYAR SZÍNPADON

A Major Tamás rendező által 1939. december 16-án színpadra vitt (nyilván a szilveszter körüli napokra időzített) Racine-darab címe *Pereskedők*, névelő nélkül. Ekkor Németh Antal volt a Nemzeti Színház igazgatója. Dandin (Illyésnél Kendmegh) figuráját Major Tamás alakította. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet prózaként sorolja be Racine komédiájának ezt az Illyés Gyula által készített fordítását – tehát nem a zenés színház valamelyik műfajához tartozik. Az előadást néhány fotó dokumentálja.³

A budapesti Egyetemi Színpadon az Universitas Együttes 1963. november 2-án mutatta be az Illyés Gyula által fordított Racine-komédiát. Ezt Ruszt József, a Debreceni Színház rendezője állította színpadra. Kendmegh bírót Halász Péter, Alperyt Jordán Tamás alakította. Ennek a színpapján, szereposztását ismerjük.

A Gyulai Várszínházban 1972 nyarán adta elő a komédiát a Békéscsabai Színház társulata (igazgató: Miszlay István), rendezte Sándor János, a darab zenéjét Aldobolyi Nagy György szerezte. Sándor János (1937) a békéscsabai színház főrendezője volt 1969–1972 között, 1972-ben Jászai Mari-díjat kapott, később külföldön (Franciaországban is) rendezett. Illyés Gyula darabjai közül a *Kegyenc* és a *Dózsa* rendezője volt.⁴ *Rendezte: Sándor János* című írásában Csík István a békéscsabai három év összefoglalójában nem említi *A pereskedőket*.⁵

Ebben a rendezői elképzelésben élő állat: egy kutya is szerepelt. A darab cselekményéről annyit, hogy a pereskedés szenvedélye által mozgatott szereplők (mintegy a régi világ eszeveszettjei, akikről a mi Arany Jánosunk is szól *A fülemile* verses trufában) nem veszik észre az életrevaló fiatalok cselét, akik végül, mintegy a jövő nemzedékeként, nevetségessé tesznek tyúkpöröt, fecsegést, perpatvart, és elhárítják szerelmük útjából az akadályokat.

A Színház folyóiratban a várszínházi előadásokat elemezve Majoros József a racine-i téma érdektelenségét sugallja: „lehet gyártani a pörös iratokat, lehet zargatni a bírót. Racine bírója meg az-

tán igen-igen örül is, ha zargatják. Az ő életeleme ugyanis az ítékezés, s legörömtelibb pillanatai azok, amikor a »börtön«, »gálya«, »bitó« szavakat pattogtathatja. E kóros mániákat Racine az Arisztophanésztől szabadon átvett kutyajelenetben pompáztatja a legfényesebben: a vádlott ez alkalommal egy szomorú szemű boxer, »aki« meglehetősen keveset ért a ceremóniából – viszont annál jobban értik a dolgukat a törvény őrei. Vádolnak, védenek, érvelnek, ítélnek, jogszabályokat citálnak, egyszóval elemükben vannak – hogyisne, mikor a »vádlottat« szárnyasevés bűne terheli!”⁶

A várszínháznak ez az előadása – pontosabban a darabválasztás és a rendezés – nem nyerte meg a hivatalos kritika tetszését. A rendezést egészében kifogásolja a bíráló. „Langmár András díszletei ötletesen, színesen »játsszák be« a Várszínház színpadát. Jó térkialakítása, leleményes megoldásai igazán nem okolhatók a játék ritmusának töredezettségéért” – folytatja Majoros József. A várszínházi produkció színikrónikásai nem tudtak a darab korábbi, fővárosi egyetemi színpadi előadásáról. A várszínházi komédia a romániai magyar színpadok egyikére is eljutott Tordy Gézával Alperly titkár szerepében; Szatmáron is előadták nyári sorozatban: A gyulai várszínház vendégsze-replése – Jean Racine: *A pereskedők*. Előadások (nyári idény): 1972. július 22–31., nyolc alkalommal. Ugyanebben az évadban a kecskeméti Katona József Színházban is látható volt *A pereskedők* e magyar változata. 1971/1972-ben egyébként *Pathelin Péter prókátor* címmel játszották Illyés Gyulának a *Maître Pierre Pathelin*-ből készült fordítását is. Ez a farce (vásári móka) a francia nyelvű színját-szástörténet klasszikus darabja.

A FORDÍTÓ DÖNTÉSEI (DARABVÁLASZTÁS, NYELVVÁLASZTÁS)

1938 és 1939 között Illyés Gyula a Balogh József szerkesztette *Nouvelle Revue de Hongrie* belső munkatársa volt. Később is követhető a programja arra vonatkozóan, hogy a magyar–francia kapcsolatokot erősítse saját irodalmi munkákkal is (beleértve a kortárs és kisebb mértékben a klasszikus francia irodalmat).

A *pereskedők* bevezetésének kézírata megtalálható az MTA Régikönyv- és Kézirattárában. Az a bevezető sokban támaszkodik az Illyés által használt *Les Plaideurs*-edícióra.

Itt szólnánk az 1950-es Racine-kötet Illyés Gyula által szignált bevezetőjére (Tihany, 1949. nov. 2.). A szerző életútjának rövid összefoglalása és a fordítói érvek mellett jelentősége van a sajátos utalásnak, amelyet Illyés Gyula a történelmi kontextusra tesz. Időben főnemesi, sikertelen lázadás, a Fronde és (a szerinte a nép elégedetlenségéből kialakult) janzenizmus közé helyezi Racine drámaszerzői munkásságát. Sajátos érveléssel közelíti a janzenizmus tételeit a protestantizmus teológiájához – és fogalmaz meg Racine és a fordítások kérdéséről immár függetlenül történelmi helyzetelemzést; pesszimizmusról szól, de reményt csillant, látszólag a múlttól és a francia történelemről beszél, de ugyancsak áthallásos a szöveg: „Azok az emberek, akikben már megvolt a vágy a világ megváltoztatására, nehezen vigasztalódtak meg attól, hogy annak a változásnak még nem jött el a történelmi ideje. Az emberek, akik nem láthatják, nem ismerhetik fel a társadalmukat alakító erőket, hajlamosak arra, hogy befelé forduljanak, hogy a társadalmi visszasság okát is önmagukban találják meg.”⁷ A további utalás pedig arra az elképzelésre vonatkozik, hogy a politika helyes irányát nem a nemesi elit, nem a főpapság, hanem az írók képesek meglátni (és megmutatni). Ezzel „pozícionálja” magát a janzenista 17. századi Racine-ról szólva a 20. század paraszti-népi származású írója: „a plebejus érzés és a – nagyrészt még öntudatlan – plebejus törekvés csak az osztály legjobbjában él. Elsősorban az írókban.”⁸

Racine egyetlen többfelvonásos komédiáját Illyés Gyula korán lefordíthatta, 1938-tól 1973-ig több rendezésben is megtekinthette. A Nyugat 1940. évi számaiban folytatásokban közölte ezt a fordítását (I. rész: márc. 22., II. rész: 5. szám, III. rész: 7. és 8. szám) *Pereskedők* címmel.⁹

A fordításműnek egy 1977-ben készült gépiratos kézírata megtalálható az Országos Színház-művészeti Múzeum és Intézetben. Az Illyés-könyvtárban pedig fennmaradt a *Les Plaideurs* egy oktatási célokat szolgáló sorozatban megjelent edíciója: RACINE, Jean: *Les plaideurs*. [Vígjáték.] [Bev., jegyz.: D. Rohde. Előszó: Jean Racine.] Bielefeld und Leipzig. Velhagen & Klasing. 1921. (Théâtre Français. 49.)

Tény, hogy Racine nyomán inkább az évődés jellemzi a humorforrást ebben a darabban, a darabosság kerülése, Arisztophanész politikai szatírájával ellentétben.

KÖZBEVETÉS A FORRÁSMŰ EGYEDISÉGÉRŐL

Racine műve keletkezéséhez hipotézisek sokasága fűződik. Nem folytatja ennek a műfajnak a művelését, nem jellemző egyéb írásaira a humor. Az állatok szerepeltetése a klasszikus színpadon nem volt jellemző. Az írói és a fordítói szándék szerint az érvelés és a mozgalmasság (a labirintusjelleg) egyaránt fontos a hatás elérése érdekében.

Társadalmi célzata is van, de nem ez az elsődleges. Műve előszavában Racine kijelenti, hogy az olasz komédiások előadásában képzelte el Arisztophanész szövegét. Foglalkoztatta a helyzetkomikum, Scaramouche alakja. Scaramouche fő nevével távozta jutott eszébe helyi színészt keresni... (Az olasz komédiatársulatot, amelynek az egyházi állam alkotmánya szerint nem volt keresnivalója olasz földön, és amely királyi engedéllyel évtizedekig szórakoztatta Párizs közönségét, 1697-ben kiutasították a Párizsból a nemzeti nyelvű színpadok fellendítésének programja jegyében – és bevallatlanul a *commedia dell'arte* kifejezésétárában örökös jelen levő társadalomkritika visszaszorítása céljából.)

A komédiázás, a bálozás, a (tekintélyrombolásban is oly hatékony) köztéri nevetetés valóban nem volt része a 17. század viselkedési normáinak. Erre az egyházi kiadású szövegek sokasága emlékeztet ma is. Ami XIV. Lajos saját színházában történt, legalábbis a Maintenon-korszak előtt, kivételnek számít. A nyilvános színházak repertoárját és engedélyeit pedig szigorúan felügyelte a „Parlement de Paris”.

A KOMÉDIAFORDÍTÁS FOGADTATÁSA

A fordításművet többször publikálták magyar nyelvű antológiákban (1950, szerk. Illyés Gyula [Csatlós János közreműködésével]; 1973, szerk. Illyés Gyula). A Gyulai Várszínház *Pereskedők*-előadásáról a nagy példányszámú Nők Lapja munkatársa is írt, egyszersmind hozzászólt a szöveg aktualitása kérdéséhez.

„Racine – Molière-rel ellentétben – soha nem vert igazán gyökeret a magyar színpadon, s egyetlen komédiája, valljuk be, nem is igazán alkalmas arra, hogy a szerzőt életművéhez méltó helyre állítsa egy más ország más hagyományú színházi kultúrájában” – írja *Gyulai pereskedők* című kritikájában Földes Anna.¹⁰ Magát a fordítást meggyőzőnek tartja, de egyáltalán nem tekinti aktuálisnak a témát: „sem a környezet, sem a költészet varázsa nem hallgathatja el teljesen a darabválasztással kapcsolatos kételyeinket. Vajon nem kínálkozott volna ennél művészeleg, eszmeileg előbb, a helyszínhez, várszínpadhoz szorosabban kötődő klasszikus komédia előadásra?”¹¹

Illyés fordításaival mostanában Szele Bálint foglalkozott. Higgadt vizsgálódása példaszerű napjainkban, amikor a történetkritikai kontextualizálás és a politikai értelmezés néha el is takarja az irodalmi mű nyelvi-poétikai önértékeit. Áttekinti a műfordító Illyés Gyulára vonatkozó magyar szakirodalmat, és kiemeli a pályaképben az általa szerkesztett, 1942-es francia költészeti antológiát; azt is, hogy ezt jelentős saját teljesítményként értékeli Illyés Gyula is visszaillesztésében: „1942-ben jelent meg a francia költészet értékei előtti tiszteletadasként *A francia irodalom kincsesháza*, melyet Illyés szerkesztett, s az előszót is ő írta a kötethez; munkájában Szabó Lőrinc és Cs. Szabó László segítette, de »a munka dandárja az enyém« volt” – mondta egy interjúban.¹² A verses dráma aktualizálását elemezve (Shakespeare *Coriolanus*-át Petőfitől) a sikerületlenebb részekre is rámutat: „Olyan helyek is voltak, ahol Petőfi eredeti megoldása nemhogy elfogadható, de jobb: Petőfi: »Rendén haladjatok, / Hogy, mint szokás, pártok ne keljenek, s nagy Rómánkat el ne döntsék fiai.« Illyés: »Rendes per útján / Járjatok el, nehogy – népszerű! – pártharc / Támadjon s római sarcolja Rómát.« Álljunk meg itt: »Rendén haladjatok« változatot dúsítja Illyés Gyula, amikor azt mondja: »Rendes per útján / Járjatok el«.”

Írásában Szele Bálint tapintatosan ugyan, de kritikát is megfogalmaz; hiányolja Illyés Gyula műfordítói technikájából a (folyamatos, a fordításmunkával egyidejű) szövegértelmezést, a fegyelmezett filológusi magatartást: „Szabó Lőrincel, Kálnokyval, Vassal ellentétben az ő műfordítói késztében kevésbé kapott helyet a gondos szövegértelmezés, a filológiai fegyelem”¹³ – állapítja meg.

Ez egybehangzó Jákfalvi Magdolna véleményével, aki a fordítás nyelvi aktualitásának hiányát teszi szóvá Illyés Gyula esetében: Racine „egyetlen komédiát írt, s ez a komédia a magyar játéktörténet-

ben meglehetősen ismeretlen. Meggyőződésünk, hogy ebben az ismeretlenségben jelentős szerepet játszik Illyés Gyula professzionális fordítása, mely a többi 17. századi komédia mellé helyezte Racine-t. Illyés még Molière-hez azt a fordítási technikát alkalmazta a hatvanas évek elején, mely a vígjáték gördülékenyebb olvashatósága érdekében a nyelvi fordításhoz erős kulturális fordítást illeszt, vagyis le- és átfordítja a helyzeteket, a neveket, asszociatíván kontextualizál. Illyés a 17. századi parvenü komédiához a 19. századi magyar vidék rekonstruált nyelvi stilizációját választotta, s mindez, a nagyon egyszerű paradigmatis megféleléseknek köszönhetően, a színpadokon évtizedekig működött.”¹⁴

Itt emlékeztetünk arra, hogy dráma mint a költészet válfaja a 20. századig az irodalom területéhez tartozott. Ismert alapszöveg (forrásszöveg) esetén ma is vitát váltanak ki a merészebb rendezések, színpadra alkalmazások. A szerző és a fordító, vagy a fordító és a rendező együttműködése kulcskérdés. Racine versben írta meg komédiáját, és ez humorforrásnak is számított eredetileg, hiszen a versbeszéd kényszere (sőt, a kötelező szótagszám megtartása a replikák, félsorok esetében) a legkülönfélébb kommunikációs helyzetekben éppen a történetek köznapiságától való eltérése révén válthat ki nevetést a nézőből.

„A versforma a különben kötetlen szavak és érzelmek fegyelme”¹⁵ – olvassuk Illyés Gyula 1939-es naplójában.

A MŰFAJ KÉRDÉSE

Arisztophanész *Darázsok* című darabja komédia. Ezt azonban Racine nem fordította le a maga teljességében. Vagyis hangsúlyait megváltoztatta, a társadalombírálatról a mókázás és nyelvi bravúrok felé mozdította el. Kijelenthetjük, hogy Racine *Les Plaideurs* című darabja a komédia, a *commedia dell'arte* és a farce együttese (mégpedig nemzeti nyelven: versenyben a *Comédie italienne* színtársulat olasz nyelvű előadásaival).

Műfordítását, a *pereskedőket* Illyés vígjátéknak nevezi. A vásári komédia vagy a klasszikus művek népszerű színpadát (Jean Vilar párizsi munkásszínházát) ismerhette, nem tartjuk kizártnak, hogy éppen Vilar programjával próbálkozott a magyar fővárosban. A ritmikus beszéd előadói hagyománya (19. századi magyar elnevezéssel „síró-nevető” iskola) ugyan a 20. századra kiment a divatból, de a jó minőségű irodalomnak a színházi közönséggel való megismertetése ambíciója, a meiningenizmus szele Magyarországon is érezhető volt.¹⁶

A magyar szöveghagyományban a verses beszéd nem ismeretlen. Vőfélyversek, (felelgetős) szereleménekek, a verses dráma (Vörösmaty-, Madách-művek, verses drámafordítások) jelentik az alapot, amelyre egy ilyen alkotás ráépülhet.

A *commedia dell'arte* népszerűsége az 1550–1650 közti periódusra tehető Európában. Ennek jellegzetes figurája a mulatságos inas, a vénember, a prókátor, a nevetséges orvosdoktor, a szereplő. Nevet is kaptak a tipikus szerepkörök Franciaországban: Arlequin, Colombine, Pierrot, Scaramouche, Matamore, le vieux (az öreg), Pantalon, Polichinelle. A magyar (vásári) komédiájátszásban ez nem ilyen rendszerű, Vitéz László mókátársainak neve Dorkótól, Miskától Petiig, Jancsig, Pannáig sokféle lehet, és történeteik is szétterjedtek.

A művelt közönség az ókori komédiát értékelte, de a nagyközönség jobban szerette a *commedia dell'arte*-t, a népi színjátszásnak ezt az itáliai változatát. Ebben gyakori az improvizáció, érvényesül benne a színpadi jelnyelv, a már-már érthetetlenül gyors szóváltás, az álruha használata. Molière, Lesage, Marivaux, Beaumarchais színházában ez a hatás nagyon erős. Jean Racine esetében ez tehát csak alkalmi kísérlet, mégis érzékelhető benne a két világ, az ókori komédia és a *commedia dell'arte* „összebékítése”. Tüskés Tibor Illyés saját szerzeménye, a *Tűvé-tevők* című egyfelvonásos parasztkomédia értelmezésében ráértett a szerző ötletére: „megteremteni, újratemteni magyarul egy, a színjátszás történetében jelentős műfajt”. A *Tűvé-tevők* a magyar irodalomból hiányzó műfajt, a vásári-népi mulattató játékot, a farce-t, a nép látványos mulatságát teremti meg: „Töredékek, foszlányok, jobbadán csak utalások maradtak fenn azokból a hosszabb-rövidebb színjátékokból, amelyekkel a vásári komédiások vagy maguk egyszerű őseink egy-egy nagy találkozójukat földértették; amelyek megalkotásában tehát maguknak is részük volt. Nem volna érdekes életre támasztani, kísérletül újraszervezni néhányat ezekből a hajdan-volt, ám szinte nyomtalanul eltűnt népi játékokból? Barátunk, a szerző, erre vállalkozott.”¹⁷

A FORDÍTÁS PROBLÉMÁI

Nagy kérdés, vajon le kell-e fordítani a forrásszövegekben előforduló személyek nevét is. A nevek-karakterek a (racine-i) forrás- és az (Illyés Gyula-féle) célszövegben a következőképpen mutatkoznak:

DANDIN, juge	Kendmegh, bíró
LÉANDRE, fils de Dandin	Leander, Kendmegh fia
CHICANNEAU, bourgeois	Hepczia, polgár
ISABELLE, la fille de Chicanneau	Izabella, Hepczia lánya
LA COMTESSE	A grófné
PETIT JEAN	Kurta János, kapus
L'INTIMÉ, secrétaire	Alpery, titkár
LE SOUFFLEUR	Súgó

A Leander név emlékeztet Csokonai és Kisfaludy Károly szerelmes figuráira, de a hősszerelmesek virágos nyelvezetét is társíthatjuk hozzá; nem csoda, hogy nem kívánta mással felváltani a fordító. Ugyanez a helyzet az Izabella névvel. Dallamossága-hangzóssága kiemeli a hétköznapi női nevek sorából. A kapus Petit Jean Kurta Jánosra való fordítása figyelemre méltó: a szó szerinti megfeleltetés Jancsika lenne vagy Kis János, Illyés azonban remek ötlettel a megalkuvásnak a darab szereplőrendszeréhez illő jelentéstöbbletét keresve – bizonyára a *Kaparj kurta, neked is lesz* szólásra utalva – választotta a magyar szerepnevet. Nehezebb volt a dolga a titkár (L'Intimé) és a polgár nevének magyarításával, hiszen a jogrendszerek eltérő volta miatt a szakkifejezések neve nem feltétlenül vált ki derűtséget a színházi publikum részéről. Chicanneau-t Hepcziának fordította Illyés, értelemszerűen a hepciáskodik igéből való szóelvonással – de egy urizáló cz írásmódot is beiktatva a „nyelvi képletbe”. Végül Dandin, az úrhatnám polgár, amely voltaképpen Molière leleménye. Ezt Racine csak átveszi, magyarul Kendmegh lett. A Kendmegh név ceruzajegyzésként fordul elő a már említett, Illyés Gyula könyvtárában fennmaradt *Les Plaideurs*-edícióban. Találó megoldás: kétértelműsége, írott formájának presztízskereső, „úrhatnám” változata igazi költői lelemény, mondatokba ékelődve válik igazán humorforrássá.

Az *Egy falusi nótárius Budai utazása*, a *Peleskei nótárius* nyelve, nyelvi világa éled újra ebben a fordításban – egyszersmind néhány, a kortársi eseményekre alkalmazható, a színház elevenségét mindig növelő, kiszólás értékű megállapítással. Ezeket Illyés a szövegben kurziválja.

KENDMEGH
Kérem, a védelem
szárnyaltassa hát szavát oly fényesen.
Alpery
(ünnepélyesen)
Tudom másképpen is... Szorítson bármiképpen
fentmondott érdem és a szint – akkép – idéztem
Ékesszólás: vagyon remény s megnyugtató:
A jóság horgonya, tekintetes Tanács!
A nagy Kendmegh elé az ártatlan kiállhat
S – Alsó-Normandia – Catodhoz így kiálthat:
Pártatlanság dicső napja, nem alkonyi
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni!

Kendmegh
Hiába, jól beszél.

Alpery
Hát bátra, mit se félve
Térek tekintetes Törvényszék így a tényre
Aristoteles a Peri Politicon
Elején mondja hogy

KENDMEGH

A tárgy most a tikom

S nem Aristoteles vagy a Politikája.

MÉG NÉHÁNY FILOLÓGIAI ÉSZREVÉTEL

Kétszeres adaptációval van tehát dolgunk: Arisztophanész *Darázsokj*át franciásította és adaptálta Racine a *Les Plaideurs*-ben, és ezt fordította magyarra Illyés Gyula az 1930-as évek végén, s közölte folytatásos részletekben a Nyugatban. Az intertextualitás eseteire is figyelhetünk benne: a II. felvonás 4. jelenetében pofozás, alfelen rúgás fordul elő, ez Corneille *Cidje* egy alapvető gesztusának paródiájaként értelmezhető, a *Cid*ből részeket is parodizál a szöveg, a fordító azokra a helyekre felhívja a figyelmet.

Tüskés Tibor életrajzi észrevétele, hogy Illyés Gyula gyermekkorától tartott a kutyáktól. Ennek fényében az eb elítélése különös elégtétel lehetett... Kulturális fordításról is szó van, a fordító törekszik arra, hogy magyar szólásokot feleltessen meg a franciáknak. Egyszersmind népszerű színpadi műfajról van szó, bár a közönségre vonatkoztatott megértési szintek elkülönülnek benne – különösen a verses forma miatt.

Elvértve felbukkan a szövegben az aktualizálási szándék (a BTK, a büntető törvénykönyv és a igazságtalan bírósági ítélettel szembeni erkölcsi győzelem hangoztatása: „Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni”¹⁸).

A darab jogi nyelvi megoldásai értelmezéséhez ajánlom Tóth Judit megállapítását a jogi nyelv-öltögetésről, ebben olvashatók a következők: „A jogi nyelv minden rétegében megjelenő körülíró szerkezetek miatt a 16–17. század óta a jogászai fogalmazást dagályosnak, nehezen érthetőnek írják le. Ugyanakkor az MTA Nyelvtudományi Intézetében tartott konferencián (2009. október) rámutattak, hogy a köznyelvben is utat tör magának az analitikus szerkezet, azaz a mondanivalót egyre több szóval, körülírást tartalmazó mondatokkal fejezzük ki.”¹⁹

A darabnak a köznyelvhez való közelítése a beszéd szokásoknak a szólások, közmondások használatára vonatkozó eljárását alkalmazza. Ezt használta ki Kristó Nagy István, amikor *Gondolatárába* az Illyés által fordított Racine-komédiából is bevett néhány aforizmaszerű kijelentést: „Biz’ csak boldog bizik a sorsban, szent igaz: / Ki pénteken nevet, vasárnap sír is az!”, „...pénz nélkül a rang nyavalya... / Az ajtó nem nyílik, míg jól meg nem kened. / Ha buksza nem nyílik, az én ajtóm se mozdul”; „...ki lassan jár tovább ér, / Kell enni, inni is, kár a nagy vágatásér” (*A pereskedők*, I. felv. 1. j.).²⁰

KÖVETKEZTETÉSEK

Írásom Jean Racine komédiája és annak egyetlen magyar nyelvű fordítása értelmezésére irányult a fordítás és az előadások recepciójának figyelembevételével.

A klasszikusnak nevezett szerzők/művek határátlépése az egyház programszerű és a vásár alkalomszerű léteire épül. A főrangúak játékos pompája mindkettőtől különbözik, de mindkettővel némileg rokon. A nevelő célú egyházi/iskolai dráma a cenzúrázott színház népművelő előadásaiban él(t) tovább. A vásári komédia alakoskodása és nyelvi humorforrása az utalás direkt technikáit érvényesítő formákká lesz a hivatásos színpadon.

Tverdota György a kritikus Illyést méltatva az író esztétikájának meghatározására tett kísérletet. „Illyés Gyulát a harmincas évek fiatal nemzedéke reprezentatív kritikusként tarthatjuk számon. Annak a képletnek egyik változatát képviselte kritikai írásaiban, amely a húszas évek végétől a negyvenes évek végéig meghatározta az irodalomról való gondolkodást, s amelyet modern klasszicizmusnak nevezhetünk.”²¹ Illyés színpadra szánt művei a későbbiekben is rendszeresen jelentek (lásd például a *Rivalda* című, kánonképzőnek szánt antológia évenként publikált köteteit).

Irodalom és színház vitája ma is tart, kiegészülve a film médiumának mindent felülíró közönség-sikerével. Amikor a Várszínház bemutatójáról szólva Földes Anna az irodalmiasságot mint hibát hangoztatja, a kritikus általában a drámai irodalom olvashatóságát is kétségbe vonja, már az 1970-es években: *A pereskedők* leleményes, bár kissé irodalmias ötletnek látszott. „Racine komédiája a peres-

kedés megszállottairól szól, azokról, akiknek élete a bírósági termekben zajlik, csak ott boldogok. Az élet tényei csak akkor foglalkoztatják őket, amikor felbukkan egy-egy kicsinyke sértés, jogtalanság, törvénykönyvbe ütköző csekélység – mert ezt már át lehet élni, fel lehet fokozni.”²²

Visszatérve az illyési gondolathoz, amely társadalmi események és szellemi mozgalmak között keresi az irodalmi alkotások aktualitását, hatásmechanizmusát: nem mellékes tényező, hogy a média bemutatására alig több, mint egy évvel a Rajk-per után került sor. Kirakattárgyalás volt, előre eldöntött, máig felháborító eredménnyel. A fordításmű újraolvasása, a bemutatók sovány visszhangjának tanulmányozása hozhatja a korszak, az 1950–70-es évek ellentmondásos szellemi miliőjének jobb megismerését. Jákfalvi Magdolna igazán helytálló megállapítását – „Racine komédiája több szempontból is rejtélyes, ahogy a francia szakirodalom fogalmaz, s Illyés fordítása ezt a rejtélyességet számunkra felerősíti, már ha egyáltalán valaha is túljutunk a stílusbravúr okozta idegenségen”²³ – kiegészíthetjük immár azzal, hogy *A pereskedők* Illyés Gyula-féle fordításának kiadása és színpadra állítása egy régebbi munka adaptálási kísérletének alkalmait teremti meg (magyarul 1940-től kezdve), voltaképpen a világirodalom egy darabjának műsoron – és a közvéleményben – való tartására törekszik. Általa persze a fordító önmaga jelenlétének erősítését is remélheti, ha a műfordítást mint mindenkori szellemi teljesítményt is számításba vesszük.

JEGYZETEK

¹ JÁKFALVI Magdolna, *A félrenézés esetei – Jean Racine drámái*, Kalligram, 2011, 249.

² ANGYALOSI Gergely, *Teatrális megoldások. Jákfalvi Magdolna: A félrenézés esetei*, <http://real.mtak.hu/7413/1/J%C3%A1kfalvi.pdf>

³ Köszönet illeti Sipőcz Mariannt, Diósi Juditot, az OSZMI munkatársait hathatós szakmai segítségükért.

⁴ *Magyar színházművészeti lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, Budapest, 1994, <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz23/33.html>.

⁵ Színház, 1972/9.

⁶ MAJOROS József, *Várszínházi esték Gyulán*, Színház, 1972/11.

⁷ ILLYÉS Gyula, *Racine = Racine Összes drámai művei*, szerk., bev. ILLYÉS Gyula, Franklin, VII.

⁸ *Uo.*, VIII.

⁹ A Nyugat 1940/6. számában a következő hír olvasható: „A Nyugat hírei. Illyés Gyula Racine *Pereskedők*-jének fordítása e számból helyszűke miatt kimaradt.”

¹⁰ FÖLDES ANNA, *Gyulai Pereskedők*, Nők Lapja, 1972/32.

¹¹ *Uo.*

¹² SZELE Bálint, *A szó hatalma*, Palócföld, 2013/3, 56, http://epa.oszk.hu/03200/03286/00118/pdf/EPA03286_palocfold_2013_3_056-073.pdf (2022. augusztus 31.).

¹³ *Uo.*, 72.

¹⁴ JÁKFALVI, *i. m.*, 85.

¹⁵ ILLYÉS Gyula naplói, 1939, https://reader.dia.hu/document/Illyes_Gyula-Naplojegyzetek_1929_1945_-78 (2022. szeptember 4.).

¹⁶ „A meiningeni társulat műsorpolitikáját a klasszikusok, kizárólag remekművek bemutatása, szcenikai megoldásait a történeti hűségre való törekvés és a színpadkép egységességének kialakítása; rend.-i és színészi játéktílusát az egyéni virtuozitással szemben a részletes rendezőpéldány alapján folyó tervszerű és rendszeres próbaidőszakban kialakított egységes együttes-*(ensemble)* játék, valamint a pontosan, részletesen kidolgozott, egyénített statisztákra épülő, látványos és hatásos tömegjelenetek jellemzik.” *Magyar színházművészeti lexikon*, *i. m.*, „meiningenizmus” szócikk.

¹⁷ TÜSKÉS Tibor, *Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Budapest, 1983, 266.

¹⁸ A győztes ügy az isteneknek tetszett, de a legyőzött Catónak. Idézet Lucanus *Pharsaliájából*.

¹⁹ TÓTH Judit, *Jogi nyelvöltögetés*, 639. http://acta.bibl.u-szeged.hu/45303/1/juridpol_078_632-646.pdf (2022. szeptember 2.).

²⁰ KRISTÓ NAGY István, *Gondolattár*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Gondolattar-kristo-nagy-istvan-gondolattar-1/1800-elott-szuletett-szerzok-2/racine-jean-16391699-francia-dramairo-1EA8/>

²¹ TVERDOTA György, *Illyés Gyula irodalomszemlélete a harmincas években*, *Studia Litteraria* tomus XL (2002), 45–56.

²² FÖLDES, *i. m.*

²³ JÁKFALVI, *i. m.*, 86.

ROSS KÁROLY

Az Ötös

ROSS KÁROLY (1954) Sopron

Az ügyvéd álmósító hangon darálta a végrendelet szövegét, fülcimpáin átsütött az ablakon betűző kora esti nap, Hancz alig bírta követni, egy idő után már nem is követte, mert tudta, úgy sincs benne semmi, ami őt érdekelné, ami rá vonatkozna, az elhunyt nénit nem is ismerte, háromszor ha találkozott vele életében, akkor sem jegyezte meg a nevét, mármint a néni az övét, mert újra és újra rákérdezett. De itt kellett ülnie ebben az elegánsnak tűnő irodában, melyet valójában a holland használtpiacról beszerzett fotelokkal tömtek tele, amikből, ha megmozdult, penészes szénaszag puffadt elő, nem is értette, más hogyhogy nem érzi, mert nem látta az arcokon, hogy éreznék, de aztán rájött, mindenki más érdekelt a végrendeletben, nyilván ez lehet az oka, hogy inkább oda figyelnek.

Végre vége lett, szedelőzködni kezdtek, de előtte odajárultak az ügyvéd elé, hogy aláírják a vagyonszerzési jussukról szóló papírt; ő ekkor már az ajtóban állt, fogta anyja retiküljét, hogy itt ne felejtse, mint a múltkor is a fogorvosi rendelőben. Ahol az anyját megcsapta az úri élet szaga, ott megilletődött, és rendszerint ottfelejtett valamit.

– Hancz úr, maga is jöjjön – lépett oda hozzá az ügyvédbojtár, és karjánál fogva az ügyvéd elé vezette.

– Én? De hát én nem örökölttem semmit.

– Dehogynem. Nem hallotta a nevét?

– Mintha igen... nem.

– Jöjjön.

Eléje tolta egy papírt, mohón próbálta elolvasni a szöveg elejét, nyilván ott szerepel az örökség, de nem látta, aztán meg annyira előre szaladt, hogy összefolyt minden, kezdhette előlről.

– Itt van, itt – bökött az ügyvédbojtár a harmadik sor közepére; körme hosszúra engedve is olyan tömzsi, olyan formátlan volt, mint egy gépsoron kartonozó munkásé – szemet bántóan elkorcsosult szarulemez.

Olvasta: „kétszázötven négyszögöl erdő, név szerint Ötös, mely helyileg a Dudvás és a Bika-tó között terül el...”

Odakint megkérdezte az anyját, mi az az Ötös.

– Egy megvénült gyümölcsfából álló dzsumbuj, a legjobb lesz, ha rögtön túladsz rajta.

– Egyáltalán: miért kaptam?

– Ella néninek mindig az volt a vágya, hogy mindenki szeresse. Hogy a halála után se utálja senki.

A hirdetésre senki sem jelentkezett. Kicsit elkedvetlenedett, mert ez még inkább elültette benne az ajándék teljes éréktelenségének gondolatát és a gesztus hamis voltát. Rásóztak valamit, amitől megszabadulni sem tud, majd a végén még fizetheti utána az adót. Elajándékozni lehetne-e? De ahhoz meg kell keresnie a környező rétek, mezők tulajdonosait, akiket esetleg érdekelne az ügylet. A leutazás viszont legalább egy nap, de inkább kettő.

Másfél év is eltelt, mikor egy telefonhívás ismét eszébe juttatta az örökségét. Bántóan erős, határozott férfihang volt, ami néha azért furcsán megbicsaklott.

– Na, végre hogy megtaláltam. Tudja, mióta keresem magát?

Hancz várta, hogy megmondja, mióta.

– Útban van nekem az Ötös, tudja. Megvettem a környező legelőket, beszántanám az egész területet, de útban van a maga dzsumbuja.

Hanczban felrémlt, hogy az anyja is ugyanezt a szót használta a gyümölcsösre.

– Meg akarja venni?

– De meg ám. Szőröstül-bőröstül, ha-ha.

– Én még nem is láttam – buggyant ki Hanczból, pedig a közlést csak magának szánta.

– Nincs azon sok látnivaló. Pár vén körtefa, almafa, senki sem szedi össze a termésüket, ősszel olyan cefreszagot áraszt a környék, mint egy pálinkafőzde, ha-ha.

Hancz megpróbálta elképzelni a magára hagyott gyümölcsöst. Vajon ki nek jutott eszébe akkoriban a falutól több kilométerre, a legelők kellős közepére telepíteni, amihez – az anyjától tudja – út sem vezet? És egyáltalán: hogy jutott Ella nénihez? Talán ő is örökölte?

– Meg kellene előbb nézнем.

– Soha az életben nem látta, most lett olyan sürgős?

– Ha beszántja, eltűnik örökre, igaz?

– Az hétszent.

– Na látja, ezért kéne megnéznem.

– Ha lefotózom és elküldöm, az nem elég?

– Nem. Érezni akarom a cefreszagot.

– De maga, úgy tudom... na, egye fene, ha annyira ragaszkodik hozzá. De jöjjön sürgősen, mert lassan szántani kell.

De csak ősszel tudott lemenni, addig az illető legalább féltucatszor hívta. Utoljára letöketlenezte és rácsapta a telefont. Hancz nem engedett. Egyszer kapott valamit az életben, meg akarta becsülni. Ha beszántják a gyümölcsöst, az pontosan olyan lesz, mint mikor egy aprócska sziget eltűnik az óceánban. Nem akarta, hogy az apró szigetek sorsára jusson az öröksége.

A faluban senki sem tudta, hol van az Ötös. Ötös? Az meg mi? Elmagyarázta, nem tudták. Végül a kocsmában egy félrészeg közmunkás igazította útba – a nagyapjától hallotta, merre van, s mivel furcsa neve volt, megjegyezte.

Egy betongörgőkből emelt gémeskútnál elfogyott az út, a kútra és a vályúra bodzabokrok fatörzs vastagságúra hízott ágai borultak. Az egykori legelők helyén végeláthatatlan kukoricatábla zöldelt, nem látott át fölötte. Némi tanakodás után fellépett a vályú betonperemére, és amennyire tudta, félrehajtotta a bodzaágakat. A távolban, de azért nem bejárhatatlan messzeségben, ott emelkedett az Ötös: kis tarka erdő, alig valamivel magasabb a kukoricásnál, némelyik fa ága már elszáradva, levél nélkül karcolta az alacsonyan lógó eget.

A látvány frenetikus hatással volt rá. Városi lakásán kívül soha nem volt semmije, ahhoz is a szülei támogatásával jutott, s azóta sem gyűjtött össze annyit, hogy valamivel nagyobbra cserélje. Nem tudta, mások miért boldogulnak jobban, néhány ismerőse például, de munkatársa is, akik pontosan annyit keresnek, mint ő. Sosem érezte, hogy az idő elfutott volna mellette, hogy lemaradt, hogy lehetőségeket szalasztott volna el. Talán, gondolta, rossz adottságokkal születtem. Mint az anyám, gyakran esem hasra olyan dolgok előtt, amelyek előtt nem kellene. Túl alázatosnak mutatom magam, amire mindig ráfizetek.

A kukoricatáblát szerencsére az Ötösre merőlegesen vetették. Megpróbálta belőni, mely sorok futnak ki rá, vagy nagyjából a közelébe, hogy ha elin-

dulna valamelyiken, nem tévedne el nagyon. Ezután lezárta a kocsit, elballagott jobbra a nyárfák szegélyezte árokparton vagy ötven métert, és nekivágott. Úgy sejtette, nagyjából három fociháza, azaz háromszáz méter megtétele után fogja megpillantani az erdőt. Számolta a lépéseket.

Mikor körbejárt a gyümölcsöst, nem a fák s az általuk körbezárt csönd kötötte le elsősorban a figyelmét, hanem az erdő körül futó, nagyjából mellmagasságig érő árok, aminek oldalát az évtizedek óta ott növény, önmagába száradt, de gyökérzetéből minduntalan újraéledő gaz tartotta vissza a beomlástól, s amiről az első pillantásra meg tudta állapítani, hogy katonai futóárok volt valamikor. Hogy a gyümölcsöst, az Ötöst katonai célokra használhatták. Itt maradtak a lövészárkok, s azóta sem temette be őket senki. És ekkor olyan világosan, mintha csak tegnap lett volna, eszébe jutott Ella néni története, amit első látogatásakor, talán tízéves korában mesélt neki. Az Ötösről, amelybe aknavetőket telepítettek a németek egy réges-régi háborúban, azokkal lőtték a folyóhidat, hogy az oroszok át ne tudjanak kelni rajta. Emlékezett Ella néni, ahogy a lövegek szálltak át a falu fölött, mint a sebesen repülő fecskerek, ők meg rémülten figyelték az udvarukban ázott veremből, mikor lesz már vége, mikor szűnik meg az a sivító hang, amit egy életre sem bír elfelejteni az ember. Hogy a férjét, aki nem bírta már, hogy sír az éhségtől a két malac az ólban, és ki akart menni, hogy dobjon eléjük valamit, egy ilyen eltévedt gránát szaggatta darabokra ott, a szemük előtt. Úgy lövöldöztek a fejük fölött egymásra az oroszok és a németek, mint csúzlival lövöldöző vásott gyerekbándák, mintha kettejük között nem feküdt volna ott ez az alig háromszáz lelkes falu, gyerekestől, állatostól, búzaföldestől. És hogy a háború végeztével, amikor először merészkedtek ki az Ötöshöz, ott találtak vagy féltucat katonasírt, faágakból sebtében összekötözött keresztjükön a kiolvashatatlan német nevekkkel, és hogy sokáig gondozták őket, pedig a hatalom tiltotta, de ők virágot hordtak rájuk, és új keresztet faragtak az elkorhadtak helyett, pedig tudták, az ő gránátjaik ölték meg Ella néni férjét meg másokat a faluban, mégis úgy gondolták, ha életükben utálták is őket, halálukban megbocsátanak nekik, mert így követeli a tisztesség. És azt is mondta még Ella néni, hogy ahol sír van, ott nincs felejtés. Márpedig azt a rémséget, ami vele, velük történt, azt nem szabad elfelejteni soha. Ezért is fontos, hogy gondozzák a sírokat.

Abban a két-három alkalomban, amikor az öccsével meglátogatták Ella nénit, többször is ki akartak menni az Ötöshöz, de Ella néni nem engedte őket. Nem tudta, nem emlékezett már, miért nem, talán attól félt, hogy maradt néhány fel nem robbant gránát a futóárkok alján, s ők is úgy végzik majd, mint a férje. Mindenesetre furcsának találta, hogy akkor tiltotta tőle, most meg neki ajándékozta.

Az egyik vénséges almafán lógott még néhány aprószemű, de egészséges gyümölcs, levett egyet, beleharapott. Jonatán, első harapásra meg tudta állapítani, pedig gyerekkora óta nem evett ilyet. Jonatán. A másik itt mellette aranypármin – így mondták, így írták, egybe. Ez pedig itt körtefa, talán épp az árpávalérő. Apró szemű, mint a vackor, egy falattal be lehet kapni. Birs – savanyú, mint a csiger. Lasponya – fostos.

Keresztet, sírhalmot nem talált.

Készített pár felvételt, majd hazautazott. Napokig bújt a Wikipédiát, hát ha megtud még valamit az Ötösről, de csak a környékén lezajlott ütközetekről talált halvány utalásokat. Többek között arról, hogy egy falun kívüli kis erdőből lőtték a németek a hidat, de hogy mi lett a csata végkimenetele, arra nem tért ki a szerző, és az erdőt sem nevezte meg. A katonasírokról meg egyáltalán nem tett említést.

Felhívta a gazdát.

– Eladom magának az Ötöst.

– Nocsak.
– Egyetlen feltételem van: hogy nem szántja be, meghagyja úgy, ahogy van.

– Bolondokat beszél! Épp azért akarom megvenni, hogy beszántham.

– Akkor nem adom.

– Ne vicceljen már! Mit talált ott, amitől így elszállt az agya?

Nem mondta meg. Talán mert úgysem értette volna, talán mert hazugságnak érezte volna ő maga is. Mindössze csak arra gondolt, történetesen nem ő-e az utolsó ember, aki még őrzője lehet ennek a helynek, mielőtt, mint az apró kis szigetek az óceánban, ez is elmerül a földi feledés homályában.

Sorozatindító

ördöglakat – irodalmunk nehézségei

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Amint kedves Olvasóink észrevették, lapunkban időről időre sorozatokat indítunk, mert vannak olyan témáink, amelyeket csak időben elnyújtva, több számon át tudunk kifejtetni. A sorozathoz tartozó írásokat kis fejlécekkel meg is jelöljük, hogy könnyebben azonosíthassák azokat.

Amikor elindul egy ilyen nagyobb, hosszabb témalánc, rövid bevezetőt írunk hozzá, hogy már az első daraboknál is világos legyen szándékunk, ami esetleg majd csak a hatodik vagy nyolcadik írás után áll össze egységes képpé az olvasók előtt.

E mostani sorozatunkban amolyan „belügről” szeretnénk írni, de olyanról, amely azért mindenkit érint. Mi, a szerkesztőség tagjai nagyon sok pozícióban kapcsolódunk az irodalom különböző területeihez, formáihoz, átadási csatornához a szerkesztőségen kívül is. Ebből pedig az is következik, hogy különböző nézőpontokból van módunk rálátni azokra a gondokra és azokra az eredményekre, örömekre, amelyek napjaink irodalmában az olvasót érik. Ezekről igen sokat beszélgetünk a szerkesztőségi üléseken, de most mindezeket a „beszélgetéseket” a na-

gyobb közönség elé is tárjuk, hogy láthatóvá tegyük, mi hol látunk problémákat, nehézségeket irodalmunkban, és milyen megoldásokat tudnánk ajánlani, amennyiben van erre ötletünk.

Amint sokféleképpen látjuk az irodalmat, az egyes írások centruma, hangneme, irányultsága különböző lesz, de ez a sokféleség egyrészt leképezi irodalmunk sokszínűségét, másrészt megmutatja, hogy erről a különös és egyben csodálatos dologról mennyire sokféleképpen lehet gondolkodni, beszélni.

A sorozatot saját gondolatainkkal kezdjük, de nyitottak vagyunk arra, hogy ha valaki kellő elmélyültséggel, alapossággal és körültekintéssel kíván hozzászólni az itt felmerülő kérdésekhez, akkor ezeket a hozzászólásokat is közöljük oldalainkon.

Az olyan cikkeknel, amelyek visszautalnak előző írásokra, linkeket is beillesztünk a szövegbe, amelyek a lap PDF-változatában (a kortarsfolyóirat.hu weboldalon) nagy hasznát lehet venni, megkönynyíti a kapcsolódást a korábbi szövegekhez.

Thimár Attila

Hová, hová, szép költészet...

„Már mindenki lehet költő a helyesírás ismeretében” – csattant föl Kondor Béla valamikor a hatvanas évek vége felé, megeléglélvén, hogy boldog-boldogtalan verset ír. Aztán azt is írta még, hogy „Cseruzarágcsáló költők felhője lepett meg / – kedves kis ország – / és letarolnak minden ültetvényt. [...] Ha fogytán a papír, / majd egymást falják, / mint a pókok ájtatos férjeiket.” Utóbb Domokos Mátyás veselkedett neki, hogy ellenőrizze, tényleg „versíró nép” vagyunk-e, mint hírlett, s hírlík azóta is. Megszámolta, hogy 1975-ben 65 verseskötet jelent meg Magyarországon, a 65 kötet pedig 220 ezer verssort tartalmazott. És elhűlt, mert a „világirodalom leg-hosszabb ismert eposza, a *Mahábhárata* összterjedelme csak kétszázezer sor”. A tanulság röviden: sok vers, kevés költészet, dolgozik a versírógép.

Domokos Mátyás nem gondolta akkor (még sehol okostelő meg internet), hogy tényleg lesz vers-

írógép is. Olvasom, hogy a Google fejlesztése már fut, kicsit kezdetleges, de lesz az jobb is.

Hogy hány magyar szerző verseskötet jele-nik meg évente a legkülönbözőbb kiadásokban ma-napság, nem merném megbecsülni, azt meg vég-képp nem, hogy hány vers vagy verssor kerül a nyil-vánosság elé. Csak hivatalosnak tekinthető irodalmi (jellegű) print lap/folyóirat van vagy ötven-hatvan, plusz internetes portálok, blogok, akármik.

L. Simon László örömmel nyilatkozta, hogy több száz fiatal költő kezdi a pályáját, nagyszerű dolog ez! Valószínű, hogy nem több száz, inkább több ezer fiatal próbálkozik versírással.

Tapasztalatom szerint már kb. 16-17 éves kortól küldik a megjelenés igényével számon tartott lapok-nak is a költeményeiket, az-tán az életkorral előre-

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

haladva egyre többen és többen. Hogy minden korosztályt egybevetve összesen hány költő is alkot ma itthon és a Kárpát-medence magyarlakta régiójában, tízezertől százezerig terjed a becslés.

Ennyi költő nyilvánvalóan nincsen. De nyilvánvaló, hogy ennyien érzik költőnek magukat, mert valamilyen versszerű szöveget létrehoztak.

De most nem a versírók számán akarok élelődni.

Az összes művészeti ág közül az irodalom, ezen belül is a versírás a legnyitottabb pálya. Semmiféle előképzettség nem feltétel – valamilyes íráskészség csupán (a helyesírást a program többé-kevésbé kijavítja). És nincs egyértelműen meghatározható cezúra a műkedvelő és – mondjuk így – a professzionális versíró között. Egy hangszeren játszó fiatal évekig tanul, a zeneszerzőről nem is beszélve. (A könnyűzene – na, az más kérdés.) Egy fotósnak legalább a gépkezelést, a technikát meg kell tanulnia. Hogy hol a határ fotóművész, a jó sajtófotós és a műkedvelő között, talán ez is betájolható. Más művészeti ágakkal is eljátszhatunk, nagyjából oda jutunk, hogy mindegyik műveléséhez kell valamilyen tanulási előfeltétel, praxis, akármilyen, de verset bárki írhat, ír, aki akar. (A széppróza kicsit nehezebb, valamilyen történetnek össze kell állnia, az melő.)

Nyilvánvaló, még annak sem lehet megtiltani, hogy verset írjon és meg akarjon jelenni, akinek a legcsekélyebb tudása sincs versről, költészetről, a magyar vagy éppen a világköltészet eredményeiről (értelméről pláne).

A megjelenés – bármilyen versnek tekintett szöveg esetén – sem jelent gondot: az elektronikus tér korlátlanul rendelkezésre áll, s ha valamennyi saját pénzt rászán, vagy elég ügyes támogatás megszerzéséhez, kötete is megjelenhet. Megjelenhet akár ötven könyve is egy szorgalmas műkedvelőnek. (Az *amatőr* meg a *dilettáns* fogalmakat nem szívesen használnám.) Viszont igazi költőnek tekint magát, előbb-utóbb a környezetével is elfogadtatja, hogy ő *rendes* költő (csak éppen a rút kánonképzők...).

Persze, ez mindig is így volt, most csak a megtermelt szöveg mennyisége ugrott meg, érdekes paradoxonokat hozva létre. Mint például azt, hogy miközben a könyv, az olvasás, az irodalom halálával riogatnak jól értesült jövőbelátók, azt tapasztaljuk, hogy egyre több (irodalmi) szöveg állítódik elő, és egyre több könyv termelődik. Vagy például állítják, hogy keveset, egyre kevesebbet olvasunk. Ebben nem vagyok biztos. Elég sok szöveget olvasunk, nem biztos, hogy könyvet, pláne nem kortárs magyar irodalmat. Az olvasás áttérrelődött az elektro-

nikus felületekre. Egyre kevesebb a print újság, és egyre többet lógunk a neten. Egy-egy hír, elemzés előbb jelenik meg a neten, mint print változatban, valójában már a napilap is lassú, az óránként frissülő portálokra figyelünk. Nekem sincs türelmem kivárni a másnapi napilapot, azonnal akarom tudni, mondjuk, a forint-euró árfolyamot.

Az irodalmi lapokat, folyóiratokat is elérte a végzet: az online lap olvasása nő, a print változaté csökken, előfizetőink lassan kihalnak. Ugyanakkor csak a print, a papírra nyomtatott szöveg ad valószínűleg legitimitást – éppen csak olvasói, előfizetői párolognak el.

Ennek a szövegburjánzásnak egyik következménye a felgyorsuló avulás. Egy 1980-ban többé-kevésbé irodalomnak tekintett szöveg akár tíz évig vagy tovább is benne tudott maradni az irodalmi köztudatban. Ma egy nem erősen kanonizált, ünnepelet vagy éppen piaciilag sikeres szerző művének elavulása igen rövid időn belül lezajlik. És minél több szöveg termelődik, annál gyorsabban avul, válik kulturális hulladékká. Nem szemét, csak aktualitását veszti, mint a tegnapi napilap. Érdektelen.

Mondjuk, ezzel sem mondtam újat. De mégis érdemes a mennyiségről tünődni kicsit. Mert az irodalom – már amit klasszikus neveltetésünk szerint annak gondolunk – a szövegtútermeléssel is föl-számolhatja önmagát.

De legyünk *pozitívak*: változóban az irodalom szerepe, helye, és előbb-utóbb kiforrja, megtalálja a maga természetes helyét, azt a helyet, amit a társadalomban betölt.

A magyar írók idősebb nemzedékei nehezen engedik el azt a privilegiált szerepet, ami a szocializmusban a magyar irodalmat (szigorúan a három T elve szerint) megillette, és amit az írói társadalom kiküzdött magának. Az irodalom második nyilvánossággként fontos társadalmi szerepet is betöltött, az igazság, a szabadság, a morális hitelesség őre, szószólója volt, erre kötelezte a magyar irodalom fősodrának nevezett közéleti elkötelezettség vállalása és eme örökség folytatása is.

Ez elmúlt. Hál' Isten! A cenzúrát mindenki örömmel elfelejtette, az irodalom presztízsveszteségével azonban nem tervezett. Ennek a presztízsveszteségnek néhány szimbolikus gesztusát említeném csak. A rendszerváltást követően a nagy állami ünnepek presztízsvendégeiként a dísztribünön írók, művészek, tudósok is jelen voltak, legitimációs demonstrációként. Aztán lassanként elmaradoztak, megjelentek a sikeres üzletemberek, a legutóbbi, 2022-es választások után „a fiatalok” – egyikőjüket sem ismertem fel. A pápa látogatása-

kor Ferenc pápát nem író köszöntötte, ha jól emlékszem, egy színész olvasta fel a köszöntőt – mindenestre a médiában elnyomta személyét Tóth Gabi szereplése (állítólag az egyik legnagyobb hazai celeb, hallhattam énekelni, de nem ismerném föl a hangját. Kis Grófiét inkább). Könyvhéten egyre kevesebb politikus sétál végig a Vörösmarty téren, idén talán kettőt láttam. Egy jelentős író jelentősnek várható könyvének bemutatójára csak úgy *magától* nemigen megy el magasabb rangú politikus (kivéve, ha támogatta a könyv megjelenését). Mondjuk, olyan nagyon rá se érhet. De azért mégis.

Tehát különösebben nem számít. Miközben egyre több az író, költő ember, és egyre több a könyv. Visszasóhajthatjuk ugyan az író meg az irodalom felelősségét. És tényleg, az író ma is érezhet felelősséget, hiheti, hogy a költészetnek hatalma van, de kérdés, mekkora hatást fejthet ki egy pár száz példányban eladott, észre sem vett verses- vagy más könyv.

Mindazonáltal megváltozott valami az irodalom belső struktúrájában. A régi szép időkben elég jól elhatárolódott az amatőr-dilettáns-műkedvelő verselő meg a – jobb szó híján – professzionális író. Demeter Szilárd szerint ma egyetlen élő világirodalmi írónk van, Nádas Péter (szerintem megvan az kettő is, ha nem három, vagy négy, vagy öt), vagyis hogy ez a rengeteg író ezzel a rengeteg ösztöndíjjal, könyvvel, lappal nem termel mérhető minőséget. Hogy mintha valamiféle nivellálódás menne végbe itt észrevétlen.

Megjelent, nem is kis számban, egy amolyan közbülső réteg az irodalomban, amilyen korábban talán nem volt vagy nem volt észlelhető. Nem amatőr, nem műkedvelő, több annál, de kevesebb, mint amiről – régi tapasztalatunk szerint – azt mondanánk, hogy no, igen! Iskoláztak, tanultak, figyelnek, tanulni akarnak, és írók, költők akarnak lenni. Az irodalom művelése mint életcél, mint szabadidős, mint kulturális tevékenység, mint önmegvalósítás, mint presztízs. Megjelennek folyóiratokban, könyveik jelennek meg, ösztöndíjakat nyernek, részt vesznek, szerveznek, csoportosulnak, pályáznak, nyilatkoznak, közönségtalálkoznak, jelen vannak a legkülönbözőbb fórumokon, nyilvánosságokban, nemzetközi kulturális kapcsolatokat szerveznek, utazgatnak, ösztöndíjazgatnak, egymást fordítják hasonló helyzetű külföldi író kollégáikkal, és sorolhatnám. Élik az irodalmat.

A kádári Magyarországon szocializálódtam, amikor az írók hattyúnyakú görényekkel meg vízűgyekkel voltak elfoglalva, és halálosan komolyan gondoltuk Kondor Bélával, hogy a vers a „testemből való hiány”. Nem éltem külföldön, nem látom pontos-

san, hogy olyan országban, mondjuk, Franciaországban vagy Olaszországban, ahol szabadon szerveződött az irodalmi élet, hogyan is viszonyulnak az ország műveltebb meg kevésbé műveltebb részei a saját anyanyelvi irodalmukhoz, milyen teret tölt be ott a társadalomban a minőségi irodalom. Amennyire tudom, számukra evidens, hogy van kortárs nemzeti irodalom, kiforrott protokollal működik a plurális támogatási rendszer, és evidens, hogy van erős polgárságuk, középosztályuk, ami nekünk meg mind nincsen. Figyelem, próbálom figyelni a mostani hazai folyamatokat. Talán mintha valami hasonló *civil* modell felé tartanánk, de egyelőre világosabban körvonalazható cél nélkül, sodródva, „mint vas-macska nélküli gálya az tengerben”.

Megint L. Simon Lászlót idézem: „egy világmetű válságjelenség akár még az olvasást is felértékelheti. Addig is én magam egy komplex alkotói szerepben tudok csak gondolkodni, ahol az író nem pusztán szépirodalmi műveket tesz le az asztalra, hanem a forgatókönyvírástól a színházi tevékenységig mindenre nyitottan keresi a helyét és az önkifejezés érvényes és másoknak is segítő fórumait” (Magyar Nemzet, augusztus 30.).

Ez az önkeresgélés jó dolog, jó dolog irodalmi közegben lenni, írni, megjeleníteni, megszólalni, nyilatkozni, kulturális-irodalmi közönséget és közönséget teremteni. Megszokni egy kulturális komfortot, és ráépíteni valamiféle életpálya-modellt. (Amúgy meg évtizedenként is legföljebb fél tucatnyi író neve, műve ha fennmarad.)

De valami hiányérzetem mégis van. Ebben a sokszereplős játékban nehezen tűnik ki, erősíthető meg az az irodalmi mű, életmű, amit hagyományos minőségérzékünk szerint tényleg irodalomnak gondolunk. Belecsöndesül a túltermelésbe. Másrészt, változatlanul azt gondolom, hogy a magyar irodalomnak van valami különös szerepe, nota bene! hivatása. Kis nép, kis nyelv vagyunk, bizonyos dolgokat nem engedhetünk meg magunknak, akkor sem, ha nincs erős, kultúrahordozó polgárságunk, és bizonyos dolgokhoz ragaszkodnunk kell akkor is, ha...

Nincs kedvem azt bizonygatni (ezredszer), hogy nem spórolható meg a minőség kiválasztása, megnevezése és érdemi támogatása. Volt történelmi idő, amikor a kultúra alulról építkezett (például a paraszti kultúrából), de a civilizációk alapvetően felülről építkeznek. (A közbülsőből – tévedés.)

Isten tudja, hányszor írtam le, mondtam el: tarthatatlan, hogy nincs olyan nemzeti könyvkiadónk, amelyik folyamatosan megjelenteti és piacon tartja a magyar irodalom, kultúra klasszikusait. (És legalább kettő kellene, különben nincs verseny, a pénz meg...) Hogy a jelenlegi (NKA) könyvkiadási

támogatási forma szükséges (bejön egy kézirat, ha kap rá pénzt a kiadó, kiadja, ha nem, szevasz!) – de ezzel a szisztémával nem lehet kulturális stratégiát fölépíteni.

Érthetetlen, hogy harminc évvel a rendszerváltás után sincs az ún. konzervatív oldalnak irodalmi–kulturális–művészeti hetilapja. Ha nincs, akkor meg mire sopánkodik? Egyébként megosztottság nélkül is kellene legyen, különben megszűnik a versenyszellem (lásd az ÉS-t, mintha évtizedek óta nem változott volna, a frissesség is beleveszik a régi struktúrába).

Tarthatatlan, hogy a legjelentősebb irodalmi folyóiratok működése tervezhetetlen, alig nagyobb eséllyel indulnak például az NKA folyóirattámogatási pályázatán, mint a műkedvelők vagy a helyi érdekeltséggel bírók, a szerkesztők jelképes összegért dolgoznak, a szerzők méltánytalanul sze-

rény honoráriumot kapnak. És boldogok ezek a ki-váló folyóiratok, ha átevickélnek egyik évről a másikra. Hogy műhelyként működjenek, utánpótlást neveljenek, társadalmi kapcsolatokat építsenek – már úgy rendesen, hát, az is kíváncsi lenne persze.

Még azt is el tudnám képzelni, hogy a közszolgálati médiumok irodalmi, kulturális műsorait független (tehát nem politikailag kinevezett, hatalomközeli) szakmai kuratórium felügyeli stb.

És most jön a beugratós kérdés: de volna-e független, „oldalak fölötti” szakmai grémium az irodalomban? Aki megmondja, hogy mi az irodalom, mi a valódi minőség, és tényleg a legérdemesebbnek ítélné a támogatást, ösztöndíjat, akármit? – No, de ne vicceljünk, kérem, már hogyan volna?!

Pécsi Györgyi

Költők..., költők...

(Hozzászólás Pécsi Györgyi gondolataihoz)

Azt hiszem, legelőször talán azt a fogalmi, illetve fogalomhasználati helyzetet kéne átgondolni, ami a *költő* szavunkkal kapcsolatosan kialakult. Nyilván egyfajta opposíciója a *versíró* (*versfaragó*), de annak tartalmi kiteljesítéséhez nagyon sok versformai és verstechnikai ismeret kell, ezzel valójában kevesen rendelkeznek, ezért ezt a kategóriát én is kihagynám a gondolkodásból. (Természetesen azzal a kiegészítéssel, hogy a jó költőnek egyben jó versírónak is kell lennie, azaz ismerni mindazt a formai és írástechnikai hagyományt, amit irodalmunk sok száz éves történetében összegyűjtöttünk.)

Van tehát a *költő* fogalmunk, amelynek jelentését én rögtön két részre bontanám. Egyrészt a szó jelent egy szerepet, amely művészeti, kulturális, életmódbeli, önértékelési szerep. Másrészt a szó köznapi használata jelent egy minőséget, tehát olyan alkotói tevékenységet, amely mások számára fontos és érdekes műveket hoz létre. A probléma talán az, hogy használat közben ez a két kategória könnyen összekeveredik, illetve hogy a nagyobb közönség nem egyféle értelemben használja ezt az utóbbi jelentéstartományt.

De nézzük a helyzetet egy gyakorlatibb megközelítéssel. Amit írsz, amögött olyan tapasztalatot, előföltévet, bosszúságot érzek, hogy miért küldözgetnek ilyen sokan és ilyen nagy mennyiségben nem értékes verseket az irodalmi folyóiratoknak. Ennek két okát lehet feltételezni, az egyik, hogy so-

kan akarnak a költőszerepbe lépni, s megelégednek magának a szerepnek a felöltésével, a tartalom minőségi kérdéseire nem érzékenyek. A másik, hogy nincsen olyan önkritikájuk, amely lehetővé tenné egy nézőpontot, ahonnan belátnák, hogy ezekkel a versekkel nem szükséges másokat terhelni.

A költőszerep népszerűsége társadalmi örökség, amely nagyjából a felvilágosodás és korai reformkor óta él ilyen erősen. A költőt olyan embernek szeretjük látni, aki másoknál jobban látja az utat előre, aki nagyobb hatású szóval tudja elmondani gondolatait. Egyszóval „hatalma, pozíciója van”, és még a villanyszámláját sem kell befizetnie. De ha komolyabban akarjuk nézni e kérdést, érdemes visszaemlékezni Nemes Nagy Ágnes szavaira: „annyit fűznék hozzá a témához, hogy e szociográfiai fontosság történelmi képződmény nálunk, és talán nemcsak nálunk, magyaroknál, hanem más, nehéz történelmű nép körében is, ahol a nemzeti tudat és a nemzeti lét eléggé gyakran vált kérdésessé. A magyar irodalom az újkor küszöbétől kezdve az életveszély irodalma. Történelmi szerep, társadalmi, politikai feladatvállalás, a költő mint hadvezér, agrárpolitikus, hősi halott, miniszter, börtönlakó: mindezt természetesnek tartják a magyar irodalomban évszázadok óta. A költő fontosságának tehát megvan a személyes kockázata, nem is beszélve arról a hátránnyról, amit ez az exponált szerep magára a költészetre jelenthet, szereppé változtat-

va vagy azzal pótolva a voltaképpeni kiindulópontot, a költői minőséget” (*Egy verseskötet előszava* = *Szó és szótlanság*, 1989, 518.).

Az egy másik, nem kevésbé fontos kérdés, hogy a szerephez kapcsolódó sorsokat is olyan szívesen felvállalná-e mindenki, mint a költeményeket. Mondjuk, egy József Attiláét? Babitsét a gégerákkal, Kosztolányiét az állkapocsrákkal? Vagy akár Radnótiét? Az is egy fontos körülmény itt, hogy vajon iskolai oktatásunk mennyire tudja beláttatni a diákokkal, hogy a költői esztétikai teljesítmény, illetve az életsors milyen kapcsolatba tud kerülni egymással. (És ez nem az „azt gondolta a költő” problémakör.)

Az oktatásunk helyzetéhez kapcsolódik az a húsba vágó kérdés is, hogy az érettségit megszerzett diákok miért nem tudják felmérni akár akkor, akár később, idősebb fejjel, hogy költészeti teljesítményük valójában mennyit ér. Miért nem alakul ki – mondjuk, éppen a középiskola négy éve alatt – egy egészséges önkritikai érzék? Hol és miért homályosul el a tiszta tekintet?

Mert a költői mű minőségének meghatározására elég jó definícióink vannak. Rögtön például Ottliké. *Micsoda egy költő?* címmel tett közzé a Jelenkorban 1986-ban egy szöveget (datálása 1983. június 4.), formáját tekintve vers, tartalmilag költemény (líra) vagy esszé (reflexív műfaj). Az egészet idézni, azt hiszem, nincs jogom, ezért csak az elejéről pár mondat: „Micsoda egy költő? (Babits Mihály emlékének) // Micsoda egy költő? Ki Babits? És mire jó? / Megmondom: / *Közhasználatra földöntúli vigasztalás, hogy van ilyesmi mint Babits Mihály.*” És a gondolathullám végét még, ahová a körmondat kifut: „Akkor megkapjuk a rét zöldjétől, Babitstól, lombon átszűrt napfénytől, a teljes égbolt vigaszát.” Én azt hiszem, ez a meghatározás kiválóan használható manapság is, és pontosan lemérhető vele a

költő fogalom határa, vagy akár az, hogy ki a költő a szó minőségi tartalmának értelmében.

A költőszerep népszerűségébe, azt hiszem, az is belejátszik, hogy napjainkban a fiatalabb generációk meglehetősen cseppfolyósan érzik maguk körül a világot, mindennek örülnek, aminek szilárd, megfogható körvonala van. Számukra minden bizonyonnyal ilyen a költőszerep, amelyről úgy gondolják, az iskolában megismerték ennek kereteit, ezekbe szívesen beleilleszkednének maguk is. Ez valószínűleg más művészeti ágakban is így történik, amint említettem, a könnyűzenében, a képzőművészetben is. Ha megnézed, hogy különféle fotós oldalakra milyen rengeteg képet töltenek fel, azok mennyisége bőven meghaladja a folyóiratokhoz beküldött versek mennyiségét. Igaz, itt is van egy fontos körülmény, amit nem szabad elfelejteni: ilyen nagy mennyiségű alkotásról – akár vers, akár dal, akár fotó – már nem lehet érdemi, akár oktató, akár kritikai célú párbeszédet folytatni. Talán ezért van leginkább szükség a folyóiratokra mint élő és jó szakmai szűrővel rendelkező intézményekre, hogy megszűrjék, értékeljék, rangsorolják a születő műveket, verseket. S mindezt különösebb piaci, kereskedelmi érdekelttség és ebből következő kötöttség nélkül.

Mindehhez talán annyit érdemes hozzátenni: megfontolandó, hogy ezzel a kérdéssel, a költők sokasodásával milyen viszonyba kerül a nagyobb olvasóközönség. A szűkebb irodalmi szakmán túl fontos-e ez bárkinek is? Van-e olyan vetülete, hatása, ami túlmutat a nagyjából kétezer, az irodalmat aktívan kereső és olvasó honfitársunkon? Mindenestre akármekkora hatása is van a költők megsokegyesülésének, az nélkülözhetetlen, hogy az értékeket megmérő folyóiratok továbbra is végezzék munkájukat, megmutassák, merre találjuk a teljes égbolt vigaszát.

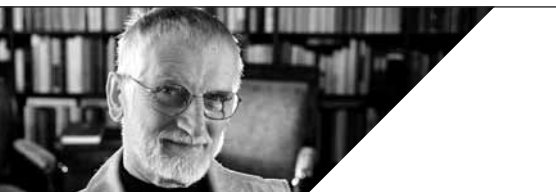
Thimár Attila

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az Írók Boltjában, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)

SZIGETHY GÁBOR

Egy korty magyar bor XIX.

(Vendégségben Béreséknél) Már a budai hegyekben rejtőző otthonuk „helyrajza” elbűvölt: *Napsugár utca*. Életem során jeles magyarokról – Fadrusz János, Hajnóczy József, Buday László, Bertalan Lajos – elnevezett utcákban laktam, de a *napsugár*, az valami más: napsugárról a bor, borról a napsugár jut eszembe.

Napfényes délután, 2022. május 22-én érkezünk feleségemmel szeretett barátainkhoz, Béres Klárához és Józsefhez, vendégségbe, izgatottan várt izgalmas borkóstolásra.

Lépcsőn ballagunk lefelé, a fogadótérben (19. században született nagymamám, ha élne, úgy mondaná: a *kisszalomban*) uzsonnára terített, finoman egyszerű asztal vár, frissen sült pogácsa, hagyományörző, sokféle rágcálnivaló. Poharunkban barátokat köszöntő ital: *holdezüst habzóbor brut*, 2019. Hárslevelűből készült, érezni benne pici, kellemesen csábító maradékcukrot, Jóska szerint ez a szőlő igen sokoldalúan használható: must, cuvée, pezsgő...

Tucat éve Erdőbényén – *Vitis Tokajensis Ünnepe*, 2010. november 10–11. – ittam először egyéves *Béres Holdezüst Cuvée*-t, a menükártya szerint Hárslevelű alapú házasítást, „melyet a főfajta gyümölcsössége, illata és könnyedsége mellett a Furmint egyensúlyt adó teste tesz teljessé, és a Sárgamuskotály játékos illata fűszerez”. Elbűvölt a palack oldalán olvasható szellemes „minősítés”: *tokaji buborékbor*.

A *holdezüst habzóbor*, amit most iszunk, valódi habzóbor, a borosgazda szerint: „Nem csak holdfényes estéken kötelező.” *Holdezüst*: a délutáni nap sütésben számunkra borkóstoló ünnepre felkészítő, pezsgő-pezsztítő ínycsiklandozás. Ám a szabadtéri levegőzésre még várunk kell: a kerti séta és a vacsora előtt három remek bor fűszerezi szerteindázó, gondolathullámmzó csevegésünket a *kisszalomban*.

Vendéglátóink szeretnek (tudnak!) énekelni, mi (környezetünket kímélendő) hallgatni szeretjük a lelünkben csendet teremtő énekszót. A Béres József által összeállított kétkötetes énekeskönyvből – *Szép magyar ének* – ismerős a nóta: *Ezt a pohárt kiiszom, éljen a barátság, Mind egy cseppig megiszom, éljen a barátság... Kicsiny a hordócska, jó bor terem benne, dil, dúl, dalala...*

(Majd otthon újra kézbe veszem a két vaskos kötetet: a kottás oldalakat nézegetve *magamban* tudok énekelni.)

Poharunkban 2018-ban szüretelt, száraz, bódítóan hársillatú bor: *Diókút Hárslevelű*. A bort a termőhelyről, a dűlőt az ott nagyra nőtt diófákról nevezték el, a kút is a fáktól kapta nevét: *Diókút*.

Diófát ültetni – régi magyar bölcsesség. Aki diófát ültet, tudja: gyermekei, unokái fogják majd élvezni a diófa termését, lombkoronájának árnyékát, múltidejének varázsát. Aki diófát ültet: jövőt épít. Aki diófát ültet: kultúrát teremt. Erdőbényén, az építkezés idején hatalmas, évszázados diófa állt a Béres szőlőbirtok középpontjában – idő múltán kiszáradt; ma mives faragványokban él a fa. A néhai öreg diófa helyén már kamaszodik a fiatal.

Újabb bor kerül poharunkba: *Lőcse Furmint*, 2017. Béreséknek három dűlőben van szőlője: Diókút, Omlás – a bor, amit kortyolunk, a Lőcse dűlőben termett szőlőből készült.

– Ez a terület háromszáz évvel ezelőtt – avat be a dűlő nevének eredettörténetébe Jóska – Lőcse város tulajdona volt. Kerestük a kapcsolatot a hajdan magyar város hivatalosságával, vittünk Lőcsére hordót, bort, küldöttségünket ünnepélyesen fogadta a polgármester... Kerestük a *Lőcsei fehér asszony* nyomait, de a Jókai regényében említett pincékbe már nem lehet bejutni: beomlottak, veszélyesek, romosak... Próbáltuk a város vezetőivel tartani a kapcsolatot, nem sikerült – legyint Jóska lemondóan –, az ottaniak szlovákok... sem Jókai Mór regénye, sem az erdőbényei Lőcse dűlőben szüretelt szőlő nem érdekli őket...

(Utánanézttem: Lőcsén – ma: Levoča – 1880-ban hatszázhuszonhét magyar élt, 1910-ben kétezer-négyszázöt, 1921-ben négyszázhatvanhat, 2011-ben tizennégy.)

Szomorodás ellen legjobb orvosság egy-két-három korty 2017-es *Lőcse Furmint*. Jóska szerint „a Furmintot nem szabad feláldozni a gyors nyereség érdekében, ezért a bornak hordós érleléssel kell készülnie”. Egyetértünk. A birtok elsőszámú száraz borához a borász lassan főzött ragukat, vadételeket, gombás mártásokat ajánl. Boldogan kortyolgom a remek bort, feleségem megbabonázva (nem titkoltan Furmint-rajongó), már aromalabirintus ételsorban gondolkodik.

– A palackon ajánlatként vörös húsok is szerepelnek. Elképzelhető, de kizárólag akkor, ha zöldséges-tejfölös mártással, vagyis vadasan vannak elkészítve. Pirospaprikás pörkölt mellé elképzelhetetlen. Ki kellene próbálni téliszálamival...

(Kóstolás újra néhány héttel később otthon: az öt éves Lőcse Furminthoz a rúzsos sajt remekül illik, a sajt és a bor íze is megváltozik, az ember szájában élvezetes harmadik ízzé bonyolódik. Sárgabarack lekváros, vajas fehérkenyérrel pompás vendégváró fogadófalat. Vacsorázáró falatnak a bor mellé tökéletes a mandulás, pisztáciás sütemény – piskóta, nem torta!)

Kerti séta előtt az utolsó bor: *Naparany Cuvée*, 2016.

– Húsz éve, a kezdetekkor Bárdos Sarolta volt a birtok főborásza, tőle kérdeztem – meséli múltakra emlékezve lelkesen Jóska –, hogy van-e értelme két bort összeönteni. Saci azt válaszolta: *Van, de csak akkor, ha a két régi helyett új személyiség, valóban új bor születik.* Azért lett *Naparany* a bor neve, mert az atyámnak, a Béres csepp megálmodójának, megalakítójának ajánlott versben – Nagy László: *Elhullt boldok nyomán* – szerepelt ez a varázslatos kifejezés.

*fölzokog a vers feketében
kidadogja ki van veszélyben
ha naparanyból annyi karát
vész el a fények vesztőhelyén*

Kortyoljuk a bort, a költő előadásában hallgatjuk a verset. A poeta síron túli üzenete teremteni vágyó életérzés örök időkre: *gyöngy még bennem az elrendelés.*

Kortyolom a bort, kertbe, napfénybe csalogató ital. Kezünkben borospohárral sétálunk a növekedésükben gondosan terelgetett ágú fák, színes virágok, szellő borzolta bokrok, zöldellő veteményeságyások között a kertben.

– Ezt itt holnap reggel fogom megkapálni – mutat Jóska egy számomra titkokat rejtő földdarabra.

Kerti sétánk közben Klára elmeséli, hogy miképpen kezdődött máig tartó *naparany* kalandjuk a borászattal. A kilencvenes években barangoltak a magyar borvidékeken, mindkettejüket vonzották a bokrok, a megismert borászok. Árvay János, akkor a Disznókő borásza önállósodni akart, megkérdezte Klárát és Jóskát, nem társulnának-e vele? A házaspár úgy érezte, hogy Budapesttől, Szolnoktól nagyon messze van Tokaj-hegyalja, és nemet mondott.

Az égiek döntöttek, nem ők. Szolnokon, a Béres Gyógyszergyárban 2002-ben megkereste őket valaki, s hírül hozta, hogy Erdőbényén van egy szőlőbirtok, sürgősen eladó, mert képtelen egymással

megegyezni a két tulajdonos. Vesztenivalónk nincs, gondolták, tartunk egy kihelyezett igazgatósági ülést, s aztán közöljük: *Sajnáljuk, nem vásároljuk meg a birtokot.*

Az égiek döntöttek, nem ők. Klára és Jóska álltak a hatalmas diófa lombkoszorúja alatt, elbűvölte őket a táj, a sok mindent látott öreg diófa, a romok... úgy érezték: ezt a darab magyar földet nem veheti meg egy spanyol pénzember.

Szalad az idő. Húszéves születésnapját ünnepelte 2022-ben a Béres szőlőbirtok.

Egy pohár négyéves Hárslevelű pezsgő, kedvcsináló a Klára által tálalt vacsorához. Tányérunkban illatosan párolgó céklaleves, amelyet Jóska által termesztett (kapált!) céklából főzött Klára. Az első kanál leves után hitvesemmel egyszerre kiáltunk fel: *Csodás!* Klára bevallja: nagyon izgult, hogy sikerüljön mihamarabb mindnyájunknak megfelelő vacsoraídpontot találni, mert erre a levesre tartogatta a kertben idén termett cékla utolsó szép darbjait.

Jóska bort tölt, Hárslevelűt, de ez már korosabb, mint a kerti séta előtti: *Diókút Hárslevelű*, 2011. A szépkorú nedűben ma már a savak uralkodnak, de levegőzés után sokáig érezni torkunkban a füstös-krémes, gyümölcsillatú aromákat. Igazi „egypoharas” bor, leves után, főétel előtt *függőhíd*: a könnyű-kellemesből átvezet a kellemesen fajsúlyosba.

(Utóbb otthon kipróbáltuk: pirított tökmag vagy olasz parmezánsajt és falusi fehérkenyér pompás társaság ennek a bornak.)

Tányérunkon a főétel: dámszarvas steak chutney-val, finoman pirított sültkrumpli, párolt zöldborsó. Jóska bontja a következő palackot: *Omlás Furmint*, 2009. Tucát éve ittam már ezt az akkor egyéves fiatal bort, de csak arra emlékszem (örzöm a menükártyát), hogy Erdőbényén szegfűszeges hússzirmokat kínáltak mellé. A most kábitószer illatú borhoz ízeiben, aromáiban remekül simul a fűszerekben pácolt-érlelt nemes vadhús.

Omlás Furmint, 2009. Fejet hajtok a lelünkkel melengető ünnepi bor előtt. Rimay János négyszáz éves asztali áldását mormolom magamban. Ha majd Klára és József otthonunkban ülnek vacsorára terített asztalhoz, hangosan fogom régi költőnk fohását idézni.

Ez az étel-ital, melyet itt feltálnak nekünk, Isten kegyelméből tagjainkat fogja táplálni. Távoll legyenek a bajok, a hazug beszédek, szűnjék meg a nyelv ocsmányossága, s a szennyes becstelenség ne lépjen itt jogába. A részegeskedés fusson innen, és a torkosság se terpassza elő hasát, s a gyermekek között se legyen itt viszálykodás. Ámen.

*Ez asztalhoz mostan kik letelepedünk,
Szükség az Úr Istent öszvességgel kérnünk
Hogy mind ételt, italt, kikkel részeltetünk,
Szent áldomásával adja elkeltenünk.*

Omlás Furmint, 2009. – csendet teremtő bor, némán sóhajtok, hang nélkül mosolygunk. Az áhítat bora: nem kell beszélni róla.

Falatozunk. Merengünk. Feleségemet lenyűgözte az ötéves Lőcse Furmint, úgy érezte, azt a bort mindennap boldogan inná. A tizenhárom éves Omlás Furmintot csak különleges alkalmakkor. Szeretteink, barátaink között van, akivel mindennap, van, akivel néhanapján *igazi* öröm a találkozás.

Két borospohárban két Béres Furmint: az egyik ötéves, a másik tizenhárom. Bortudósok dolga okosakat mondani egyik és másik borról, én élvezettel kortyolom a két nemes italt. Egy korty ebből a pohárból, egy korty a másikkól. Számomra az egyik lelkesen jövőt tervező, fiatal, tehetséges művész itala, a másik visszanezítő aggastyáné, aki már nem tervez, hanem szüretel.

Üresek a tányérok, kiürültek a poharak. Emeltnyi szinttel lejjebb vonulunk, a nem nagyméretű, de lelket körülölelő tágasságú borospincébe, bortitkok rejtekhelyébe. Ámulunk, bámulunk. Szépen felcímkézve, rendszerezve régebbi és még régebbi évjáratú fehér- és vörösboros palackok sorakoznak a polcokon, itthoni és külhoni borászok különleges remeklései. Sokéves Tiffán Cuvée Carissimae – megilletődötten bevalljuk, hogy évtizedek óta ez kettőnk szerelmes karácsonyi bora. Jóska gondolkodás nélkül emeli le a polcra az egyetlen palackot: boldogan kortyolunk.

Lenyelem a könnyeimet.

A vacsoraasztalnál ülünk, parányi tokaji palackból (0,375 l) tölt Jóska poharunkba újabb csodát: *Béres Tokaji Magita Cuvée, 2016* – kései szüretelesű édes fehérbor.

Erdőbénye határában 1851-ben létezett egy Magita nevű „kisdéd tó” (Fényes Elek), nevét a török hódoltság idején élt hős erdőbényei leány nevére kapta, hasonlóképpen századunkban Béresék pompás fehérbora. A bor *jellemét* Furmint, *játékos illatát* a Sárgamuskotály, *krémességét* a Kövérszőlő adja – olvasom a pincészet „borleírását”. Minden kortyot

élvezve nem bontjuk fejben alkotórészeire a bort – Csokonai Vitéz Mihálynak jutott eszébe a hangulatosan pontos szó, amikor tokaji bort ivott –, a *harmóniás* italt szó nélkül eltüntetjük: lenyeljük.

2006. november 8-án ittam először 2004-es évjáratú Béres édesbort, akkor még Tokaji Édes Cuvée-nek nevezték, *mézes mandulakrémmel töltött őszibarack* volt kísérője, társa az ünnepi vacsorán. (Úgy emlékszem, a borból is, az őszibarackból is kértem, kaptam *repetát*.) 2010 novemberében már *Béres Magita Cuvée* volt az akkor egyéves bor neve, amit finom falatként kínáltak mellé: *csöröge batyu kajszibarack lekváros-szójás húscsíkokkal* töltve. (A menükártya emlékszik, nem én.)

A hatéves Magita Cuvée-t ma este a Klára által sültt mákos-sárgabarackos kockához kortyoljuk. Ízlik a bor, ízlik a mákos-sárgabarackos kocka – gyorsan ürül pohár, palack, tányér. Őszibarack, kajszibarack, sárgabarack: a Magita Cuvée barack-barát.

Feleségem szerint már a dugó illatától elkábul az ember, én úgy érzem, lenyűgöző a bor illata, mint a sokéves aszúesszenciáé. Feleségem állítja: az édes illat félrevezető, mert a Magita Cuvée nem édes. Az aszúk, amikor kortyoljuk, édesek, amikor lenyeljük, már kicsiny kesernyés ízt is érzünk. A Magita Cuvée nem aszú, ennek az édes bornak *folyamatos* az íze: Furmintba áztatott hatalmas gyümölcskosár...

Elmúlt éjfél. Új poharunkban az este koronája, a Lőcse dűlőben szüretelt szőlőből készült tizenkilenc éves *Aszúesszencia*.

– Ez volt az első aszúesszencia – meséli büszkén Jóska –, ami saját termésből készült, mindössze 360 palack... kereskedelmi forgalomba soha nem került.

– Kiváltságosok itala – köszönöm meg a nem mindennapi, baráti vendéglátást –, színe alapján először azt hittük: sok-sok éves, hordóban érlelt diópálinkát fogunk inni. Kóstoltuk, megcsodáltuk: *Tokaj szőlővesszeinek nektárját csepegtettük* szánkba. Édes világválság ez a bor, Petőfi-álom: „Ilyen közel van hát a föld az éghez?”

Csendes énekszóval búcsúzunk az éjszaka közepén vendégszerető borbarát barátainktól. (Kósza gondolat: aligha fog Jóska kora reggel kapálni a kertben!) Magamban dúdoló a régi magyar nótát.

GÉCZI JÁNOS

Panasz behajózás előtt

Mondhatom, egymáshoz varrva vannak.
Csak itt a házak mennek feléje,
ott pedig éppen eljönnek tőle.
A tenger marad a medrében,
filozófus a teológiában,
el- és odahúzódik, mint a rák.

Hasztalan emlétem, én, a jövőlátó,
Salamancát járt tudor, büntetlen
nem szerethet a tündér egy számat.
Shakespeare dialektusát a víz nem
beszéli, sem pedig ez a város.
Még nem jött el a reneszánsz, ez itt

minekünk a tizenkettedik század,
fogjam be a túl sok nyelvű számat.
Figyeljem tovább, miként huzakodnak
az árnyak és a fények foltjai,
a bölcsélet az okoskodással,
a kalapos szent a bestiával!

Én pedig, a jövő alkémiát
silabizáló, kire azt mondják,
jó széllel visszatér, akár a kis
vitortával hajózó pöcsök, akár
a gigászi nagyfaszok, maradjak
velük, aki mindegyikük én vagyok,

A hálót a halász a semmivel is visszahúzza,
pedig akkora a semmije, mint egy bálna.

Glória, Ámen

Át-átnyúl, mintha Isten lenne,
és belepiszkál a jegyzetébe,
egy szót igazít ki, jobban tudja
nála, s a latint helyesen írja,
a vöröst áthúzza, fölé írja:
veres. Látja rögvést, hogy idegen
tájban fut az ír nő, hangafűben,
ősszel, óceáni szélben. Sörény
a haja, izmos a lába, segge
kemény. Majd, kinek közömbös minden,
a sorok között matató kezét
visszavonja, elveszi a lányt
a szemem elől, kitörli ronggyal

GÉCZI JÁNOS (1954) Balatonalmádi

a papírról. De ott fog maradni,
mint a svájci völgyben ezerötszáz
éve a hunok, rovásírással,
húspácolással, zsindelyezéssel
együtt, ha a foltja eltűnik,
majd feltűnik ismét, mint őshonos
szöveglakó, víz a vízcseppben.
Van hely, a helye, ahová sem az
igen, sem a nem el nem hatolhat.

Nota. Egy színpadi műhöz

Ki vagy te, hogy már tudom: a hangod
olyan okozat, amelynek nincsen
világbeli oka? Hiába is említem
a mennyet, a poklot, nem érkezhetsz
onnan, hanem a jól megbolygatott
agyvelőmből, ha hátulról is hallom.
A hátam mögül, hogy kapkodjam
hátrafelé a fejemet, kérdezve,
ki vagyok én, hogy mögülem hallom
a bennem hangzó hangodat? Ki az,
aki így kísérletezik velem,
hogy lássam közeledni magamhoz
a valót, s hogy lett bennem éppen ez
az örökkévaló? Ha a Mester
rendezi, esküszöm én, a maga
kisszínházában az életemet,
miattad teszi azt, hol éteri,
hol alvilági hang. Mester miatt
lettem ősfarmája a szellemeknek,
hogy viszontlássam magamat ötszáz
évvel a darab születése előtt
a színpadon, hol éppen a szobrászt
keresem a panoptikumban?

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Koldusernyő

„János bácsi morog, hogy miért nem eszik már,
de ő elüti avval, hogy ő már evett,
ami pedig nem igaz,
és ezt az ura jól tudja.
Meghagyja neki a »koldusernyő«-jét,
a csirke hátát, amellyel nem szeret bajlódni,
mert nincs rajta hús.”

(Veres Péter: *Gyepsor*)

„Mennyibe is kerül nálatok a csirkefarhát kilója?
A befagyasztott árra vagyok kíváncsi!” –
Megy a levél FV-nek Pestre
Onnét jön-forog fel a téma
Hogy ismét eszembe jutott New York
A 42. emelet teraszán ültünk
Arról próbáltak meggyőzni
Hogy igenis van fejlődés
Felháborítóak ugyan a jövedelembeli különbségek
De igenis van fejlődés
Valamennyi pénz lecsorog az alsóbb rétegekhez is
Egyre magasabb az életszínvonal
„Lecsorog”
Hogyne csorogna le
Lám
Még én is eljutottam New Yorkba
Aztán eszembe jut
Hogy épp akkor olvastam Veres Péter *Gyepsorát*
Amikor Pesten a kormány befagyasztotta a csirkefarhát árát
Egyik mérvadó szociológus meg is állapította
Hogy ezzel a lépésével hatalmas öngólt lőtt a kormány
Mert elismerte hogy van mélyszegénység
Ugyanis a csirkefarhát
A mélyszegénységben élők alapétele
Szerencsére se itthon
Erdélyben
Se New Yorkban
Nincs befagyasztva a csirkefarhát ára
Ezek szerint vannak vidékek
Ahol nincs mélyszegénység
Fejlődünk tehát
Kelet-Európában
A II. világháború előtt
A Gyepsoron mélyszegénységben élő „János bácsi”
Nem szeretett bajlódni a koldusernyővel
Meghagyta azt az asszonynak
Fene tudja
Hogy megy ez
Senki se rajong különösebben a csirke hátáért

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ (1972) Csíkszentdomokos

De száz évvel később
Kelet-Európában
Mégis elpiszmogunk véle
Pedig tényleg nincs rajta hús.

Csíkszentdomokos, 2022. augusztus 19.

Búcsú a „Feketemunká”-tól

Kirjákéknak, szeretettel

Nem lehet okom panaszra:
Igazán remek kilátás nyílik a 42. emeletről
Zsebkendőnyi területen
Egészen közel hozzám
Őt különböző munkaponton dolgoznak a kollégák hangyaszorgalommal
Tele van a város a munka zajával
Ilyen-olyan válságok közepén ugyan
De legalább távol
Kelet-Európa háborújától
Vagy épphogy nyakig benne?
Egyszer majd ez is kiderül!
Fél tábla szalonnák-miegyebek társaságában
A „Feketemunka” arab fordítását is elhoztam New Yorkba
Most pedig öt különböző munkaponton figyelem a kollégák hangyaszorgalmát
Vajon lehet-e közöm hozzájuk
Magyarul
Vagy arabul
A folyton kigúnyolt szolidaritáson túl persze
Nem beszélve arról hogy
Talán be se engednének maguk közé
Még bámészkodni se
Egy önjelölt melóst:

NO STANDING
Anytime

TEMPORARY
CONSTRUCTION REGULATION

NYC, 2022. augusztus 3.

NOVOTNY TIHAMÉR

„Kiss Kukurica” üzen a csallóközi Aranykertből

M. [Mert!] Kiss Márta festőművész világáról

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

Változnak az idők. Szeretném hinni: javunkra! Újraéled, újjászerveződik minden. Lassan, de biztosan szövődnek az erőszakkal elszakított szálak, regenerálódnak az izmok, inak és idegek. Az ember hátrább húzódik, elcsendesedik, hogy helyet adjon a természet hangjának, szavának: hadd bizonyítson, hadd tegyen tanúságot mesterségesen húzott határok feletti életakarásból. S a föld, a sár, a mező, a rét, a legelő, a nádas, az erdő, a csallit, a berek, a holtág, a falu, a kisváros, a vidék, a térség feltárja rejtett kincseit, emlékkörző és emlékkeltő mulandóságait, holtában is cselekvő örökségeit és ellentmondásokkal terhelt újdonságait, hogy szelíd erőszakkal figyelmeztesse a halandókat kötelességükre, a szülőföld iránti olthatatlan szeretetre. Nincs mese, a „kultúrtáj” is azon dolgozik letről, hogy fogadjon meg, és ébredjen fel bennünk az identitásképző, mindenütt és mindenkor jelen lévő „szerelmes földrajz” szellemi hazát egyesítő erejének magasba emelkedő lelke, s annak is az „elmostohásodott” részekből felhőaggá összeálló oszthatatlan történelmi képe.

Kopócs Tibor festőművész írja a *Felvidéki Kortárs Magyar Képzőművészetünk (1990–2020 között)* című album előszavában, hogy „e könyvünkben szeretnénk összefoglalva (amennyiben ez térben és időben lehetséges) felmutatni azokat az eredményeket és értékeket, amelyeket egyesületünk megalakulása óta (1990-ben Csehszlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága, 1993-ban Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága, majd 2014-től Magyar Alkotó Művészek Szlovákiai Egyesülete [MAMSZE] néven) elért”.¹ Nem kell különösebb értelem ahhoz, hogy felfogjuk, mi is ment itt végbe harminc-egynéhány év alatt. Hogyan lett a csehszlovákiaiból szlovákiai, majd a szlovákiaiból magyar szlovákiai, végül a magyar szlovákiaiból felvidéki kortárs képzőművészet – Szlovákiában! – Magyarországra, azaz önmagunkra tekintvén, az Európai Unió felől nézvést.

Az új helyzetet lényegre tapintóan fogalmazza meg Balla Rita dizajn- és művészetelemző kurátor a *30 évnyi válogatás a szlovákiai magyar képzőművészetből* című kiállításról szóló televíziós filmtudósításban (2020) a MAMSZE kapcsán: „megnyíltak a határok, a lehetőségek, az ösztöndíjak, a rezidens programok. Az új generáció már idegen nyelveken tanul, kommunikál. Minden tekintetben szabad az út. Nyitott egész Európa, a világ. Ezért sok kurátor szeret kezdő művészekkel foglalkozni, mert így közösen osztoznak a sikerben, a révbeérkezésben. Csak a tehetség, a rátermettség hiánya tud gátat szabni ezeknek a törekvéseknek. A zárt közösségek megszűntek. A koncepció, a fantázia, a brand [márkanév], a branding [márkanévépítés], a rebranding [márkanévváltás] és a dizajn győz.”²

Tehát ennek az új helyzetnek, ennek az új generációnak az egyik kiváló tehetsége M. Kiss Márta festőművész és pedagógus (aki nem mellesleg a MAMSZE elnöke is volt 2018–19-ben), s akinek körülbelül a magiszteri tanulmányai 2012-es megkezdése óta valósággal szárnyal az ecsetje (a keze, a szelleme), s akinek sikere nem pusztán a szerencsének, inkább céltudatos munkájának, kitartásának, akaratának, önbizalmának, hitének, nem utolsósorban virtuóz ügyességének, látó, vagyis a láthatatlant is láttató szemének, adakozó, energikus személyiségének, valamint a szó szoros értelemben vett megnyerő természetének, külső- és belső adottságainak (mondhatnám azt is, aranykerti tündöklésének és tündérkedésének) köszönhető. Bizton állíthatom, érdemes megismerkednünk M. [Mert!] Kiss Márta, vagy más megközelítésből a rejt neves „Kiss Kukurica” [kisskukurica@gmail.com; <http://www.kisskukurica.com/>] vonzó egyéniségével és felettébb őszinte, csallóközi magyar identitást hordozó és teremtő, táj-, vidék- és emberközpontú, önnön kulturális létformáit őrző, „periféria-egyesítő”, rendkívül impulzív, eleven, robbanékony, sodró erejű, tényfeltáró és életigenlő, expresszív, mégis realista színes és anyagszerű, roppant termékeny, ugyanakkor monumentális megjelenésű, friss lobogású, üde kisugárzású, közösség-teremtő festészetével.

Alkotónk gyermekkorában a Dunakisfalud, Patonyrét, Egyházgelle és Dunaszerdahely által határolt települések térségében, mondhatni, a Duna,

M. KISS MÁRTA (1988) Illésháza

a Kis-Duna és a Vág-Duna ölelésében elnyújtózó Csallóköz szívében, Európa legnagyobb szárazföldi szigetének édenkerti közepén zajlott. Kisfaludon a szülők, Patonyréten az anyai nagyszülők laktak. Gellén járt általános iskolába, ahonnét hetedik osztályos korában Dunaszerdahelyre került. Ugyanis tanító néni édesanyja időben felfedezve lánya rajztehetségét, beíratta az itt működő Művészeti Alapiskolába, ahol Pápay Margit készítette fel őt a pozsonyi Jozef Vydra Iparművészeti Szakiskolára. A képzés sikerét legfőképp az igazolta, hogy Kiss Mártát körülbelül nyolcvan jelentkező közül választották ki abba a legjobb nyolcba, akik 2004-ben megkezdheték tanulmányaikat a nevezett művészeti iskolában. Itt propagációs grafika szakon végzett Vladimír Kordoš akadémiai szobrász tanítványaként, ahonnan egy sikertelen VŠVU felvételi után (Pozsonyi Képzőművészeti Egyetem) – amikor is hetedikként a szerencsés hat limitjéből kiesve – kényszerűségből a szintén pozsonyi Comenius Egyetem Pedagógiai Tanszékének képzőművészet szakára jelentkezett, ahová fel is vették. Bár bevallása szerint az akadémiai képzés hiányát valamelyest ma is érzi, döntését nem bánta meg. Itt többek között Daniel Brunovský tanította, aki a '80-as, '90-es évek neoexpresszionista vonalának egyik jelentős egyénisége volt abban az időben, s aki felfedezve növendékének született rajz- és kompozíciós tehetségét, megértően támogatta, segítette, bátorította őt. Visszaadta az önbizalmát, bemutatta más alkotóknak, szimpóziumokra, művészeti találkozókra vitte egyre inkább magára találó istápoltságát.

Kiss Márti tehát 2009 és 2012 között olyannyira sikeresen végezte bakalári, majd 2012–14-ben magiszteri tanulmányait, hogy a diplomaszerezés után egyszerre merte vállalni a tanítás, valamint a festőművészi alkotómunka kihívásait és terheit. 2014 és 2019 között a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Alapiskola képzőművészeti tanáraként két „műszakban” élte életét: nappal oktatott, este pedig a műtermében dolgozott. Bár a szeretett tanítást a független alkotómunka kedvéért egy rövid időre teljesen abbahagyta, a 2020–21-es Covid-világjárvány és a bizonytalanná váló megélhetés alaposan felborították elképzeléseit. A karantén miatt a 2020-ban esedékes három hónapra kapott berlini rezidens ösztöndíj lehetőségét (amely más országokban is folytatódhatott volna) nem használhatta ki, de a tanítás hiányát sem tudta igazán elviselni, elfogadni. Így ma is – bár csökkentett óraszámában, újra visszatért a biztos jövedelmet nyújtó, őszintén kedvelt pedagógiához – teljes erőbedobással fest, alkot, dolgozik, azaz művészi hivatásának él. (Valójában hatalmas méretű falfestményeinek és vásznainak tekintélyes számát látván az emberben fel sem merül tamaskodni munkálkodásának megtorpanások nélküli folyamatosságában.) Állításom igazolásaként a művész szavait kell, idézzem: „öt év tanítás után úgy éreztem, hogy valami nagyon tombol bennem, és éreztem azt is, hogy a kettő együtt már nem megy, s a festészet az, amivel a bennem tomboló erőt le szeretném nyugtatni. [...] De tanítani még szeretnék, és annak a művészeti koncepciónak is, ami a fejemben kialakult, a nevelői szándék a lényege.”³

Ennek a „nevelői szándéknak” a veleje, hogy közvetlen életterének apraját-nagyját (gyerekek és szülők sokaságát) bevonja a művészi cselekvés interaktív esztétikai örömébe, az alkotás közösségteremtő élményébe; valamint a csallóközi természeti szépségek és hétköznapi adottságok, természetes parányok, megszívlelendő kultúrtörténeti, valamint az agro-szociális helyi sajátosságok, illetve szokások – olykor ellentmondásokkal is terhelt – „kitárgyalásába” és értékelésébe. Mert – [aki eddig nem értette volna, e beszédes kötőszóból ered a megkülönböztető M. betű!] – M. Kiss Márta színes egyénisége, megnyerő közvetlensége a felfedezés, osztozás, átadás, ajándékozás mirákulától oly gazdag, s a „szeretet esztétikája” által virágzik olyan elementáris erővel. Mese nincs, lendületes festészetének minden egyes ecsetvonása, a kaosz szabadságából eleven rendet varázsoló tömén-telen mennyiségű igazságkereső színgesztusa, a valóság élményét zsigeri módon leképező, a természeti matériákkal érzéki közösséget vállaló minden elementáris duktusa, a létezés értelmét megragadó, átérző és ábrázoló, annak mélyéig hatoló minden szinergikus kézmozdulata: szereti, támogatja, felemeli a másikat. Tehát a „kisskukurica” jelenség már önmagában is egy hihetetlen „tündérregéje” a mindenféle mérgektől szenvedő 21. századnak és művészetének.

Festményein az elemi gesztusok nem öncélúan lüktetnek, élnek, virulnak, de a sugárzó összkép megigézően delejes szeretetlakomájában egyesülnek. Alkotónk azt festi, amit lát, ami előtte van, de micsoda felturbózott energiával, felszabadító erővel, feltüzelt elánnal, valóságmámorban úszó, fel-emelő életösztönnel! Ilyen, a dologi létezést és a természeti látványt elemeire bontó, s azt egy magasabb szinten mégis összeszövő tobzódásra csak a '60-as évek magyar szürnaturalistái voltak képesek. Meg Van Gogh embertermészetű napraforgói, Monet édenkerti tavirózsái és vízililiomai, Tor-

nyai János alföldi föld-ég impressziói, valamint színekben ázó szobabelsői és műtermei, Pirk János sziporkázó mezőfutamai, csendéletei, magvetői, kapálói, krumpliszedői, kertásói, kaszakalapálói, Ujházi Péter helyekhez, településekhez kötődő, villódzó évszakbenyomásai, Pinke Miklós koloritokban úszó pákozdi, gánti táj- és belső birtokképei, illetve Anselm Kiefer tapinthatóvá materializált érzéki földlátomásai... De ne rohanjunk ennyire előre!

M. Kiss Mártának még akkor is derűsebb a világa, örömtelibb, tisztább, vidámabb a természete, ha olykor-olykor drámaibb területekre téved. Ő az az ember, aki szereti a közvetlenséget, a lendületes munkát, a céltudatosságot, a természetességet, az emberséget, a jó visszajelzéseket. Szereti, ha a diák önállóan, bátran és kreatívan egészíti ki a feladatát. Szereti, ha az ecsetvonásai alapján azonosítják be képeit. „Engem *A kis herceg* kísért: »Az teszi széppé a sivatagot [...], hogy valahol egy kutat rejt.« »A tekintély legelső alapja az értelem [...] Jól csak szívével lát az ember, ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.«” – vallja egy vele készült riportban.⁴ Szereti a szabad levegőt, a természet minden évszakát, a megművelt és a parlagon heverő földeket, az életet, a gyerekeket, az embereket, a társaságot, az egyenességet, az őszinteséget. Jobban nyitott, mint zárkózott, realista, nem álmodozó, felettébb cselekvő fajta. Ha teheti, gyakran kerékpározik, kocog, CrossFit edzésekre jár, télen korcsolyázik, nyáron csónakba ül, mert szerinte mindez többet tesz a léleknek, mint a testnek. A fizikai munkát sohasem vetette meg: ha kell, mosogat, kukoricát kapál, és hatalmas vásznai cipelését a világért sem bízna másra...

Hovatartozásának, hivatástudatának egyik nagy, tisztázó fordulatát a Glóbusz másik oldalán, a távoli Amerikában élte át, ahová a VÚB Alapítvány pályázati nyerteseként jutott el 2017-ben. Los Angelesben, majd a lenyűgöző Grand Canyonban járva jött rá arra, hogy az igazi otthona itt van a Csallóközbe, a magyar nyelvbe zárva, s hogy itt kell bizonyítania, itt kell tennie valamit a közösségéért, a művészetért. Neki a 2017-es datálású, 2×4 méteres, viharok tépte dülöngélő napraforgótábla megfestése nagyobb örömet jelentett, emberibb menedéket nyújtott, kézzelfoghatóbb reményt rejtett, olvasztott magába (*Remény I.*), mint az amerikai városból nyomasztó élményként, emlékképként magával hurcolt henye csavargók és beteg hajléktalanok földön fekvő, heverő, tápáskodó alakjainak „ugyanezen” táblába vizionált megjelenítése (*Remény nélkül [LA, USA] utazás után*, 2018). (Bár a két nagyszerű képnek kétségtelenül lehetnek az örök szegénység- és kiszolgáltatottság-problémán túli más, például a metaforikus emberi sors ciklikus, illetve a migráció gerjesztett jelenségével kapcsolatos jelentésrétegei is.)

Ám M. Kiss Márta rajzpedagógusként, kurátorként és festőművészként amerikai útja előtt is, után is bizonyított. Erről tanúskodnak 2013 és 2022 között keletkezett szülőföld tematikájú nagyméretű vásznai, monumentális bel- és kültéri falfestményei, illetve tekintélyes darabszámú kisméretű sorozatművei, amelyeknek nem titkolt célja: minél több művészetet, esztétikai értéket, erőt, hitet, emberséget bevinni a hétköznapi életbe. Alkotónk kommunikatív, extrovertált természete kétségtelenül az interaktív részvételi művészet pártján áll. Akkor is, amikor alkalmazott területeken jár, és megörökíti a dunaszerdahelyi alapiskola falán Vámbéry Ármin életútjának képregényszerű történetét. Akkor is, amikor nagyméretű vásznakra viszi a nagymenyéri Plauter Kúria és a Corvinus Termálfürdő madárnézetű látképeit. Akkor is, amikor az *Irány a Macskarév* című társasjátékot és a *Tündér Ilonáról*, valamint a *Szent Lászlóról* szóló kifestőket illusztrálja. Akkor is, amikor bel- és kültéri „szekkokat” fest habán házfalakra. Akkor is, amikor a MOL ARÉNA (korábbi nevén DAC Stadion) kápolnájában megalkotja *Szent György a Csallóközben* jelölésű szakrális képét. Akkor is, amikor rajzkörös diákjaival a Vámbéry Ármin Alapiskola beltéri falaira didaktikai céllal megfesteti a Csallóköz növényvilágát. S akkor is, amikor egy ugyancsak extraméretű falfestményben foglalja össze Petőfi Sándor életútját a királyfiakarcsai Petőfi Sándor Baráti Társulás számára. De akkor is, amikor magasabb fokozatra kapcsolva elindítja a *Zöld projekt* elnevezésű kültéri falfestmény programját (2021), amelynek az a szándéka, hogy tegye nyilvánvalóvá, közvetlenül elérhető közösségi élménnyé Csallóköz természeti látványvilágának M. Kiss Márta által felfedezett és közvetített, művészetté emelt, megóvandó értékeit. (Eleddig három helyen készültek ilyen természetű falképek: Diósörgepatonyban, Egyházzgellén és Dunakisfaludban, a művész életrajzi vonatkozású helyszínein.) Sőt akkor is, amikor egy szlovákiai kötődésű mexikói művésznek, név szerint Daniela Jaureguinek köszönhetően részt vesz a Mexikóváros centrumában megrendezett 2. Nemzetközi Művészeti Szimpóziumon, ahol is egy, a szó szoros értelmében vett interaktív részvételi művet hoz létre. Tudniillik két héten keresztül a Plaza la Aguilita téren egy nap mint nap kigurított 27 méteres papírtekercsen a xochicalcoi piramisok földjével összekevert alkalmi akrilfestéssel

krokiszerűen örökíti meg a helyszín színes emberi forgatagát, látványát, dinamikáját és ritmusát. És „végül” akkor is, amikor a legfrissebb, *Hallod, amit látsz?* hívószavú, audiovizuális meditatív élő performanszt adja elő Ürögi János hangdizájn mester közreműködésével a dunaszerdahelyi NFG Klubban, 2022. december 16-án.⁵

Ám kétségtelenül M. Kiss Márta akkor bizonyít a legerőteljesebben, amikor fest, és csak fest, mert festményein keresztül a legnemesebb értelemben vett autonóm művészet csúcsait ostromolja. Ideje hát kissé alaposabban megvizsgálunk identitásfestészetének sajátosságait a színrelépésétől napjainkig. Igen, identitásfestészetéről kell beszélünk, amelyben M. Kiss Márta önismerete (személyisége, temperamentuma, természete) teljes fedésben, azonosságban van környezetének reális érzékelésével, megértésével, képviselésével és kifejezésével. Azt festem, ami van! – nyilatkozta egy másik vele készült riportban.⁶ Pontosabban ez azt jelenti, hogy amit nem tapasztalt meg, abba nem szokott belevágni, s hogy általában azok a valóságostromló képei sikerülnek a legjobban, amelyek zsigeri érzelmekből fakadnak, mintegy a közlési vágy ösztönének első lendületéből, pusztán néhány óra alatt, alla prima születnek meg. Szabad festészet ez a javából, amely kifejezetten számol az inspiráló véletlenekkel, amely tág teret ad a vadságnak, az automatikus működéseknek, bár a kiindulásában kétségtelenül szerephez jutnak a hozzávetőleges kompozíciós elképzelések is.

Már korán, magiszteri tanulmányai alatt kialakult érdeklődési köre, stílusa és anyaghasználat. Kezdetben témáit a városi (elidegenedett fogyasztói társadalom, konzumvilág) és a vidéki környezet (civilizációs kellékekkel fertőzött mezőgazdasági és háztáji, de egy emberibb falusi univerzum) ábrázolásából merítette, amelyet néha ütköztetett is például az urbánus utalásokat – rövid feliratokat – tartalmazó 2013-as baromfiudvaros képein (*Automotodrom; RegioJet; Kisstranszport; Lázadás*). 2014-es diplomamunkájában (amelynek *Interakció* volt az összefoglaló címe) még önálló, bár drámai entitásként jelent meg a kritikailag kezelt és ábrázolt fogyasztói világ képe. Amikor is a francia újrealistákra hagyatkozva, plakátokból, szórólapokból, reklámfelületekből alkotta meg dekolázs jellegű expresszív anyagfestményeit (*A valóság dekolázsja 1–2.*), amelyeket azután a hasonló alapfelületű *Konsum* sorozat darabjaiban egyéb festett városi motívumokkal társított (szemeteskonténer, kuka, hulladékgyűjtők), s amelyeknek leglényegesebb vonása, törekvése az volt, hogy kevés akril-színnel, annál több „kajából” (élelmiszerfélésekből) kialakított, ragasztóval összekevert anyag-színnel dolgozzon.

A diplomaszerezés után azonban – megtartva az expresszionisták és a „heves festők” stílusát, valamint az újrealisták és a popartosok anyag- és lenyomatképzéseinek kreatív örökségét – fokozatosan elhagyva a városi témákat (*Kanalizáció 1–3.; Kint mozi 1–2.; Periféria*), egyértelműen a vidék felé fordult. Világosan kirajzolódnak előttünk azok a falusi-táji-természeti témák, amelyek műveinek szétágazó csoportjait alkotják. Egyrészt megjelenik az épített, barkácsolt környezet, az állatok, mezőgazdasági gépek, ipari tárgyak és kacsok kuszán életképszerű, tárgyilagos, olykor megmosolyogtató, humort is tartalmazó ösztönzése (2014–17). (*Istálló 1–2.; Baromfiudvar 1–2.; Hárem; Késérő hármas; Színlelés; Tyúksors; Falusi kupleráj; Ideje aludni menni!; Itt is; Ott is; Műhelyemből 1–2.*) Másrészt a tiszta táj-, a természet- és a vegetációképek, a szántóföldek témái (2015–22): a kukorica- és napraforgótábláktól az ártéri erdőig, a holtági iszapba merülő-temetkező szövevényes ágaktól-gyökerektől a buja rétekig, nádasokig, gazoktól burjánzó csalitosokig, bozótosokig. Harmadrészt a kint és a bent (a természeti és a belső terek) egybeszerkesztett, egymásba eresztett, leginkább a tanítással, illetve a művészléttel kapcsolatos vásznai (2018–19/21) (*Csendélet; Magányos dió; A ceruzaszedő; Az ásító diák; Az elesett szék; Csendet!; Hangot!; Nézem a csendet; Pöttyös masni*). Valamint a környezet és az ember összekapcsolásának, összefonódásának, összeolvadásának identitásörző és identitásteremtő élet- és ún. „karantén-képei” (2018–21) (*Otthon; Szüleim; Dolgos kéz; Dinnyeevés [papa és Bálint]; Édes anyu; Emilia / Márciusban; Áprilisban; Mit fogunk játszani?; Sok szerencsét!; Virágzás; De legalább nincs iskola!; Elérjük!; Készek vagyunk*). Negyedrészt az életképekből kiválókifejlődő, sárral festett arcok család- és kapcsolattörténeté fejlődő portréi (2021–22) (*Josephine Kaiser; Portrék csallóközi sárból*).

M. Kiss Mártának nagyon jó a sajtója Szlovákiában. Számos beszélgetésben fejthette ki szinte naprakészen, hogy éppen hol tart, milyen irányba halad művészete, vagy éppen mivel foglalkozik a csallóközi Aranykertben. Kiállításait, festmény-performanszait, életét is követik. Ilyen értelemben szerencsés művész, mert rögvést meghallgatásra talál, és visszajelzéseket is kap. Festői hitvallásának egyik legfőbb éltető eleme, kikerülhetetlen tényezője a nagy- és kisbetűs természet: számta-

lan előfordulásában és megnyilvánulásban, a maga lokalitásában. A másik az ember: a gyerekek, az oktatás, a családi és baráti kötelékek világa.

Kint és bent tematikájú, tehát az oktatással kapcsolatos zárt tantermi szituációkat vagy az otthoni, illetve iskolai enteriőröket és a nyitott, a végtelen teret, a szabadságot (is) érzékeltető, már-már transzcendencia jelentésű, a természeti képet áttetsző, levegős, könnyed festésmóddal keresztező, nagyra nőtt vásznai úgy viselkednek, mintha egy kitárulkozó szellőztetésbe fogna az ember, és a frissítő légvonat átbogna az áporodott helyiségeken. Máskor meg a természet, a vegetáció mindent birtokba vevő eleven, öntevékeny csendje egyszerűen átnő, áthatol, átarszsol a magukat megadóan légiessé változtató áttetsző falakon; a fű, a fa, a bokor, a nád kopogás nélkül lép be a könyvtárba, a hálószobába, az iskolába.

A részvételi művészettel is kapcsolatba hozhatóak M. Kiss Mártinak azok a koronavírus-járvány ideje alatt festett, magával ragadó „édenkerti” művei, amelyeken majdhogynem barokk és rokokó putótként, szárny nélküli reneszánsz angyalkákként hancúroznak, ugrabugrálnak, pózolnak, örömködni azok a meztelen csecsemők, csurdé porontyok, nagyobbacska kölkök és gyermekek a lobogó, buja vegetatív zöld védelme alatt, akiket a szülei fotóztak le és küldtek mágikus harcba a pandémia ellen az alkotó kifejezett kérésére. A művésznő ötlete és festői tehetsége egészen káprázatos (Csernus Tibor [1927–2007] expresszív-realista látványfestészetét is megidéző) eredményt szült az önfeledten viháncoló pucér modellek és a Kis-Duna melléki táj könnyed és virtuóz összedolgozásában.

A szüleit megörökítő életképeiben, a *Növényidő* című projektjében, a „sárportréiban”, valamint a *Hallod, amit látsz?* című, a halló- és látószervekre egyszerre ható cselekményművészeti festőprogramjában nemcsak az ember, az alkotó és a természet együttéléséről, kölcsönös egymásra figyeléséről, egymásrautaltságáról, de a biológiai és az anyagi lét, a nyers elemi és a humanizált környezeti tényezők művészetbe emeléséről, a sárféleségeknek, a természetes matériáknak a festék szerepével egyenértékű helyfoglalásáról van szó.

A kortársi identitásfestők között – lásd például Birkás István (1947–2018), Somogyi György (1946–2022), Bukta Imre és a Kis-Tóth Ferenc–Megyer Márta páros törekvéseit! – immár a fiatal M. Kiss Márta is megtalálta a maga topográfiaileg behatárolható önazonosságának magas művészetté szublimált specifikus helyét.

„*Angyali realizmus*” – használta volt nem is olyan régen Krizbai Sándor (Alex) festőművész a kifejezést Varga-Welther Júlia művészetével kapcsolatban. „*Tündéri realizmus?*” – keresem én is a „tömondatos” meghatározást M. Kiss Márta életigenlő, eleven festészeti világára, és felöltik bennem Ipolyi Arnold *Magyar Mythológiájának* Karcsay Gézáé idéző néhány mondata: „»midőn Csallóköz tája még oly gyönyörű volt, hogy aranykertnek neveztetnék, sok tündér lakta akkoron; a nagy Duna szigetei voltak legkedvesebb mulató lakhelyeik, ott járt hajdanta tündér Ilona is, mint hatyú úszkálva a Dunán. Vízi tündérpalotáikban mondhatatlan fény és gyönyörűség uralkodott, aranytól és gyémánttól ragyogott ott minden; vízi tartományaik messze terjedtek el onnét egész a tengerig.«”⁷

JEGYZETEK

¹ <https://ma7.sk/muveszet/hianyopotlo-kiadvany-harom-evtizednyi-hazai-magyar-kepzo-muveszetunk-rol-kepekkel>

² A nyilatkozót szabadon idézve: <https://ma7.sk/video/30-evnyi-valogat-as-szlovakiai-magyar-kepzo-muveszetbol>

³ DUNAJSZKY Éva, *Azt festem, ami előttem van – Beszélgetés M. Kiss Márta festőművésszel*. <https://ma7.sk/muveszet/azt-festem-ami-elottem-van-beszelgetes-m-kiss-marta-festomuvelessel>

⁴ <https://domina.parameter.sk/eleven-nocik-kiss-marta-szeretem-ha-az-ecsetvonasaim-alapjan-beazonositjak-kepemet>

⁵ Az eseményt így írja le Kürthy Judit: „Az est produktuma egy festmény és egy megismételhetetlen zene lett, aminek a születését élőben tekinthették meg a jelenlévők. Végignézhattuk ugyanis egy valódi festészeti alkotás létrejöttét és végighallgathattuk a korábbi természetben felvett, és a jelen festés közbeni apró zajoknak, az eszközök összekoccanásának, váratlan találkozásának megkomponált elegyét, amit Ürögi János öntött formába, mégpedig ambient [környezet] és noise [zaj] zenei stílusokat ötvözve. Egyszerre láthattuk tehát a festményen szereplő alakok kirajzolódását és hallhattuk az ecset, a vászon, a színkeverés hangjait, melyet kissé megszínezve, harmonikus lágy akkordokkal zenésítettek meg.” <https://ujsoz.com/regio/erzekekre-hato-meditativ-elo-performansz?fbclid=IwAR1xAN13Pfl865uCjBqLTYM648yWAlPbRkn7YsFe5BcHnCqM5CJYsYc9K-U>

⁶ Kiss Márta, *Azért is ezek a nagy méretek, mert duzzadok az energiától*, Szilvási Tibor beszélgetése a művésszel, <https://klickout.sk/2021/01/08/kiss-marta-azert-is-ezek-a-nagy-meretek-mert-duzzadok-az-energiatol/>

⁷ Pest, 1854, 63. Hasonmás kiadás, Európa, Budapest, 1987.

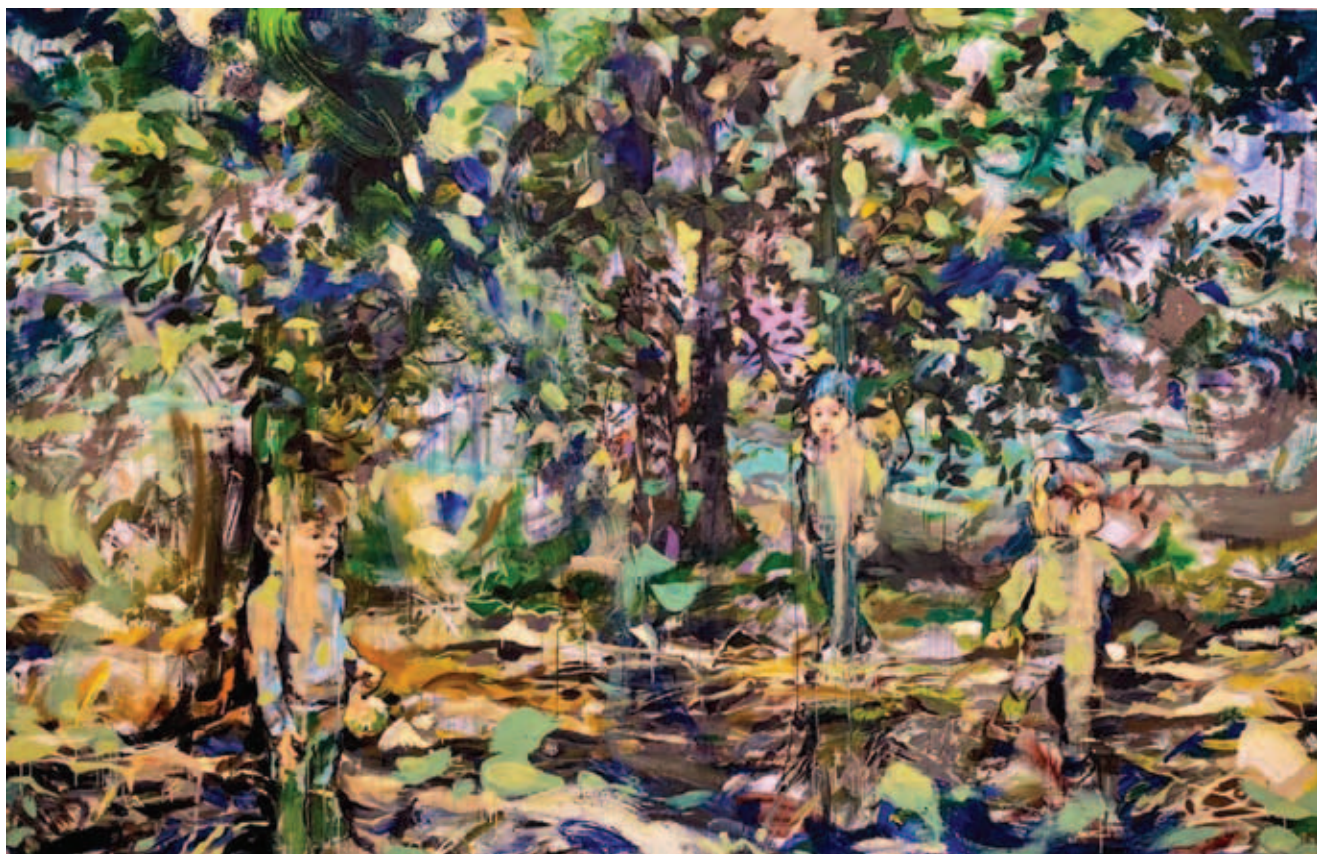
M. KISS MÁRTA, Remény, 2017, vegyes technika, vászon, 200x400 cm;
Remény nélkül (LA [USA] utazás után), 2018, vegyes technika, vászon, 200x300 cm (51. oldal)

M. KISS MÁRTA, Szüleim, 2018, vegyes technika, vászon, 180x200 cm;
Hisz nem is levitál! 1-3., 2019, vegyes technika, (3x) 140x80 cm

**M. KISS MÁRTA, Mit fogunk játszani?, 2020, vegyes technika, 200x300 cm;
Márciusban, 2020, vegyes technika, vászon, 200x300 cm**

M. KISS MÁRTA, *Nézem a csendet*, 2021, vegyes technika, vászon, 200x400 cm;
A kilátás, 2021, sár, ragasztó, akril, vászon, 200x270 cm

M. KISS MÁRTA, Édes anyu, 2021, sál, ragasztó, akril, vászon, 270x200 cm

M. KISS MÁRTA, *Itt vagyok!* 2021, sár, ragasztó, akril, vászon, 270x200 cm ►
Már megyek!, 2021, sár, ragasztó, akril, vászon, 270x200 cm ▼

M. KISS MÁRTA, De legalább nincs iskola!, 2021, vegyes technika, vászon, 200x180 cm

M. KISS MÁRTA, *Készek vagyunk*, 2021, vegyes technika, vászon, 240x200 cm

M. KISS MÁRTA, Emília, 2021, vegyes technika, vászon, 180x200 cm; Dinnyeevés (papa és Bálint), 2021, sár, ragasztó, akril, 200x270 cm

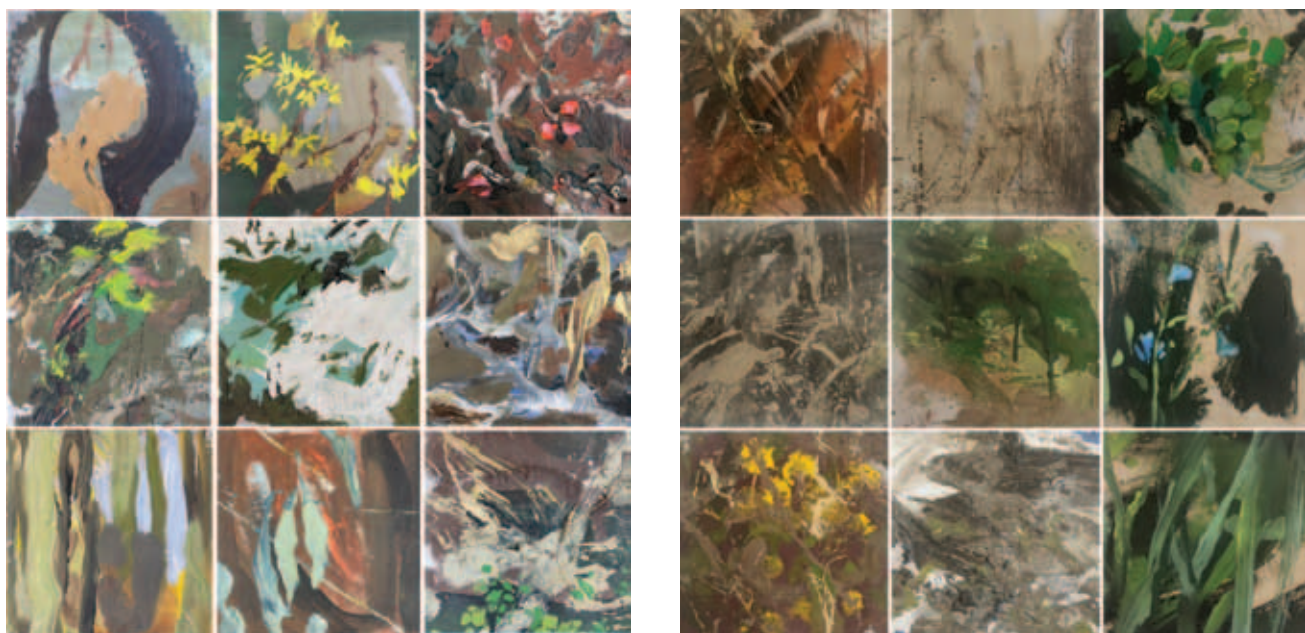

M. KISS MÁRTA, Elérjük!, 2021, vegyes technika, vászon, 240x200 cm

M. KISS MÁRTA, Anyu eteti a kiskacsáit, 2022, 150x100 cm ▲
Körike megtanított csibét forrázni, 2022, 150x100 cm ►

M. KISS MÁRTA, Növényidő (Csallóköz), 2021–22, akril, ragasztó, természetes anyagok, préselt kartonpapír, (308x) 23x23 cm (részlet); Részlet a „Hallod, amit láatsz?” projektből, 2022, sár, enyv, olaj, tojás, majonéz, (9x) 23x23 cm; Lelkiismeret (Mindenszentek), 2022, 200x240 cm

GRÓH GÁSPÁR

A hiányzó válaszok regénye

Szilágyi István: *Agancsbozót*

(1. rész)

„A rabszolgaság az a munka, amelyből hiányzik az örökkévalóság fénye, a költészet, a vallás.”

Simone Weil

GRÓH GÁSPÁR (1953) Budapest

TÁVLATOK ÉS OLVASATOK

Meglepetés Szilágyi István 1990-ben közreadott kötetének, az *Agancsbozót*nak (akár sokadik) újraolvasása – új kiadásban. Az első megjelenés idején, a romániai forradalom után, külön szalag jelezte, hogy korábban tiltott könyvnek számított: már kinyomtatása előtt betiltották, híven az akkori világ *abszurdoid* természetéhez. Könyvként tehát egy ideig nem létezhetett. Szilágyi tudta írás közben, hogy amíg a *rendszer* marad, műve nem jelenhet meg. Ezt mondhatjuk pesszimizmusnak. De megírta, mert azt is tudta, hogy a rendszer nem örök életű, s nem véletlenül írta Illyés Gyula, hogy „a legnagyobb bátorság a remény”. Vagyis az a meggyőződés, hogy éppen olyan realitás az örület uralma, mint az, hogy kártyavárként fog összeomlani. Szilágyi tudta, hogy a kéziratoknak természetükben van, hogy előbb-utóbb kinyomtatják őket. Az viszont biztos, hogy a realitás jelzett megkettőződése nem marad poétikai következmények nélkül. A legnagyobb tenor is másként énekel a zuhany alatt, mint a színpadon, és a legöntörvényűbb író is másként fogalmaz (és szerkeszt!) önmagának írva, mint mikor olvasóira is gondolnia kell. Az *Agancsbozót* a bezártság regénye, nemcsak tárgyát-tartalmát, hanem születését tekintve is. Így kevésbé volt fontos az író számára, hogy az alig-cselekményt tömörítse, feszesebben szerkessze. Így lett az *Agancsbozót* olyan regény (jelen formájában 820 rendesen teleírt oldal), melynek bozótjába tán nem is lenne szabad megbízható túlélési csomag nélkül bemerészkedni.

Annak idején a kézitról Csiki László szerkesztőtársamtól hallottam, aki nemcsak kitűnő író, költő és szerkesztő volt, és természetesen nagyon pontos ítéletű olvasó, de Szilágyi meghitt barátja, mi több, horgásztársa is. Inkább hümmögött, mint lelkesedett, amikor a regényről beszélt: hogy Pista sokszor oldalakon át a vasművesség technológiai kérdéseiről értekezik, máskor meg arról, hogy miként készíti el a reggelijét, ebédjét, vacsoráját az a néhány férfiú, akik az acélgyártás és a kovácsolás szakmai gondjairól oly hosszadalmas szűkszavúsággal cserélnek eszmét, mindez néhol olvasót próbáló írásgyakorlat, poétikai értelemben diszfunkcionális elemekkel nehezítve. De persze, mint mondta, mindezekkel a bajaival együtt fontos és elgondolkodtató regény, az írónak nem kell szégyenkeznie miatta, de azért... – sóhajtott Csiki László, és csóválta a fejét.

Nem nagyon hittem neki, bizonyos lévén abban, hogy Szilágyi csakis remekműveket írhat. Amikor aztán megjelent az *Agancsbozót*, beláttam: valóban föladta a leckét olvasónak és kritikusnak, főként azoknak, akik a *Kő hull apadó kútba* után az íróban egy korszakos remekmű szerzőjét tisztelték. Mert ne szépítsük a dolgot: új regénye csalódást okozott. Közben voltak, akik Szilágyit e könyvén keresztül ismerték, így minden viszonyítás nélkül, fenntartások nélküli elismeréssel nyilatkoztak róla. Emlékezetem szerint a kötetet a kritikák többsége a nagy írónak kijáró tiszteletteljes tapintattal méltatta. Az értékelésekben jelentős szerepet kapott a Ceausescu-rendszer rémséges idejére és bukására való figyelem, az olvasói és művészi fenntartásokat pedig politikai elemzések, magyarázatok enyhítették.

Azóta eltelt bő három évtized, az akkori közéleti izgalmak elmúltak, a regény új kiadása más atmoszférában más olvasatokat kínál – egykori olvasóinak is. A mostani könyv – MMA Kiadó, 2022 – tisztességes betűkkel, jó papíron, megfelelő tükörméretben adja közre Szilágyi művét: az *Agancsbozót* olvasása már nem visszariasztó vizuális élmény (ez akkor, a sok kényszerűen szegényes megjelenésű Kritikon-kötet ismeretében nem is volt olyan feltűnő). Nem irodalmi kérdés, hogy ez

milyen sokat számít. De csak most derült ki, hogy egy alapvetően az értelemhez szóló szöveg méltatlan megjelenítése milyen mértékben akadályozhatja annak befogadását. Köztudott, hogy egy rosszul sikerült bemutató megbukthatat később remekműnek bizonyuló kompozíciókat vagy drámákat. Az viszont kivételes jelenség, hogy egy szerencsétlen nyomdai megjelenítés is hasonló következményekkel járhat: az *Agancsbozót* gyarló tipográfiai megvalósítása oda vezetett, hogy az egykori könyv többet mutatott meg gyöngeségeiből, mint értékeiből.

Fontosabb azonban, hogy az idő miként változtatja meg az olvasás szellemi terét. Van, amikor egy műnek többletértéket biztosít kora, van, amikor elvesz vagy legalábbis sokat eltakar belőle. Az *Agancsbozót* az eltelt három évtizeddel gazdagodott. Kiderült róla, hogy sokkal többről szól és többet mond, mint amit akkor gondoltunk róla. Azóta ismerjük Szilágyi további írói útját – jobban megértjük őt is, meg ezt a regényét is. Így lesz világos, hogy az életmű szerkezetét, belső történetiségét tekintve kulcsfontosságú műről van szó (melyik nem az?), amely egy nagy íróhoz méltó, kivételes értékek hordozója. Sőt, minden más művénél mélyebben jellemzi magát a szerzőt is.

Máig tűnődhetünk azon, amin a regény elbeszélője: „úgy látszik, tudomásul kell venni, a létezéshez az érthetetlennek is van joga”.¹ Érthetetlennek természetesen azt tartjuk, amit aktuálisan nem tudunk megérteni. Aztán szeretnénk mégis magyarázatot találni rá. Az *Agancsbozót*ban a valahai és mostani olvasók számára is nehezen érthető, sokszor diszfunkcionálisnak tűnik, miért kap akkora teret a technikai részletezés, a vasművesség szakmai titkainak és a regényhősök mindennapjainak bemutatása. De mindig meg tudjuk magyarázni, azt is, amit nem értettünk. Mert az olvasó vagy kritikus sem más, mint a többi ember: természetéhez tartozik, hogy „egyvégtében keresi a magyarázatot. Aztán majd legyártja. Lassan egészen belejön. Ám mivel tudja, hogy bővli, azt is kezdi majd titkolni maga előtt, hogy az okok tettenérésében kitartóan tovább rohasztja az agyát. Miközben a magyarázatokkal a valóságos okot csak elfedi, végül egészen betemeti.”²

Az új kiadás és az újraolvasás lehetőséget ad arra, hogy jól alkalmazható gondolati paneljeink elhagyásával a dolgot (művet) magát ismét alaposan megnézzük, és hagyjuk, hogy az mondhassa el magáról, amit kell.

Annak idején akár azt is gondolhattuk, hogy a mellékes műszaki kérdések taglalása nem más, mint annak a sok, önmagát igazoló küszködésnek jelképes megmutatása, amelyet a román nacionálkommunizmus életformaként kényszerített a benne élők. Érthettük ezt úgy is, hogy nem más, mint a tehetetlenségre kárhóztatott, a szabadulást belátható közelségben nem remélő nagydíjas rabok válasza helyzetükre: (pót)cselekvésbe menekülnek, munkával gyorsabban telik az idő. Hogy meg ne bolonduljanak, hogy értelmet tulajdoníthassanak az értelmetlenségnek, azonosulnak feladatukkal. „Tulajdonképpen nem is az az agyrém, [...] hogy bármit kérnek tőlünk, azt mi megpróbáljuk elkészíteni, hanem az, hogy ráadásul meg is akarjuk érteni az örültséget, sőt magyarázatot keresünk rá, szinte igazolni akarjuk azt, aki szórakozik velünk”³ – mondja a regény hőseinek egyike.

Nem agyrém viszont, ha az olvasó meg akarja érteni az írói szándékot és gyakorlatot. Ekkor azt is gondolhatja, hogy a maga mindennapi és művészi problémáival küzdő író menekül az írásba mint az örültség rendszerében menedéket jelentő tevékenységbe. Miközben hőseivel oldalakon át együtt kovácsolja a kardokat, addig ugyanazt érezheti, amit ők: csinál valamit, aminek ha célja nem is látható, az eredménye igen. Eközben megtapasztal valamit, és egy élet mérlegén nincs fölösleges tudás.

De találhatunk emelkedettebb, intellektuálisabb magyarázatokat, irodalmi analógiákat is. Ha a magyar irodalom háza táján maradunk, felidézhetjük az olvasmányosság bajnokai közt számon tartott Jókait, aki aligha tett szívességet olvasóinak a *Fekete gyémántok*ban a Föld őstörténetével, a szén keletkezésével és bányászatával kapcsolatos, vagy a *Rab Ráby* közigazgatás-történeti fejezeteivel (sőt: jószerével alig van munkája ilyesféle, a mű epikai természetétől idegen töltelék szövegek nélkül). Messzebbre tekintve érthetjük Szilágyi szakmai kitérőit gúnyos fricskaként, akár a szerencsésebb történelmi éghajlaton élő pályatársak, akár az olvasói elvárásokat illetően. Merthogy a vasművesség szakmai fogásainál nagyobb érdeklődésre számíthatott Hemingway, amikor a bika- viadatok titkait taglalta, Umberto Eco pedig professzorhoz illő filológiai alaposággal fejtegethette tudományágának megfelelő szemiotikai kérdéseket. Ha pedig ez így rendben van, akkor miért ne bonyolódhatna egy valamikori „vasas” a maga egykori munkakörének rejtelseibe? (Ahogy két regénnyel később egykori jogászként a jogfilozófia kétségkívül előkelőbb problémáival teszi.)

Persze, az idegenforgalmi értelemben oly vonzó vagy intellektuálisan emelkedett szakmaiság biztosan elegánsabb, mint egy olaj-, füst- és verejtékszagú kovácsműhely. Nincs mit csodálkozni te-

hát azon, hogy cizellált gondolkodású filozofok, az olvasói sznobériától fertőzött kritikusok vagy műkedvelők szemében kevésbé vonzóak Szilágyi vasipari kitérői, melyeket – újabb aprócska kajánkodás – a hőse által kiosztott nevekkal mitológiai dimenziókhoz kapcsol.

AZ OLVASATOK VÁLTOZÁSA

Ahhoz azonban, hogy a regény bármiféle értelmezési kísérletéig jussunk, annak meg kellett jelennie. Ehhez nem volt elég úgy általában a régió átalakulása, Romániában szükség volt egy forradalomra is. Bagatell – mondhatnánk, ahogyan a regényben olykor hasonló nagyvonalúsággal kommentálja az elbeszélő a maga némely megállapítását. A nagy változások közepette viszont az olvasók és az irodalmi „szakma” képviselői nem azzal töltötték az idejüket, hogy egy sokféle olvasatot kínáló, sokban problematikus regény rétegeinek megismerésével bíbelődjenek. Szilágyi Istvánnak is volt más dolga, mintsem hogy kézirata rá jellemzően hosszadalmas, tökéletes csiszolásával tördeljék (hogy ez mit jelentett volna, annak megértéséhez arra érdemes gondolni, amit a regényben a szamurájkardok pengéjének csiszolásával kapcsolatosan írt). Az irodalmi köztudat tehát beírta annak tudomásul vételével, hogy másmilyen regényt várt Szilágyitól. A nem túl hízelgő ítéleten legfeljebb annak elismerése enyhített, hogy azért ez *valódi* Szilágyi-regény.

Csakhoggy... 1990-ben ez a „csakhoggy” erősebben hatott, mint az az igyekezet, hogy kimondassék: mitől is „valódi” egy Szilágyi-regény. Az *Agancsbozót* fogadtatásában ugyanis meghatározó szerepe volt annak, hogy a *Kő hull apadó kútba* után jelent meg (igaz, majd két évtizeddel később). Ha sorrendjük fordított lett volna, akkor nem előzi meg olyan és akkora várakozás. Nem így történt: Szilágyi már korábban beállította a maga abszolút rekordját: a céltábla belső tízesének kellős közepébe lőtt, aminél pontosabban célózni elvi lehetetlenség. A *Kő hull...-hoz* mérhető remekművet éppen lehet írni, de jobbat nem.

Az *Agancsbozót* iránti várakozás tehát megalapozott volt, mégis igazságtalan, és ne szépítsük: a regény ennek nem felelt meg. Nemcsak nehezen meghatározható művészi minőségét tekintve, hanem karakterében sem. A kritika inkább tudomásul vette, mint dicsérte. Egykori fogadtatását nem a megjelent szövegek jellemzik igazán, inkább az, hogy amikor (újabb évtizednyi várakozás után) a *Hollóidő* megjelent, szinte egységes volt a vélemény, hogy most már senki sem mondhatja Szilágyit egykönnyves írónak. Ami végeredményben azt jelentette, hogy az *Agancsbozót*ot nem a *Kő hull...* mellé tették, inkább az író korábbi, ígéretes, az irodalmi átlag felső tartományában maradó regényeivel tartották egyenrangúnak. Az is sokat mond, hogy a könyvet mindmáig nem nyomták újra, sőt, írója is fenntartásokkal kezelte. Amihez csak azt fűzhetjük: ha ez a regény az *Üllő, dobszó, harang* után és a *Kő hull...* előtt születik, akkor jelentős előrelépésként, még biztatóbb ígéretnek számíthatna.

A *csakhoggy* után most jön a *de*. Mert a 2022-es kiadásban az *Agancsbozót*ot kivirágzott, a szöveg erőre kapott. Egyértelművé vált, hogy ma is érzékelhető fogyatékoságai ellenére, illetve azokkal együtt igenis jó, jelentős regény. A technológiai leírások szerkezeti teherterele ugyan ma sem hozza lázba az olvasót, de ami ezen túl van, az súlyos tartalmú, gondolatiságával ható epika, kivételesen elmélyült figyelmet követelő olvasmány, amelynek folyamatos, bár hullámozó feszültsége néhol sodróan izgalmassá is válik.

BÖLCSELETI KALANDOZÁSOK

Szilágyi István ezzel a regénnyel akart személyes életútjának, gyerekkorának, családjának, a valahai Zilah világának, sorsának vonzásából, bűvköréből kilépni. Íróként mesterségbeli feladatának, továbblépéséhez elkerülhetetlennek tartotta, hogy – szakmai értelemben – olyan világot teremtsen, amely *nem az örökségként kapott anyagból* bontakozik ki. (Amit abból íróilag ki lehetett hozni, azt a *Kő hull...*-ban ki is hozta.) Ettől lett számára különösen fontos kihívás az *Agancsbozót* megírása: de ettől értékrendje, gondolkodása nem lett más, hiszen, ahogyan mondta, húszéves koráig minden fontos dolog megtörtént vele. (Amit persze nem szabad valóban mindenre érteni, mert sem családja nem volt addig, és regényeket sem írt.)

Gyerek- és ifjúkorának döntő formálója Zilah és a család volt, de meghatározó szerepet kaptak benne a (kolozsvári) ipari iskolai és a (döntően szatmári) géplakatos évek, majd, már húszon túl, a jogi tanulmányok (ismét Kolozsváron). Mindennek nyomai ott rétegződnek regényeiben.

Az *Agancsbozót* elszakadó manővere csak részben eredményezett új írói beszédmódot, sokban a *Kő hull...* előtti írásokhoz jelentett visszakanyarodást. Egészében erre a regényre is jellemző az életrajzzal való összefüggés, csak másként. A történet ugyan írói fikció, de anyagát a megélt valóság elemei adják, gondos stilizáltsága ellenére ott vannak benne az író mindennapjai. Sokszor úgy, hogy a regényben közvetlenül föl nem vetett kérdésekre ad választ, vagy meg nem mutatott helyzetekre reagál. Ezzel a tudatos elbizonytalanítással (a regény közvetlen és bölcséleti háttére felé nyitott ablakokból látható világ ábrázolásának elhagyásával) olyan távlatot kap a regény, amit az olvasónak kell megtöltenie tartalommal. Szilágyi ebben csak segít neki, de nem teszi meg helyette.

De a titokzatosnak meghagyott térben is ott vannak a (sokszor) láthatatlan rétegek. E poétikai eszköztár megújításának része a (minden játékoságot nélkülöző) játék tudatosodása, megerősödése, de legalább ilyen fontos, ami nem változott: regénye nem egy tudatos terv következetes megvalósítása, ezúttal is inkább kaland, felfedező út, de nem alakul olyan szabadon, mint előző és következő műveiben. Az indulás iránya adott, hogy aztán a történet saját világából, saját törvényeiből bontsa ki magát. Ez az írói elképzelés itt mégsem valósul meg teljes következetességgel. Igaz, nem a megtervezettség korlátozza a szabad kibontakozásban, hanem az, hogy megírása éveiben a mindennapok egyre durvábban beleszóltak az író munkájába. Közvetlen hatásuk ugyan csak néhány, nem túl fontos (de jellemző) apróságban mutatkozik meg, erősebben hatnak viszont a regény atmoszférájára. Amire azért kell fölfigyelnünk, mert a Szilágyi-regények légköre, hangulata legalább olyan fontos, sőt olykor fontosabb, mint a történetük.

Az *Agancsbozót* igazi újdonsága éppen a megválaszolatlan (és többnyire fel sem tett) kérdések szerepének meghatározóvá válása. Ez nem annyira poétikai, mint bölcséleti természetű változás. Tudatosságát mutatja, hogy a mégis felmerülő kérdések rendre megválaszolatlanok, de valójában éppen ez az író válasza: hősei azt csinálnak, amit akarnak, ő azonban ragaszkodik ahhoz, hogy a végső (vagyis az igazi) kérdésekre sosincs valóságos felelet.

Szilágyi írói gyakorlatának meghatározó vonása – regényeinek atmoszféráját döntő mértékben befolyásolja –, hogy tele van titkokkal, titkok rendszerével, amelyeket (ha egyáltalán) csak sokadik olvasásra lehet megfejteni – esetenként észrevenni. Ezeket a titkokat a hagyományos epikai ábrázolás eszközeit használva rejt el/mutatja meg, ezzel egy olyan olvasási stratégia felé tereli olvasóját, amely elsősre megfelel a hagyományos olvasatoknak. Ekkor a szöveg még magát magyarázza. Az események rendje lehet akármilyen ágas-bogas, mégis őrzi linearitását, van benne logika, okszerűség: mintha haladna valamilyen cél felé. Azonban az első látásra meghatározónak látszó réteg mögött más, ugyanilyen vagy akár fontosabb rétegek húzódnak. És aki azokra is kíváncsi, annak más stratégiával kell újraolvasnia. (Ahogyan, mondjuk, egy Beethoven-szonáta vagy Bartók-vonós-négyes mélyebb tartalmai sem fogadhatók be egyetlen meghallgatás alkalmával.)

„Ma nem úgy írnék meg egy csomó mindent. Csak azért, mert engem a vasmegmunkálásnak bizonyos dolgai mindig is érdekeltek, hogy ez miért tartozik az olvasóra, [...] ezt mára jobban megfontolnám”⁴ – mondta Szilágyi az *Agancsbozót*ról. Önkritikus megjegyzéséből azonban az is következik, hogy az említett szövegelemek túl, meghatározó részéhez viszont ragaszkodik. Ezek titkait keresve a szerző egykori és későbbi megfontolásai vagy *megfontolatlanságai* mögötti világra kell figyelniünk, és ebben a szöveg fontosabb, mint az, aki létrehozta.

Sőt: *a mű mindig jobban ismeri az íróját, mint az író a művét*. Nem kell tehát megrémülnünk az *Agancsbozót* elemzése során Arany János egy anekdota szerinti megjegyzésétől, amelyet állítólag valamely munkája értelmezéséhez fűzött. Nevezetesen: hogy „gondolta a fene”. Hogy aztán Arany valóban mondta-e, írta-e ezt vagy sem, egyre megy. Amit ki lehet olvasni egy szövegből, az benne van, ha írója nem is gondolta akkor, amikor írta. Így természetes, hogy egy évtizedekkel későbbi olvasat gazdagabb és összetettebb lehet, mint a megjelenést követő, az idő többlet mutat(hat) meg egy regény irodalmi és gondolati értékeiből. (Ahogyan vannak művek, amelyek az évtizedek múlásával kiüresednek.)

Ez a regény megírása és megjelenése óta kivételesen sokat gazdagodott, nyilvánvalóan jóval több, mint az író pályaképének kivételes szerepű állomása. Az ugyan biztos, hogy a szerző szándé-

ka szerint újat jelent beszédmódjában, de szerencsére annyira mégsem. Az viszont csak az életmű további alakulása során vált világossá, hogy sokszor, talán öntudatlanul is utal későbbi műveire (az természetes, hogy a korábbiakhoz is kapcsolódik). Elég, ha az első oldal egy mondatát idézzük: „A két sziklaváll valahol, messze, túl a szemhatáron, torokként nyílt szürke-zöld, távoli erdős világra, melyet inkább vágyott, mint érzélt a tovakószáló bágyadt tekintet”⁵ [kiemelés: G. G.]. Vagyis ott van benne Szilágyi utolsó regényének címe – egy olyan sejtelmes, költői futamba ágyazva, amelyben a címen túlmutató problematika is megbújik. De ez a regénye olyan mélyen jellemző írójára, hogy töprengéseiben, a szereplők tétova tűnődéseiben, filozofálásában rendre ott vannak a más műveiben fölbukkanó kérdések, sorsról-végzetről, szabadságról, eleve elrendeltségről, a létezés törvényeiről, autonómiáról, időről, a teremtéshez való viszonyról. Mindezek korábban is foglalkoztatták, hogy aztán a *Hollóidőben* és a *Messze túl...*-ban indázzanak tovább (így az itt oly sokszor emlegetett Velünk Rendelkező Szándék és az utolsó regény Nagyidejűje annak ellenére metafizikai édestestvérek, hogy szinte mindenben különböznek). Némely kérdés előzménye ott volt már a *Kő hull...*-ban is. Figyelemreméltó az is, hogy a kardkópia-kovácsolással kapcsolatos, esetenként öncélúnak tűnő leírásokban megmutatkozó mögöttes történeti ismeretek miként kapnak, válnak egyre fontosabbá, és miként épülnek egyre hangsúlyosabban a későbbi regények epikai anyagába.

Ez a kísérletezés a következő két nagyregényben szervesül, de már itt formálódik az az írói gyakorlat, amelyben a háttértudás megelevenedhet, nemcsak tárgyi-történeti, hanem bölcséleti értelemben is. Ez utóbbira az *Agancsbozótban* is nagyon kell figyelni: ennek elő- és háttérében összefüggő világkép és (írói értelemben vett) bölcséleti rendszer épül. Ennek már-már a gondolati költészetet jellemző távlata olyan figyelemre tart igényt, amely inkább költői életművek követelménye.

Elvontsága határozza meg regénye atmoszféráját, valahogy úgy, ahogyan jellemző egy-egy zeneszerzőre a hangzásvilága. Olyasmi ez, amiről a Mozart *Don Juan*járól elmélkedő Kierkegaard így írt: „Mozart nem veszett bele a sokféleségbe, csupán bizonyos formációk lebegnek el előtte. Ennek elégséges oka magában a közegben, a zenében van, mely túlságosan elvont ahhoz, hogy a különbségeket kifejezhesse.”⁶ Túl ezen: „A zenei szituációban ugyanúgy megvan az egyidejűség, mint bármely drámai szituációban, de az erők hatása összecsengésben, együtthangzásban, harmóniában jelentkezik, és a zenei szituációról kapott benyomás az az egység, mely úgy jön létre, hogy együtt hallható az, ami összecseng. Minél reflektáltabb a dráma, annál inkább cselekménnyé szellemül a hangulat. Minél kevesebb a cselekmény, annál inkább túlsúlyba kerül a lírai mozzanat.” Mármint: az *Agancsbozót* leginkább cselekmény nélkül maradó részeiben meglepően sok szó esik a zenéről. Van rá tehát okunk, hogy azt feltételezzük: Szilágyit kifejezetten izgatja a zenének az irodalométól nagymértékben különböző érzéki-esztétikai természete, hatása. Különösen az, hogy egy dallam felidézésében nem a hangsor az első fázis, hanem az az érzés, az a hangulat, amit egykor kiváltott. Vagyis felbukkanása nem kivált, hanem kifejezhetővé tesz egy nem verbális tudattartalmat. Miért ne gondolhatnánk, hogy ilyen irányú gondolatai nyomott hagytak poétikáján?

Ahogyan az irodalmi alkotások bölcséleti dimenziójának kihasználása sem idegen tőle. Hogy ebben mennyi a tudatosság, azt inkább sejtjük, mint tudjuk, mert az ebbe az irányba mutató természetesen keletkező nyomokat eltakarította. Eközben viszont elhelyezett olyan jelzéseket, amelyekkel arra utalt, hogy kapcsolatot keresett és teremtett gondolati iskolákkal. Két ilyen feltétlenül meg kell említeni – ezek közvetlen utat találtak szövegébe, és némiképp össze is függenek. Az egyik a református hitvitázók öröksége, a másik a nagy egzisztencialistáké. A protestáns teológia az utóbbi-tól sem áll messze, hiszen „alapító atyja”, az imént idézett Kierkegaard maga is teológus volt. Talán még az a feltevés is megkockáztatható, hogy a *Vagy-vagy* szerzőjének álneve – Viktor Eremita, azaz Győztes Remete – rejtelmes módon összefügg Szilágyi legtöbbet töprengő hőseinek vagy éppen narrátorainak remetehajlamaival. Különösen akkor juthat ez eszünkbe, ha a remeteségben nem egy demonstratív magányt, hanem a társadalomból való kivonulást és a szemlélődő életformát tartjuk meghatározónak.

Az *Agancsbozótban* az *igen* vagy *nem* kimondásának kényszerűsége, a döntésre készítés kárhözata, a *vagy-vagy* kérdésével szembenezés szinte folyamatosan jelen van – bár ezt a történet rejtelmessége elfedi. De hogy ne maradjunk bizonytalanságban, Szilágyi segít: azzal, hogy még így is felhívja rá a figyelmet. A szövegből különös hangsúllyal, verzállal szedve ugrik elő egy máskülönben nem különösebben hangsúlyos részen: VAGY – VAGY. Kierkegaard sorsfordító, nagy művének címe. A kiemelésnek ez a módja egyetlen alkalommal fordul elő a regényben, ezért illik

komolyan venni. Az korábról is sejthető, hogy Kierkegaard-nak Szilágyi gondolati háttérországában fontos helye van. (Hogy ez pontosan mekkora és miben áll, azt a filozófus mélyebb ismerőinek kellene kinyomozniuk, itt talán elegendő fölhívni e kapcsolatra a figyelmet.) Ezt nemcsak maga a szöveg súgja, a kolozsvári művelődéstörténetből is levezethető. Itt élt és dolgozott, sokban iskolateremtő személyiség is volt Tavaszy Sándor, Kierkegaard egyik első magyar értelmezője (egyáltalán az egzisztencializmus egyik első követője). Az ő gondolkodói életműve aligha kerülte el Szilágyi figyelmét, nemcsak a kolozsvári magyar szellemi élet áttekinthetősége okán, hanem már csak azért sem, mert Tavaszy gondozta a *Heidelbergi Káté* máig sokfelé közhasználatú változatát is, amivel zilahi konfirmándusként kellett találkoznia. Amúgy pedig az egzisztencializmus az egyetlen szellemi irányzat, ami nevesül a regényben, találhatók benne utalások Camus-re, felfedezhetők Heidegger-áthallások (ezekre az első megjelenést követő kritikájában Ács Margit hívta fel a figyelmet).

A gondolati okfejtés logikai fölépítésében mintha Hegel is kísértene: ő is része a magyar irodalmi hagyománynak. (Nemcsak Madách okán, aki a *Tragédiában* szinte tankönyvi pontossággal követi a tézis–antitézis–szintézis szerkezetet, de *A civilizátorban* kajánul megjegyzi, hogy a németiség a sör feltalálásával és Hegel filozófiájának létrehozásával teljesítette történelmi hivatását.) Amúgy a klasszikus német filozófiára figyelve a magyar irodalom Kölcseyvel kezdve inkább Kanttal rokon-szenvez. Ahogyan Kierkegaard is. Az egzisztencializmus alapító atyjának a történelemről vallott elképzelése sem áll távol Szilágyi gondolkodásától. *A Vagy-vagyban* Kierkegaard annyi más mellett arról töprengett, hogy a történelem öntörvényű szabadsága a cselekvő ember számára szükségszerűség, a történelem maga „több mint a szabad individuumok szabad cselekedeteinek terméke”, melynek során „a cselekvő tulajdonképpen nem tudja, hogy cselekedetéből mi következik. De a dolognak ez a magasabb rendje, mely mintegy megemészti, és örök törvényeibe beolvasztja a szabad cselekedeteket, maga a szükségszerűség, és ez a szükségszerűség a világtörténelem mozgása.”⁸ Saját magáról Szilágyi (hőse) azt mondja: „túláságosan is elfogadta: alapvetően nem változtathatunk a világ során; miért hát fölöslegesen nyüzsögni, fontoskodni”, de hozzáteszi: az „életünket létezésbe bogozó szálakat, azokat igen, azokat bonyolíthatjuk, gúzsolhatjuk magunk körül, vélte, amíg csak bele nem fáradunk”.⁹ Miközben az a „kérdés sohasem vetődik föl: akarja-e egyáltalán önmagát a létező. (A létezés, kérem, nem a létezőre tartozik.)”¹⁰

Erre persze lehet válasz a *közöny*. (Szabad Camus pontatlanul, de a lényegre utalóan fordított című regényére gondolnunk.) Mert a világ tőlünk függetlenül is teszi a dolgát. Ezt – bölcseleti értelemben – még szépnek is találhatjuk, talán éppen azért, mert „az emberi tökéletlenség a dolgok befejezett mindenkoriságával csak a kölcsönös közöny pillanataiban találkozhat. Abban a bizonyos közönyazonosság-állapotban. Sőt, az örök befejezetlen és egyre szétsziláltabb *emberi* a közöny pillanataiban annyira közel jut a dolgokhoz, hogy akár meg is érinthetné a lényegüket.”¹¹

Ez a közöny nem passzivitás, nem akadály a cselekvésnek: a világ tudomásulvétele. Ez az *idegenség* az alapja annak a szemlélődésnek, ami nélkül még cselekedni sem lehet. Vagy ami abban az értelemben már cselekvés, hogy döntés, ami a Szilágyi-hősök sorának sorsát formálja: élnek a (valamilyen) világban, utasai a történelemnek, magatartásukat, mozgásterüket az sokban determinálja, hogy aztán magába szívja őket és vigye, ahova akarja. Ezt nem lehet úgy megúszeni, hogy ne tennének valamit – akár a cselekvés lehetetlenségének tudatában: végeességük ketrecében is kell tördölniük a sorsukkal játszó világgal.

Hogy ez mit jelent, arra ismét érdemes Kierkegaard-tól idézni: „ha a világtörténelmi folyamatot szabadnak nevezzük is, ez csak abban az értelemben igaz, ahogy a természetben levő szervező folyamatról beszélünk. A történelmi folyamat számára nem létezik vagy-vagy, de hogy ez létezik a cselekvő individuum számára, azt bizonyára egyetlen filozófus sem tagadná.”¹² Ebből következik az egyéni sorsban működő kettősség, amiről Kierkegaard ezt gondolja: „még a legjelentéktelenebb egyénnek is kettős egzisztenciája van. Neki is megvan a maga történelme, és nem csupán saját szabad cselekedeteinek terméke. A belső cselekedet viszont hozzátartozik, és hozzá is tartozik mindörökké; sem a történelem, sem a világtörténelem nem veheti el tőle, mindig követi őt, örömben is, szomorúságban is.”¹³

Ez a „kettős egzisztencia” ott van az *Agancsbozót* főhősének a regényidőben élt sajátos remete-ségében is, ez a sorsa, cselekedetei „belső cselekedetek”. Amikor kiszolgáltatottságát érezve szakítana akar korábbi életével és világával (egyáltalán: a világgal), még kiszolgáltatottabb lesz. Egy

hegyi barlang mindentől elzárt kovácműhelyének ismeretlen kényszer teremtette remetéi közé kerül – éppen akkor, amikor saját elszánású szecessziója kezd ellehetetlenülni. Jeleképes, hogy – bár pontosan nem tudjuk, miként – egy zuhanás után kerül ide, azt követően, hogy megindul a lába alatt a talaj. Látszólag fatális, ami történik vele, de utólag úgy látszik, mintha semmi sem lett volna véletlen. De akár véletlenül, akár egy külső akarat jegyében alakul sorsa, teljessé válik kivonulása a világból – azzal, hogy (akaratától függetlenül) egy másik világba vonul. Ezzel az ő világában is uralkodó abszurditás jegyében (metafizikai értelemben) ugyanannak a rendszernek lesz a foglya, amely elől menekült. Korábban azért akart szökni, mert arra gyanakodott, hogy vállalhatatlan célok eszközüül akarják használni. Új helyzetében aztán ugyanazzal, de még kiélezettebben jelentkező problémával kerül majd szembe, amely elől meg akart szökni...

Kivonulása, majd balesete, az életét ismeretlen módon és ismeretlenül megmentők közbelépése (amely mintha igazolná sejtését arról, hogy folyamatosan figyelik), a hádészi műhelybe sorozás majd minden eleme akár el is képzelhető (a „részletek földidézhetők, mert ezek bizonyára mindig »igazak«”¹⁴ – emlékezik kóborlására az elbeszélő) – csak az *egész*, maga a titokzatos kovácműhely létezése nem. Mégis elfogadjuk, hiszen mi sem természetesebb, mint az, hogy sorsának foglya minden Szilágyi-alak, ahogyan bármelyikünk. Csak nem lesz mindenkiéből regényhős.

A történet elbeszélője dacol a sorsával – legalábbis birtokolni akarja. Ezért száll vitába vele, ha úgy tetszik, lázad ellene (mert ő egy *lázkodó ember*) – de lázadása is beépül abba a rendbe, ami ellen irányul. Kivonulásának az a döntő tényezője, ahonnan indul, és nem az, ahova érkezik, hiszen lényegében ugyanoda. Azzal a különbséggel, hogy új helyzete már modellezi, amit korábban a világ bonyolult körülményei közt neki kellett felismernie: annak szélsőséges változatába jut, ami elől szökött, és amikor innen szökök, csak oda mehet, ahonnan indult. (Hogy végül hova jut, amikor ismét szökök, nem tudhatjuk.)

Mindez teljes kudarc lenne? Vagy talán mégsem? Hiszen nemcsak megőrzi méltóságát, hanem valamicskét mozdít az ismeretlenségében is őrült, minden normalitást tagadó rendszer bomlása érdekében. Amikor egyetlen története (ami kettő vagy három) megszakad, közel sincs vége. De következő fejezete(i) ismeretlen(ek) marad(nak). Nem tudjuk meg, milyen másik (idő)dimenzióban, milyen paradigmában, milyen törvényeket követve bontakozik tovább és teljeseedik be. (Ahogyan az a Szilágyi-regényekben szokás, a *Kő hull...*-ban, a *Hollóidőben* és a *Messze túl...*-ban is.) Ez tehát a válasz az akarat szabadságának és az eleve elrendeltségnek vitájára: meggyőzően lehet érvelni, legalábbis elméleti szinten, de a lét e kulcskérdésre nincs válasz.

EPIKA VERSUS METAFIZIKA

Az irodalomban, szemben a filozófiával, az a jó, hogy felvethet és elengedhet hamleti kérdéseket úgy, hogy azok kérdés formájában is erős állítások. Egy regénynek nincs szüksége zárt, cáfolhatatlan logikával felépített válaszokra, nem csak egzakt bizonyításokkal hirdethető, hogy kételyek közt, egzisztenciális bizonytalanságban élünk. Gondoljunk ezúttal is a *Kő hull...*-ra: Szendi Ilkára, aki élete majd összes ügyében határozottan dönt, de a sorsáról nem. Annak végső kérdései tőle függetlenül merülnek föl és dőlnek el. Csak annyi szabadsága van, hogy végzete megvalósulásának útját, formáját befolyásolja, döntései csak fölgyorsítják, és nem eltérítik végzetét. Nemcsak az nem függ tőle, hogy mikor és hova születik, az sem, hogy milyennek. Ugyanezt elmondhatjuk a *Hollóidő* és a *Messze túl a szemhatáron* hőseiről és az *Agancsbozót*-beliekről is. Vagyis Szilágyi mindig a kiszolgáltatottságot és az annak változó koordinátái közötti szabadságküzdelmet (azaz a megélhető szabadságot) állítja elénk. Ezzel fog meg: mert végül, telve kételyekkel, nem kérdezhetünk mást, mint hogy mi volt ez az egész. Vagyis az élet. Az életünk.

A biztatás csak annyi: ha szabadok nem is lehetünk, de a szabadság (egy másik dimenzióban) mégis létezik, ezért kell a szabályai szerint döntenünk, akkor is, ha rámegy az életünk. Csakhogy, mondja a filozófiai gondolkodó Szilágyi, „az emberi elme, ha éber, attól az, hogy örökké tudja a végességét. A végesség pedig rács, mely mögött a szabadság illúzióját is csak ideig-óráig tarthatja fogva az önámítás... S hányféle rács, mely végül komor ketreccé épül. Az életidő végességének rácsa. Aztán a mindenféle mozgásterek végességéé. És cseppet sem vigasztal, hogy ezek a végesség-rácsok valahol a végtelen (idő meg tér) részelemei.”¹⁵

Ez csak egy a regény legfontosabb gondolati tételei közül. És hány másik van még! Más kérdés, hogy egy nagyepikai alkotás mennyit bír elhordani a benne/általa felvetett metafizikai kérdésekből. De, mint tudjuk, a regény mint műfaj mindent elbír. Újabb kérdés, hogy ha bölcseleti része túlnő epikai anyagán, akkor akaratlanul legitimál más egyoldalúságokat: erkölcsi, ideológiai, lélektani vagy más szempontok aránytalan jelenlétét.

A filozofikus Szilágyi többnyire nem bonyolódik túlságosan a filozófiába, de sejthetjük, hogy nagy kedve lenne hozzá. Csakhogy azt is tudja: regényben a filozófia könnyen üres szóhalmaz lesz, és nagy a kockázata, hogy közhelyekbe fut. Azokkal pedig tele a padlás. Inkább ne akarjuk megfejteni a megfejthetlent, és maradjon a létezés az, ami.

Titok, amiből regényeket lehet építeni. Ha már bizonyosságot nem nyerhetünk semmiben, akkor a titok megoldhatatlansága legalább valóság. Az *Agancsbozót* főhőse is belegabalyodik ebbe a szövevénybe, ugyanakkor ez élteti: „kívül szerette volna tudni élete látóterén az érthetetlen, titokzatos ügyeket. Ám éppen ezért föl is nőtt benne a fogékonyosság ezek iránt. Már-már kereste, hogy ne találja őket. Kereste, hogy elkerülhesse őket, hogy kitérhessen előlük. Hogy aztán örökké közöttük botorkáljon.”¹⁶ De mit is remélhet valaki egy barlangban, amely ha mégoly célszerűen lett is berendezve, mégis csak árnyékokat enged látni, mintha Platón nevezetes tanának igazolására alkották volna?

Ha ezt tudjuk, az legalább valamelyest bizonyosság, de semmiképp sem az egyetlen, ami, ha van egyáltalán, szükségképpen így is titokzatos. De így sem tudunk leszokni arról, hogy legalább ennyi bizonyosságot keressünk. Hogy ez hiábavalóság? Lehet. De mi lenne velünk ilyen hiábavalóságok nélkül? És mi lenne Szilágyi elbeszélőjével, aki katartikus pillanata után is tudja, hogy „ugyanúgy titok maradt a létezés. Titok, mely örök élménye a gondolatnak. Mint ahogy élménye az érzékeknek, hogy a kohóban hevülő acél váltogatja a színeit.”¹⁷

Az események (illetve a rájuk várakozás) közepette szinte észrevehetetlen, hogy a regénynek alig van története, megtévesztően egyszerű (bár ami abszurd, az nagyon is bonyolult). De tudjuk, hogy a Szilágyi-regényeknek, ha van epikus izgalmat keltő történetük, ha nincs, igazából az atmoszférájuk a fontos. Mindegy, hogy egy köznapian realiztikus eseménysor vesz szürreális fordulatot, vagy eleve a képzelet határvidékén formálódik egy történet, és hogy a fikciónak megvan-e a realitása. A valóság szintjei közti határok átjárhatók, de mégis elválasztanak olyan egységeket, amelyekben vagy a fikciónak, vagy a realitásnak jut nagyobb szerep.

Az *Agancsbozót* ennek megfelelően tagolódik változó terjedelmű tömbökre, ezeknek szerkezeti értelemben hasonló a súlyuk. Az első rész a főhős „civil” élete, a második a szecessziója utáni hegyi világ; a harmadik egy köznapis valóságon túlra terjeszkedő, abszurdításba hajló mese: a titkos műhelyben töltött munkának az első csúcspontot jelentő, a szamuráj kardok köszörülésével záruló időszak, amivel akár be is fejeződhetne a regény. Ehelyett az abszurdítás újabb lépcsőfoka következik: a damaszkuszi penge készítésének és edzésének egyre démonikusabbá váló egysége (benne a közelítő téboly haláltánc-motívumával).

Valahogy azonban ezt a szakaszt is be kell végezni, bármennyire is befejezhetetlen. Ez a tömb (még mindig nem az utolsó) a szökésre készülődés. Mert csak egy biztos: lehetetlen maradni, és tétlenül várni a vállalatlan végső próbát. De a szökés gondolata már azelőtt megjelenik, hogy elkezdődne a damaszk-pengére vonatkozó megrendelés fölötti töprengés. A kovácsok beszélgetéseiben egyre nagyobb szerepe lesz a menekülésnek, a kitörés elvi és gyakorlati kérdéseinek, így mikorra elkészül a megvalósíthatatlannak gondolt penge, beérik a szökés gondolata, és a regényt a szökés „akciófilmje” zárja. Természetes, hogy nem hermetikusan, kifejtetéről csak részleges tájékoztatást kapunk: kell valami titok a regény utánra is.

De nem is a történet igazán fontos, hanem annak spiritualitása, amit hősei a jelenség szintjén rendre csak kerülnének. Nem is nagyon tehetnek másként, hiszen nemcsak az olvasó nem ismeri őket, ők sem egymást. Még a főhősről is nagyon keveset tudunk, a többi szereplőről valójában semmit. Lehetnének egészen mások is, az sem számítana sokat. A barlangban mindenki úgy viselkedik, mintha nem lenne múltja, pedig anélkül nincs ember. De mert titok a jelenük, a múltjuk is az. Egyedül a főhős közvetlen előélete ismert, de róla is csak annyit tudunk, hogy honnan, mi elől akart menekülni. Igaz, nem oda, ahova jutott, hanem az anyatermészethez, miközben tudta, hogy valójában nem térhet vissza oda. Tisztában van kísérlete képtelenségével, és amikor már mintha úgy érezné, hogy a legjobb véget vetni ennek az egésznek, akkor egy kőomladék úgy indul meg alatta, mintha

kétségeire adna választ. A mélységbe sem nem ugrik, sem nem zuhan: sodródik. Ám története nem ér véget, egy magasabb, de evilági hatalom, a Vele Rendelkező Szándék úgy menti meg, hogy szorosabb kötöttségek közé kerül, mint amilyenek előtt menekült.

A KOZMOSZ BÖRTÖNÉBEN

A természethez menekülés gondolata kifejezetten Szilágyi természetélményére utal, ahogyan sok más személyes vonásából is jócskán juttat főhősének (ahogyan ezt más regényeiben is teszi, igaz, többnyire szétosztja magát hősei közt). Természetközelsége nem vasárnapi turistakaland, nem bukolikus nosztalgia, és nem poszt-rousseau-ista romantika. Még kevésbé regénykellék, amely valami couleur local-felhanggal színesíti beszédmódját; hegymászó kalandja fényévekre van az extrém sportok mai divatjától. Akkor már inkább ahhoz a kivonuláshoz áll közelebb, amely alkalmával bekövetkezett Jézus színeváltozása.

Ha ismerősebb kategóriát keresünk megnevezéséhez, talán a panteizmus fogalma áll viszonylag közel hozzá, de ez nem gondolati, hanem zsigeri természetközelség. Szilágyi, ahogyan más írásaiból rendre kiderül, szívesebben lenne természeti lény, mint modern ember. A természet úgy élmény számára, hogy ő maga is része, sokkal inkább megéli valóságát, mint reflektál rá. Hogy ezt megtegye, távolabb kellene lépnie tőle, de akkor sem a modern társadalom nézőpontjából figyelné, hanem a természet közvetítette kozmikus lét perspektívájából, ahogyan erről az élményről Bartók „csillagzenéi” tudósítanak. Merthogy számára a természet valóban Isten „másléte” (vagy Isten a természeté). Ez az Isten nem a katekizmusok mindenhatója, inkább a sejtelmes világegész: a Teremtő a teremtésben érhető tetten.

Ennek ellenére a természet mégsem Isten empirikus megjelenítése, hanem isteni tulajdonságokat hordozó önmaga: végtelen térben és időben. Beleépül az elmúlás sokféle formája, sokféle emberi végességünk. Olyan koordináta-rendszer, amelynek elvben végtelen számú középpontja és tengelye van – az ember feladata pedig az, hogy ezek között megtalálja, netán megteremtse a sajátját.

Mindezzel számolnunk kell, ha meg akarjuk érteni Szilágyi bölcséletét. Abban a számunkra természetként közelíthető kozmikus teljességnek meghatározó szerepe van – nem utolsósorban azért, mert még a sorsunkról döntő történelemnél is nagyobb hatalom. De ha csak innen közelítve akarjuk megérteni Szilágyit, kudarcot vallanánk: szimultán készségben kell figyelnünk gondolkodása rétegeire.

Amikor az elbeszélő-főhős úgy dönt, hogy mindennapjai elől a hegyi világba szökik, azt gondolja: ott megszabadul az ember konstruálta kötöttségektől. Hogy a *hegy* mi mindent jelent, a Hórébtől, az Araráttól, Thomas Mann varázshegyén át a Kós Károly Vlegyászájáig és Tamási vagy Nyíró Hargitájáig, abba itt nemcsak fölösleges, de lehetetlen is belebocsátkozni. Ami biztos: a hegy a hétköznapiak fölé emelkedés, a saját törvényeit folyamatosan megszegő társadalomból való kilépés valóságos és jelképes tere, ahova a magasságba vágyó ember Istent keresni megy (ha már repülni nem tud). Ezért menekül-zarándokol az elbeszélő a (Retyezát geográfiai képét mutató) hegyekbe, átlépve egy időtlen, mitikus világba. De még itt is magán érzi annak a másik világnak a jelenlétét és az időnként előberregő helikopter megjelenésével a figyelmét is – ami elől menekült. Vagyis meg kell sejtenie menekülési kísérlete reménytelenségét: azt, hogy ki nem mondott, végig nem élt szorongása kiváltó okai mögött ott van, hogy egy titokzatos hatalom a maga erőterében akarja tartani.

Ez a figyelem fenyegetés is: mintha ez a titokzatos hatalom nem akarná elengedni.

Amikor a lába alatt meginduló kőgörgeteggel magához rántja a mélység, csodálatos módon életben marad. Csak nagy sokára derül ki, hogy a hegyi kóborlása idején időnként rejtélyesen vagy fenyegetően feltűnő helikopterről mentik meg. Ez lehet véletlen is. Vagy valakik mégiscsak irányították ezt a véletlent (ahogy a főhős gyanítja, és gyanújához igazolást keresve olykor feltételezi)? Az bizonyos, hogy nem azok mentették meg, akik közé került, de semmit sem mondanak neki arról, hogy ez miként történt. Nem tudjuk, hogy titkolóznak, vagy csak nem tartják fontosnak, hogy erről is beszéljenek – ami megint érthetetlen. Vagy olyan szokványos lenne arrafelé, hogy valaki alatt, aki a hegyekben magányosan kóborol, megindulnak a kövek, és egyszeriben, mint valami őrangyal, ott terem egy repülő gépezet, és egy sziklába rejtett preindusztriális hámor küszöbére menti?

Végül is ez sem meglepőbb, mint a hámor léte. Akkor pedig úgy kell tenni, mintha mindannyian így élnénk. És meglehet, így is élünk, de csodának csak azt tartjuk, ami kivételes – miközben minden percünk csodák sokasága, de a megszokás kivonja a csodálkozásra méltó dolgok köréből. Mintha ontológiai értelemben számítana, hogy valami milyen gyakorisággal esik meg. Ami történik, ettől még valóban kivételes. Ha úgy tetszik, *csodább* más csodáknál. Ezért járna hozzá némi eligazítás, amelyből a főhős is kapna valamilyen magyarázatot sorsa alakulására.

A meglepetéseknek nincs vége, de itt senki sem lepődik meg semmin: idővel kiderül, hogy a műhelyben éppen a frissen odapottyantott főhős önmaga előtt is titokban szunnyadó tudására és képességeire van szükség. Emiatt okkal hiheti, hogy első, titokban kitervelt és senkinek el nem árult szökését még titokzatosabb módon irányíthatták valahonnan valakik, akiknek az kellett, hogy (legalábbis egy darabig) úgy történjenek a dolgok, ahogy. Hogy aztán egy, csak a beavatottak által ismert, célszerű kényelemmel ellátott barlangba rejtett kovácműhelyben ősrégi technikákat használva három, ki tudja, mikor odakerült férfihez csatlakozva kovácsolja történelmi kardok semmire nem használható kópiáit.

Mindez örültség, és nincs benne (megismerhető) rendszer. Aki belecsöppen, szeretne magyarázatot találni a történetekre. Ez lehet akár irracionális is. Miért ne gondolhatná tehát, hogy sorsáról, ahogyan társaiéről is, egy ismeretlennek maradó rendező önkénye döntött? A magyarázat hiánya rosszabb, mint egy szürreális magyarázat. Ha a sorsot irányító vak véletlen nevet kap, akkor lehet, hogy logikus és szükségszerű a sors is. Így születik meg, előbb hétköznapi nyelvi szerkezetként, majd személy vagy intézménynévként a „Velünk Rendelkező Szándék” fogalma (a szövegben először kis-, majd nagybetűvel kerül rögzítésre). Úgy tűnhet, mindenható és csak mérsékelten ellenséges. Tisztes (a regény születésének idején Romániában elképzelhetetlenül jó!) ellátást biztosít, nem követelődzik, nem kér számon – csak éppen elveszi szabadságukat, az önmagukhoz való jogukat, és meghatározza mindennapi tevékenységüket. Minden közvetlen erőszak, konkrét fenyegetés nélkül tartja totális függésben őket. Amit elfogadnak. Nemcsak azért, mert nem tehetnek ellene semmit, hanem belülről is elismerik felsőbbbbségét. A főhős kész helyzetbe pottyan, nem tudja, hogy az mikor, miként alakult ki. Sejthető, hogy hosszabb ideje, ahogyan az is gyanítható, hogy már előttük is régóta működött a műhely. Azt sem lehet tudni, hogy mi lett feltételezhető elődeikkel. Baleset érte őket, és meghaltak? Megszöktek? Máshova helyezte őket a Velük Rendelkező Szándék?

Ezt az arctalan hatalmat a regény születésének és első kiadásának idején könnyen (túl könnyen!) lehetett a totális állam és önkényuralom rendszerével azonosítani. Most, bő három évtizeddel később már mást és jóval többet is sejthetünk benne: olvashatjuk máshogy is a regényt, mint csupán a diktatúra megnyomorító világának parabolyszerű ábrázolását vagy a kiszolgáltatottság enciklopédiájának pótkötetét. Azok, akik nem éltek valaha az önkény birodalmában, nem is igen érthetik, hogy egykor miért nem volt nyilvánvaló, hogy mennyivel többről van szó. (Az egykori kritika becsületére legyen mondván, ezt sokan akkor is észrevették.) Ma már sokkal egyértelműbb, hogy az *Agancsbozótban* az író, ahogyan illik, a létezés általános kérdéseivel néz szembe. Amiben csak egy fejezet a szabadság és elnyomás ütközésének kérdése, ennél fontosabb az emberi létnek a végtelen tér és a végtelen idő rablásában való végessége (és hogy ami azon túl van, az mindörökké titok marad). Ebben a dimenzióban édes mindegy, hogy porszem létünk pillanatában milyen külső erők játszanak velünk: lehetnek bármilyenek. Eljátszhatnak velünk kicsinyes önkénnyel, fogságba ejthetnek egy tébolyult rendszer „marconái”, de metafizikai kiszolgáltatottságunkat tekintve a legelvetemültebb diktatúra is potomság, mert épp olyan múlandó, mint bármely más. Nem mindenható a legerősebb zsarnok sem, mert nemcsak az egyes, kiszolgáltatott emberek létezése kettős természetű (ahogyan Kierkegaard jelezte), hanem a velük játszó (földi, történelmi) erők is. Ebben az összefüggésben a hódérsi műhely foglyai akár megnyugvást is találhatnak abban, hogy együttműködnek a sorsukkal: „amíg vertük a vasat, valahogy mintha kívül estünk volna a sors látóterén” – mondja egyikük, hogy a másik így folytassa: „Úgy érted, saját sorsunk félreértett bennünket, hogy ne foglalkozzék velünk?”

A kovácsok (jellemző, hogy tíz hónap elteltével jutnak odáig, hogy beszélgessenek egymással!) tűnődése messzire vezet. „Ha nektek azt mondja az ember: sors, ti mindig valami fenyegetőre gondoltok” – kezdi egyikük, hogy egy másik így folytassa: a „sors annyi, mint gondviselés (ezt persze csak más gondolkodásáról lehet mondani). Vagy éppen: mindazon körülmények szövevénye, melyek körülveszik az életemet. Valamint mindaz, ami ezeknek megfelelően történhet velem.”¹⁸ Csakhogy, folytatódik a töprengés, a körülményekből következhet más is, nemcsak az, ami

megvalósul: „Ezer és ezer változat, melynek valószínűsége azonos.”¹⁹ Marad azért valami, ami több, mint ismeretlen szeszélyeknek kiszolgáltatottság: „szeretnél magad lenni a sorsod, bármily kockázatos is”²⁰ – hangzik el, hogy aztán az is elkövetkezzen, hogy „a léted a létezésed tétje”,²¹ ami szöveggként talán tautológia, de egzisztenciálisan mégsem az. (Főként nem az egzisztencialisták számára.)

Mindez szó és szöveg, ami természetes, mert azt is olvashatjuk máshol, hogy az irodalom „az emberiség önsajnálata”,²² és ez regény is irodalom, melynek írója viszont irtózik az önsajnálattól. (Némiképp az irodalomtól is...) Ezért néz magasabbra és messzebb, ezért fontosabb számára a bölcsélet, mint a literatúra. Utóbbi csak eszköz: az író az úr, a regény csak cifra szolga. Az történik hát, ami a főhőssel a regény még többször emlegetett kulcsfejezetében, a katanák és vakizasik köszörülése közben. Az elbeszélő látszólag a legteljesebb mértékig egy kívülről kapott abszurd feladat teljesítésén dolgozik. Eközben azonban elbirtokolja az idegen akarat célját. Nem egy ismeretlen szándékát szolgálja, hanem a tökéletesség iránti szenvedélyének hódol. A penge köszörülése közben olyasmi történik vele, ami a barlangi normák szerint botrány: megtöri a külső erő hatalmát. Bekövetkezik, amiről Simone Weil (teljesen más összefüggésrendszerben, más logika szerint, de átfogó érvénnyel) azt mondta: „Ha a természetfölötti jelenik meg valamilyen formában a földön, azonnal hatálytalanítja a szükségszerűséget.”²³

A történet elbeszélője azzal szakad ki a kényszerek világából, hogy egy rákényszerített helyzetnek engedelmességgel megtalálja a saját célját: a tárgyi világ fölé emelkedik, az abszolútumra törve kilép a kényszerek démonikus világából, és egy mitikus térbe érkezik. Vagyis megtalálja azt az (egyetlen?) utat, amelyen sorsa fölé emelkedhet. Hasonló kalandokat többnyire pokoljárásnak szokás mondani – de nem inkább mennybéli utazás ez?

Így lesz a regény kiemelten fontos fejezete a japán szamurájkardok köszörülésének leírása. Az elbeszélő ismeretlen úton jár, a Kelet képi nyelven megfogalmazott, intuitív és mitikus gondolkodása olyan impulzusokat ad neki, amelyek kilendítik abból a rezignációjából, amit helyzetének elfogadása jelentett. Mi több: a keleti metafizika vezeti vissza a kereszténységhez. Amelyben az elfogadás nem beletörődés, hanem vállalás, amely megtermi azokat a kihívásokat, amelyek tartalmat adnak a múlandóságnak. Szilágyi ismeri a *Prédikátor könyvét*, jól tudja, hogy minden hiábavaló. Tudja azt is, hogy „hiábavalóságokról a képzeletet lebeszélni – reménytelen próbálkozás”, hiszen a képzelet „abszurd módon szabad”²⁴ (– és ezzel eljutottunk oda, amit minden valamirevaló egzisztencialista tud).

Hogy ez a szabadság akár metafizikai, akár köznapi értelemben mit jelent, azt nem magyarázni kell (mert megmagyarázhatatlan), hanem megélni. Az erről folyó beszédből túlságosan könnyen lesz szavak halmaza.

Hogy a szabadság fogalma valamiféle értelmet mégis kaphasson, először azt jó tudni, mitől kelene szabadnak lenni. Amit erről közvetlenül mondani lehet, azt Szilágyi el is mondja. A *Kő hull...*-ban Jajdon-Zilah történelmileg kialakult szokásrendjétől, reflexeitől, a *Hollóidőben* töröktől, hajdútól, magyar uraktól, a *Messze túl...*-ban egyebek közt a csapdává váló történelmi küzdelmekről vagy a boszorkányság irracionális vádjának fenyegetésétől.

Hiszen éppenséggel ki is lehet lépni a realitások börtönéből. Lehet magasabb fogalmakhoz, képzetekhez menekülni: kapcsolatot keresni az olajnyomatról lelépő Rákóczihoz, távoli nagyurakhoz, „Nagyidejű”-höz. De a kiszolgáltatottság így is valóság, kétszeresen is. Az egyik, az eseti – azzal akár még lehet valamit kezdeni. A másik, a létezésből fakadó: mert valahol van egy mindennek fölötti erő, mondható Istennek is, vagy végzetnek, örökkévalónak, netán sorsnak – de az eleve elrendelés közkeletű (félre)értelmezéseként mindenképpen fölöttünk álló, rólunk döntő akarat. Ha pedig alapvetően kiszolgáltatottak vagyunk, akkor olyan nagyon nem érdemes azzal küszködnünk, hogy aktuálisan azt kutassuk, ki és mi dönt sorsunkról, hiszen „kiterítenek úgyis”, ahogyan József Attila fogalmazott. Hogy a lehetséges válaszokból ne legyen (bölcséleti) banalitás, Szilágyi epikába öltözteti (költözteti) őket.

ARANY-E HALLGATNI?

A barlangi műhely kovácsai az ellátmány mellé olykor egy-egy szűkszavú utasítást kapnak, hogy mit és hogyan végezzenek. Fölmerül ugyan, hogy „a csóró [...] azzal, hogy tartja a száját, az őt nyo-

morgató hatalomnak falaz”.²⁵ De csak sokára, a közeledő robbanás küszöbe felé haladva jelenik meg a gondolat, hogy „az áldozat gyávasága a fölötte pálcát törő hatalom cinkosa”.²⁶ Hogyne tudnák a barlangi műhely foglyai, hogy nincs velük és körülöttük minden rendben. Sőt, semmi. De ezen inkább nem gondolkodnak, mert ennek tudása még a bizonytalanságnál is félelmetesebb. Azzal áztatják magukat, hogy az általuk készített, használatra alkalmatlan történelmi kardkópiákra a műhely ismeretlen üzemeltetője nem kíváncsi. Sejtik, hogy ha nincs is jelen, valamiként mégis figyeli őket: rendelkezései mind nagyobb mesterségbeli tudást követelnek, mintha egy jól fölépített szakmai képzés lépcsőfokai lennének. Így aztán, elhessegetve kételyeiket, kovácsolják a (fölsleges) kardokat. És még örülnek is, amikor olyan eszközt kell csinálniuk, ami használható valamire, miközben úgy dolgoznak (a közvetlen felügyelet hiányában sajátos módon „szabadabban”), mintha a síkvidéki világ valamely üzemének alkalmazottai lennének, de „mintha ez az egész egyáltalán nem lenne kötelező”.²⁷ Pedig az: a *mintha* itt tagadás. Hasonlít valami valamihez, de nem az. A látszólagos beletörődésben ezért ott a kétség. De még a kétség is kétséges. Ezért az elbeszélő így fogalmaz: „már-már bosszantotta, hogy ebben a munkában kedvét leli”. Már-már – tehát nem egészen, de azért mégis: így lehet egyszerre kívül is lenni, belül is maradni.

A kovácsoknak több mint fél év kell, hogy a hétköznapi és a munkájukkal kapcsolatos közléseken túl más szó is essék köztük, érdemben nem beszélgetnek, sem a „régiek” egymással, sem újonnan érkezett társukkal. Ha megtennék, nem tudnának menekülni a sem egymásnak, sem maguknak feltett kérdésektől. Itt viszont nincs helye semmiféle kérdésnek, pedig lehetetlen, hogy senki, sem mire se legyen kíváncsi. Különösen, hogy nagyon is lenne mire. A „régiek” számára mintha megszűnt volna az a világ, ahonnan érkeztek, és amelyik a maga híreit akkor is gyártja, ha nem tudnak róla. Pedig azt nyilván tudják, hogy van világ és vannak kérdései. Szó tehát nagyon sokáig csak olyan monotóniával esik, ahogy a kalapácsütések: az esetleges megszólalások nem jelentenek valószínű kommunikációt, hanem csak a munkával járó zajt.

Idézzünk megint Kierkegaard-tól: „A szabadság mindig »kommunikáló« (sőt, az sem árt, ha a szó vallási jelentését vesszük figyelembe), a nem szabadság azonban egyre zárkózottabb lesz, és semmiféle kommunikációt nem óhajt.” Így folytatta: „Ha a szabadság megéri a zárkózottságot, akkor ezt félelem fogja el.”²⁸

A hallgatás világában a legártatlanabbnak látszó kérdés is provokáció, mert a válaszhoz gondolkodni kell, és az itt veszedelmes, és – főként – a megszólalás vállalásának mérlegelését követeli. Így aztán kérdezni és válaszolni egyaránt kockázatos: az első lépés lehet egy úton, amelyen el lehet jutni a végső kérdésekig. És ugyan a kommunikáció még nem szabadság, de már a „nem-szabadság” tagadása.

A hallgatásba zárkózásban ott van a szabadságtól való félelem, de legalábbis a szorongás. A kettő közel áll egymáshoz, de nem ugyanaz, Kierkegaard nagyon határozottan különbséget tesz közöttük. (Amúgy nem akarok örökre Kierkegaard-ra hivatkozni, mert azt nem tartom valószínűnek, hogy ennyire közvetlenül hatása lett volna az *Agancsbozót*ra. De távoli, érintőleges jelenléte gyakoribb annál, mintsem ne feltételezzek valami érzelmi rokonságot, távolsága miatt megfoghatatlan élményközösséget Szilágyi és Kierkegaard gondolatainak hátterében. Többet annál, mint ami mellett csak úgy el lehet sétálni. Az ő térre és időre fittyet hányó, imaginárius barátságuk az alapja a Szilágyi bölcséletében oly gyakran kísértő egzisztencialista gondolkodásnak, ezért szinte természetes, hogy olvasásakor olyan írók művei jutnak eszünkbe, mint Kafka vagy Camus.)

Az *Agancsbozót* különlegességei közé tartozik, hogy a regényben Szilágyi félelmetes pontossággal láttat lelki folyamatokat, és modellez társadalmi mozgásokat. Olyasmiről ír, amiről írók és teoretikusok sokan szóltak, ami elméleti szinten is könyvtárnyi megfogalmazást nyert. Az író dolga, hogy ha ilyesmit érez, azt érzéki valóságában, koherens irodalmi formában jelenítse meg. Merthogy az író – író, és sem töprengéseiben, sem meglátásaiban nem bölcséleti tanítások illusztrátora. Akármilyen pontossággal feleltethető meg a regény valamely eseménysora egy doktrínának, itt az író által teremtett világ önmozgásából következik.

Ami a kommunikációt illeti: a szabadság természetéből következő kommunikációnak nincs helye a kimondatlanul létező barlangi státútumban, mivel nincs helye a szabadságnak sem. Sőt, a személyiségnek sem: amit észrevétlenül, de annál nagyobb erővel bizonyít, hogy a szereplőknek nincsen nevük (még jó, hogy nem számot kapnak helyette). Ezen nem változtat, hogy a közjük zuhanó

elbeszélő (még az ő igazi nevét sem tudjuk, az elbeszélhetőség érdekében saját magának is ő kreál egyet) valamilyen szembeötlő tulajdonságuk alapján ad nekik valamilyen nevet, amiről az érintettek nem értesülnek. Ez az anonimitás nem zavarja őket, mintha maguk sem akarnának emlékezni korábbi életükre, látszólag identitás nélküli lények, mégis különböznek. Kívülről kell érkeznie valakinek, hogy észrevegye: mégis személyiségek, ha ők maguk nem is akarnak tudni erről.

Aztán ez is változik valamennyit. Az üres kiegyensúlyozottság, a cél nélküli vegetáció biztonságát először egy sokáig csak sejtett, majd lassan formát találó félelem kezdi bomlasztani: „a kockázat keltette szorongás fokozatosan »visszahelyezte jogaiba«” identitásukat, egyikük ki is mondja: „a Velünk Rendelkező Szándék megajándékozott saját önazonosságunkkal”. Az erősödő veszélyérzet fokozatosan előhívja a kommunikáció igényét, a barlangi börtönvilágba a beszélgetésekkel észrevétlenül szívárog be a szabadság szelleme. Az önfeladás korszaka után elkövetkezik a kényszerű felismerése annak, hogy hiába minden igyekezet: emberként személyiségnek is kell lenni. Az történik tehát, ami a történelem tanúsága szerint a legvadabb diktatúrák hatalmi szerkezetét is megroppantotta. Az alávetettek egyszer ráébrednek arra, amit korábban jobbra önmaguk elől is titkoltak: hogy elfogadhatatlan, ahogyan élnek, hogy életük csak megtörténik velük.

Nem tudjuk azonban, hogy mit lássunk ebben a csoportlélektani fejleményben. Mert még az is lehetséges, hogy a Velük Rendelkező Szándék nem technológiai és műszaki feladatok megoldhatóságára volt kíváncsi, hanem egy még abszurdabb és elvetemültebb kísérlet keretében tanulmányozta a lelki-szellemi tűrőképesség határait. Így az sem tudható, hogy szorongásuk kiváltása tudatos provokáció volt-e...

Az olvasó számára mindenesetre megkerülhetetlen kérdés, hogy miért fogadják el minden ellenállás nélkül a sorsukat ezek az emberek, mert bosszantóan sokáig föl sem merül körükben, hogy kitörjenek különös börtönlétükből. Hogy miért tűrtek (a szövegből következően) éveig? Talán mert korábbi életükből menekültek ők is? Vagy beérték a munkájuk kínálta hamis szabadságérzettel, és elég volt nekik a háromévente kapott egy-két napos kimenő? Netán a rabság bizonyosságát elfogadhatóbbnak tartották a szabadság bizonytalanságánál?

Maga a szökés fogalmilag először mint a természet adta jog mutatkozik meg körükben. Van ugyanis egy ötödik „társuk”, egy pele (ha már kutyájuk vagy macskájuk nem lehet), azt dédelgetik, mintegy versengenek szeretetéért. Mindent megkap tőlük, ami létezéséhez kell, mégis van olyan hálátlan, hogy a természet törvényeihez igazodva tavasszal otthagyja őket. Szökése az első jelzés, hogy lehet másként is élni. A pelének a fajfenntartás ösztöne parancsol, ezt emberi törvények nem írhatják fölül. Hiába a biztonság, a legkívánatosabb falatok, ha mennie kell, akkor megy, még ha kockázatos is a külső világ – de erről mit tudhat egy pele? De tudják a kovácsok, akik a barlangban maradnak. A pele távozása, ez a jelentéktelen esemény, mégis súlyos üzenet: szabadon élni természeti törvény. Igaz, a szabadságba bele lehet pusztulni, de mégis. Ezt a kovácsok sem titkolhatják el maguk előtt, de igyekeznek átsiklani sejtésük fölött, csak néhány szót ejtenek veszteségükről – de megértik, hogy nem történhetett másként. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. És a barlangban mindenről hallgatni kell. De van egy pillanat, amikor éppen erről kell beszélni.

SZÖKNI – VAGY NEM SZÖKNI: EZ LESZ A KÉRDÉS

Az első valóságos, használatra alkalmas eszköz, amit el kell készíteniük, egy machete lesz, ez technológiailag új szintet jelent. Azt csak a Rendelkező Szándék tudja, hogy azért kell-e már továbblépni, mert a még nagyobb kihívást jelentő szamurájkardok következnek. És azok után már a damaszki penge elkészítése sem lehetetlen, kapnak is hozzá kellő, bár nehezen értelmezhető klasszikus szakirodalmat. Először nem veszik komolyan az ősi perzsa–hindu szabályok különlegességeit – de, úgy tűnik, a megbízójuk igen. A baj az, hogy az eredeti technológia szerinti a penge edzésének utolsó fázisaként a kardot át kell döfni egy izmos, fiatal rabszolga testén – hogy annak ereje átszálljon a majdani fegyverbe. Ez már sok: a jól összecsiszolódtott együttes bármit meg tud csinálni, de egy tébolyult akaratra engedelmeskedve áldozattá válni vagy ölni egyaránt elfogadhatatlan. Még akkor is, ha egy esetleges, majdan e célra küldött ismeretlent kell fölládozniuk. Végül is van egy hár, amit nem lehet átlépni. És ekkor már nincs tovább: szökni kell.

Ennek lehetséges útja korábban is adott volt, a kísérlet sikerének esélye sem változott. A motiváció annál inkább. A szökés gondolata az elbeszélő zuhanása és érkezése után fél évig még a fantáziálás szintjén sem merült föl. Hogy valamikor mégis sor került erre, és az elbeszélőnek sikerült kiszabadulnia, az abból tudható, hogy elmondja ezt a történetet. Ehhez pedig szöknie kellett, mert az elképzelhetetlen, hogy a Vele (is) Rendelkező Szándék elkészült volna tőle – hálás tisztelettel elismerve értékes szolgálatait. A többiek sorsáról ezekben a megjegyzésekben nem esik szó. Együtt szöknek? Vagy csak az elbeszélő? Sokáig nem tudhatjuk, aztán kiderül, hogy külön, de mégis együtt, mert egyszerre, bár a „hármak” valamivel előbb. Még sajnálják is, hogy az elbeszélőt otthagyták, mert nemcsak a barlangból, előle is szöktek: szenzibilitásában kockázatot láttak, pedig az ő erjesztő jelenléte nélkül talán sohasem lázadtak volna rabtartójuk (és sorsuk) ellen. Nem tudjuk, hogy miként viselkedtek volna nélküle, amikor elérkeztek ahhoz a ponthoz, ahonnan tovább nem hátrálhattak. És hiába alakult ki közöttük – a sorsuk közössége során – valami szemérmes bajtársiasság, a „régiek” és az egyetlen „új” kovács közt megmaradt a bizalmatlanság fala. Amikor omladozni kezdett, újraépült. Ezért nem együtt, hanem egymás elől is szöktek.

Igaz, nagyon sokára. Mert mintha itt nem működött volna a költők megénekelte, csodákat termő szabadságvágy: a történelem inkább a szabadsághiány tartós elviselésének példáit kínálja, a lázadás azért kap akkora figyelmet, mert kivételes. A szabadság fantomja (csak) a végső, túlfeszített pillanatokban jelenik meg, amikor fontosabb a szabadságharc oka még a céljánál is. Úgy látszik, az ember szívesebben beéri a (vélt) biztonsággal, és szinte e végtelenségig kibírja a rabságot, ha titokban valamennyire szabadnak gondolhatja (hazudhatja) magát. De azért van az egzisztenciális megnyomorítottságnak és fenyegetettségnek egy olyan végső foka, amikor lázadni kell. Nem szabadságvágyból, hanem félelemből, hogy már nem lesz hova hátrálni. Amikor a hirtelen lázadni kezdők azzal szembesülnek, hogy már nem hazudhatnak maguknak tovább...

Ezt persze megint lehet politikai-ideológiai alapon értelmezni: mintha Szilágyi a romániai rendszer-félresöprés társadalom-lélektani forgatókönyvét is belefogalmazta volna regényébe. Ez alighanem igaz valamennyire: a megírás éveinek mindennapjai alig érzékelhető természetességgel épültek a szövegbe, hogy végül könnyen eltakarjanak minden egyebet. De ismét hangsúlyozni kell: Szilágyi mélyebbre hatol, mintsem beérje a diktatúra világának stilizált ábrázolásával. Alapkérdése nem rendszerspecifikus, sokkal súlyosabb: hogy miként viselhető el egyáltalán az emberlét mindenkor kiszolgáltatottsága. Hogy ezt aktuálisan éppen egy tébolyult rendszer hívja elő, az fontos, de az idő mérlegén esetleges körülmény. Szerencsésebb rendszerekben ugyanez a kérdés nyilván másként mutatkozik: azokban akár meg is lehet feledkezni róla.

Bármily banális hangzik is, de ki lehet mondani: ennek a regénynek valóban az az alapkérdése, amiről szól. Tehát az emberi élet tartalmi és időbeli végsőségéről, ami megfoszt minket a szabadság metafizikai teljességétől. És hogy olyan megoldhatatlan kérdések bozótjában élünk, amelyekre csak részleges válaszok adhatók: de akkor érdemes-e egyáltalán feltenni őket? Ám az ebben való bizonytalanság ellenére is kérdezhethetünk és válaszolgathatunk. Pszichológiai, ideológiai, szociális felhangú és megannyi más fejtegetésünk egérutat biztosít, eredményeink birtokában csendben el lehet osonni kétségeink elől (ezt még Szilágyi is megengedi). A végső kérdések azonban mit sem törődnek ezzel: már csak azért is megmaradnak, hogy legyen min töprengeni a később jövőknél. Hogy ők is tanulják meg: az élet kifürkészhetetlenebb és izgalmasabb (nagyszabásúbb, ahogy Ottlik mondta), mint azok a történetek, amelyekben megmutatja magát. Szilágyi annyit kedvez nekünk, hogy segít megérezni és felfejteni, mit jelent ez. Ezért időnként a roppant statikus *Agancsbozótban* is felpörgeti az eseményeket, hogy sodrásukban bele lehessen felejtkezni a mögöttük megbúvó kérdésekbe. Amik elől nem lehet megszökni.

JEGYZETEK

¹ SZILÁGYI István, *Agancsbozót*, MMA Kiadó, Budapest, 2021, 10.

² *Uo.*, 33.

³ *Uo.*, 474.

⁴ Szilágyi István, beszélgetőtárs FEKETE Vince, szerk. DEMETER Zsuzsa, MMA Kiadó, Budapest, 2022, 66.

⁵ SZILÁGYI, *i. m.*, 5.

⁶ Sören KIERKEGAARD, *Vagy-vagy*, ford., jegyz. DANI Tivadar, Osiris–Századvég, Budapest, 1994, 77.

⁷ *Uo.*, 93.

⁸ KIERKEGAARD, *i. m.*, 482.

⁹ SZILÁGYI, *i. m.*, 325.

¹⁰ *Uo.*, 362.

¹¹ *Uo.*, 371.

¹² *Uo.*,

¹³ *Uo.*, 483.

¹⁴ *Uo.*, 308.

¹⁵ *Uo.*, 236.

¹⁶ *Uo.*, 325.

¹⁷ *Uo.*, 387.

¹⁸ *Uo.*, 584.

¹⁹ *Uo.*, 585.

²⁰ *Uo.*, 586.

²¹ *Uo.*, 587.

²² *Uo.*, 297.

²³ Simone WEIL, *Erkölc és irodalom = Uő, Ami személyes, és ami szent*, vál. REISINGER János, Vigília, Budapest, 1983, 104.

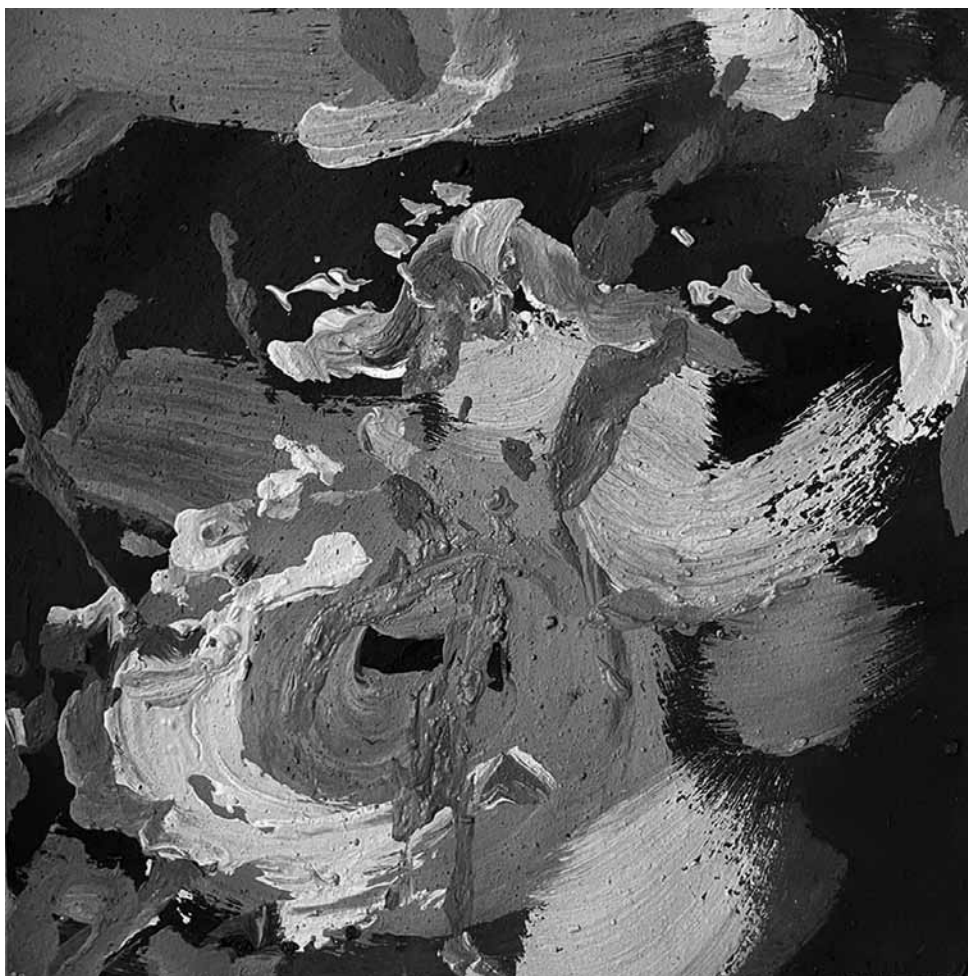
²⁴ Szilágyi, 386.

²⁵ *Uo.*, 593.

²⁶ *Uo.*, 758.

²⁷ *Uo.*, 77.

²⁸ Sören KIERKEGAARD, *A szorongás fogalma = Uő, Válogatott írásaiból*, vál. SUKI Béla, Budapest, 1982, 350.

M. KISS MÁRTA, Részlet a „Hallod, amit látsz?” projektből, 2022, sár, enyv, olaj, tojás, majonéz, 23x23 cm

SERFŐZŐ SIMON (1942) Budapest

SERFŐZŐ SIMON

Odáig

Ha nem járhattam a világot,
amikor vágytam volna rá,
égtájit elzárta előlem,
zárhatja most már.
Látványait hiába mutogatná,
nem vagyok kíváncsi rá.

Mutogassa magát másnak,
akit még elképeszt, amit lát.
Az ösztönzések kihűltek belőlem.
Hegyei nem kápráztatnak el,
lezúdult szakadécai sem a mélyben.

Amilyenek valójában,
azoknál én mélyebbnek képzelem.
Tengereit szélesebbnek,
a végtelent is végtelenebbnek.
Odáig a Nap se lát el,
a földi ember még úgy sem.

Utcakép

Tilos, s az úttesten
képes átszaladni a járda.

A nézelődések eltévednek,
ahol már jártak,
szeretnének
visszatalálni.
A rendőr a koncsorgást igazoltatja,
munkakerülőnek nézi.

Sikerül a leszólításnak
felszedni valakit.
Én nem bánom,
csak aki vele megy,
nehogy póru járjon!
A sarkon a forduló bekanyarodik,
azóta rég az egyenesben járhat,
túl a poros külvároson.

LAJTOS NÓRA

A tágasság trilógiája

Utószó Serfőző Simon *Fészekhagyók*,
Gyanútlanul, *Búcsúírás* című trilógiájához

LAJTOS NÓRA (1977) Debrecen

Serfőző Simonnak 80. születésnapja alkalmából
tisztelettel és szeretettel

Mélyen gyökereznek a népi irodalom fái. Szikes talajban, fekete jó földben vagy futóhomokos talajban is megállnak, ágaikat tartó törzseik barázdáin nem fog az idő fejszéje. Addig legalábbis bizonyosan nem, amíg lesznek, akik az alulról jövő valóságot, a kisparaszti életvitelt, az „ordító” mélyszegénységet írói műhelyükben képesek irodalmi anyaggá formálni. Az illyési puszták népe mellett a móríci hagyományból táplálkozó Sánta Ferenc „hétkrajcáros” novellái is a paraszti életmódról adnak tűpontos képet, ahol is a gyermeki nézőpontból megképződni látszik a szegénység narratívája. A vidék szociografikus megfestése a 21. századi magyar prózairodalomban is megtalálható: Rott József a Sárret zárt világát rajzolja meg a *Csaposok, cselédek, csavargók*ban, a szolgálók és kiszolgáltatottak kövé nehezült életét. Oláh János az Örvényes partjáról ad múltidéző képet a *Száműzött történetekben*, Borbély Szilárd *Nincstelenek*-jei Túrricséről. A tévesítésbe belerokkant parasztlak életét már Sánta és Oláh János is témává avatták műveikben, Borbélynál is megkerülhetetlen „szociológiai díszlet”, akárcsak Serfőző Simonnál, aki a Zagyva-parti tanyavilág betagosításáról ír lélekemelő elszántsággal a *Gyerekidő*ben.

Serfőző Simon másról is ír: a fészekhagyók otthontalanságáról (*Fészekhagyók*), a megfigyelték (*Gyanútlanul*) küszködő hétköznapijairól, a korral együtt járó betegségek elviseléséről és a gyász kínzó elviselhetetlenségéről (*Búcsúírás*). A lírikusként induló, szárnyaló és ma is tevékeny Serfőző Simon trilógiában gondolkodó éneke a *Gyerekidő* (Püski, 2002) után két évtizeddel egy újabb prózahármassal jelentkezik: ugyanis a korábban már megjelent *Fészekhagyók* című kisregényét felvette a Püski Kiadó legújabb kiadványába két másik, a Széphalom Könyvműhely 2014-ben *Semmi sem úgy van* címmel megjelent, s mostanra *Gyanútlanul* címűre változtatott, és egy már publikált hosszú elbeszéléssel (*Búcsúírás*, Agria, 2022. tavasz) együtt. Serfőző Simon prózai életműsorozata így lesz teljes, kerek egész. A *Fészekhagyók* részben fikciós regényében egyes szám harmadik személyű narratori pozícióban mesél az író, majd a *Gyanútlanul*-ban első személyben, mígnem el nem jutunk az író öregkoráig, ahol nagyon tud fájni a társ elvesztése, a halál tartó magány vizionált képe. Egyre mélyebb regiszterű epikus hangot üt meg műveiben Serfőző Simon, ugyanakkor mélyre szántó lélekábrázolása 21. századi prózánk élvonalába emeli műveit.

AZ OTTHONTALANSÁG ALLEGÓRIÁJA (*Fészekhagyók*)

„Megtart e föld, s fölemel, / arcunkat fölmutatja az ég.”
(*Végvidék*)

„Az igazi Tamási nem az ég, hanem az OTTHON felé vezető utakat kereste” – fogalmaz *Ábel kacagása és szomorúsága* című, szép ívű esszéjében Sütő András. Az igazi Serfőző-prózáról is ez mondható el: az otthoni miliő, a zagyvarékasi anyaföld és az anyanyelv tisztelete és szeretete mindennél fontosabb értékrelevancia Serfőző Simonnál.

Fészekhagyók című művét a Kortárs folyóirat közölte folytatásokban a 2008. szeptemberi és októberi számában. A címhasználatról jegyzi meg Bakonyi István, a *Serfőző-életmű* monográfusa, hogy „az életképességet és egyúttal a kivetettséget is hangsúlyozza” (*Serfőző Simon*, kismonográfia, Antológia, 2012). A *Fészekhagyók* szakít a *Gyerekidő* első személyű elbeszélő szerepével, és ezáltal máris megkonstruálódik a távolságtartó perspektíva, az *idegenség* topológiai alakzata, amely a kisregény több pontján is feltűnik. Az otthontalanság-idegenség koordinátái jelölik ki azokat a térbeli síkokat, amelyek a szülőháza és a fővárosi élet kettősségében válnak értelmezhetővé. Az idegenség irodalomtudományi fogalomhasználatáról mára már szinte könyvtárnyi anyag szól. Antropológiai nézet, hogy az egyénnek önmegismerés céljából idegenbe kell távoznia, mert csak idegenben találhat rá belső-külső sérülékenységre. Ennek legfőbb toposza az utazás. A *Fészekhagyók* főhőse sem tesz egyebet, mint a fővárosba utazva talál rá önmagára.

A regény legelején máris egy tizenhét éves fiatal fiút látunk, akiről kiderül, hogy tanulási nehézségei miatt vág neki a világnak: „Mások is *mentek világgá*, úgy gondolta, megy ő is utánuk – ha már nem folytatta a tanulást.” Majd később ismét ez a meseszerű nyelvi formula ismétlődik meg: „Könynyekben mehetett *Pestre, világgá* azokkal együtt, akik előtte már ilyen-olyan módon megmenekültek a közös életbe kényszerítés elől” (kiemelések tőlem – L. N.). A zagyvarékasi tanyavilághoz képest Budapest valódi *világváros*ként jelenik meg a fiatal regényhős képzetében, ahová munkát vállalni kényszerült. Ennek a „kényszerültségnek” is megvannak a verbális kifejezőeszközei, amikor például első albérletében, a rokon Piros nénjénél ágy híján a földön kényszerül aludni: „Csak jobb otthon, gondolt bele, ha nem is járnak villamosok a házak között, se troli a kövesúton. S ha sok sarat kell is menni, nem úgy, mint itt. Náluk a nyári konyha is tágasabb, mint ez a szoba. [...] Nem is jött volna ide, ha a muszáj nem *kényszeríti el*” (kiemelés tőlem – L. N.).

Időközben új helyszín jelenik meg a műben: egy új albérlet, amelyet Piros néne keresett a fiúnak. Egy idős házaspárnál egy szintén fűtetlen szobában találja magát, ahol ismét hazagondol: „Jó lett volna az ágyat is valamivel meglangyosítani: palack meleg vízzel, forró téglával, mint otthon.” Az otthontalanság motívuma itt kerül ismét előtérbe: „De ez nem az otthona.” Fájdalmas felismerés ez a még félig gyermek, félig fiatalember részéről.

A harmadik albérlet egy újabb bugyra volt a földi pokolnak, amit meg kellett járnia: az özvegyasszonynál csak egy rozoga ágy jutott neki, s itt is hideg volt, mint az ebkunyhóban. Csak a hazagondolás töltötte el némi melegséggel: „Mióta nem volt otthon! Kellene tiszta alsóruha, tiszta törölköző, ki tudja, mi még. Egyébként is vágyott már haza. A kis copfos lánnyal is jó lenne találkozni. Szeretett rá gondolni. Az ölelésére. Tele volt jó érzésekkel iránta.” Itt lép be a történetbe először a szerelem érzése, ami majd egyre dominánsabbá válik a regény alakulástörténetében. A mű időkezelése lineáris: megtudjuk, hogy három hete volt távol otthonától a fiú. És hogy a szerelmével, Rebikével nemrég betöltötték a tizenhetedik életévüket. Itt egy kis időre „elkanyarodik” a történetmesélésben a narrátor, és felidézi a fiúban apja beléptetési „ceremoniáját” egy kocsmában, ahol annyi bort itattak vele, sőt öntöttek le a torkán, hogy bevizelt, majd aláírta a papírt, de soha nem vette fel a munkát a térszben. Az otthontalanság-idegenség érzése csapta meg ismét: „Látta az anyja fáradt arcát, látta odakint a kiüresedett udvart. Üresnek érezte belül a házat is. Oda van belőle a valamikori melegség. Úgy érezte, mintha *idegen* lenne itthon, mintha ez se az *otthona* lenne” (kiemelések tőlem – L. N.).

A regény második része egy időbeli kontúrozással kezdődik, melyből kiderül, hogy másfél év telt el. Ezalatt végre tekerccselő álláshoz jut Gazsi, ami már igencsak megbecsülendő munka. A magánélete is harmonikusan alakult: egy új, közös albérletet vettek ki, amely szolidaritásában eltörpült a szerelem érzése mellett: „A két fiatal ekkor jutott tudatára, hogy hol is kezdik ők az életet. Hogy egymáson kívül semmijük nincs. Mégis milyen gazdagok, hogy szeretik egymást! Hiszen hiányt semmiben nem éreznek. Akkor meg? A boldogságon kívül mi kellene még? Az meg ott van bennük. Mindennél többet ér.” Eme fenti romantikus életfelfogás határozta meg a továbbiakban is szerénységüket és szegénységüket.

Ahogyan a regény utolsó nagyobb mozzanata is. Felgyorsulnak az események. Az anyja felutazik a fiához Pestre, hogy tudassa vele: az apját baleset érte a gáton, súlyos sérüléssel fekszik a kórházban, és mindig őt kérdezi. Gazsi az állandó túlórázásaival sem éri be önmagát, pontosabban elkésik: mire végzett volna a munkájával, hogy hazautazhasson beteg apjához, már csak

a gyász hírére kapja. A legutolsó fejezet részben ismét feltűnik Piros néne, aki megszólja a koporsót („Pesten csak szebbeket árulnak, na!”), de nyomban el is szégyelli magát („De azért biztosan drága lehetett”).

Az író a legszívszorítóbb esetet hagyta a mű végére, amelyben egy szem tehénüket hajtják a vágóhídra. Ez a tehén családtagnak számított a családnál, s most az apa elvesztése után még tőle is meg kell válniuk. Ekkor lélekrajzó zokogásban tört ki az anya, mire válaszul egy fájdalmas tehénbögés szólt messziről: „Mikor elhaladtak valamедig, visszafordította fejét szegény jószág, mintha megérezte volna, hogy utoljára látja az istállót, az udvart, gazdáját a töredezett kerítés mellett. Elbődítette magát, ami inkább hatalmas ordítás volt, fájdalmas búcsúzás, talán a falu másik végén is hallani lehetett. Azon túl is. Mindenütt a világban.” Ez a keretes befejezés teszi igazán emlékeztessé a regény záró képét. Egy hosszúra nyújtott premier plánban ér véget a mű, amelyben a *világ*-méretűvé felnagyított tehénbögés eggyé válik az anya sírásával. Gazsiból felnőtt férfi válik, apja halálával hirtelen következik be „emberavatása”, hogy aztán a következő kisregényben ismét felfedezhesse eddig nem ismert képességeit.

„KI VAGYOK ÉN?”

(Gyanútlanul)

„Most tudom már, / mire szántak engem. / Miért szervezték be /
a csendet is, / hogy utánam füleljen, / gallyat a fán, hogy figyeljen.”

(*Most tudom már*)

A *Gyanútlanul* című kisregény főhőse egyes szám első személyben meséli el élettörténetét, amelyből kiderül, hogyan lett egy ártatlannak hitt, baráti viszonyt tettető személy megfigyeltje. Jani huszonnyolc év körüli fiatalember, aki huszonhét hónapnyi katonai szolgálat teljesítése után „elcsalja” a továbbképzésre szóló katonai behívóját. Hogy ez miként következett be, hogyan lett belőle megfigyelt, ezt a folyamatot érdemes megfigyelnünk.

Az egész történet kérdések sorozatával indul: „Mit tettem én?”; „Kinek járt el a szám?”; „Ki sughatott be?” Majd mindjárt a kisregény legelején megtudhatjuk, miért is válhatott kiszemelt „áldozattá” a főszereplő: „A jelentésben még azt is olvashattam, hogy szándékosan nem hagytam meg a címet, hol tartózkodom majd, nehogy a behívó papírral a postás megtalálja.” Egy retrospektív történetmesélés következik ezek után, amely nem áll másból, mint a múlt eseményeinek feltárásából. Ahogyan a főhőstől, Janitól értesülünk róla: az, hogy Gusztó pajtás nem volt igazi barát, hanem a rendszer fizetett besúgója, „csak hosszú évek múlva derült ki”.

Valójában az egész mű egy miskolci bérház felújításának története. Az idegenségérzet itt is mellbevágóan jelenik meg: „*Idegennek* éreztem magam, szokatlannak mindent, ami körülött. S kilátástalannak is. Amire ráesett a szemem, az csorba volt, törött, görbe, el volt hajolva. Meg kell javítani az ajtókilincset, a billegős küszöböt megszögelni, a falakat lemosni, utána festeni, a villanyfogyasztatot felszerelni dróttal együtt, mert kitépték a mennyezetből.” Ez az idegenség tovább fokozódik a műben. „Mitőlünk elvették a földeket, helyette kaptatok lakást – írta levelében apám. Kaptunk, gondoltam, meg hozzá *idegenséget*, *idegen* munkát” (kiemelések tőlem – L. N.).

Az a tény, hogy megfigyeltté vált, keserűséggel tölti el a címszereplőt, hiszen ez egy újabb csalódása a korabeli rendszerben. Társadalmi hovatartozása is bizonytalanná válik, mély identitásavarral küzdve éli mindennapjait, melynek pszichológiai feltérképezésére még ő maga sem vállalkozik, csak teszi a dolgát, hiszen mást nem tehet. Ebben a kisregényében Serfőző Simon egy olyan aktuálpolitikai esettanulmányt ír meg, amelyben a lélekrajz finom árnyalatait is képes megmutatni a főszereplő által. Számtalan, belülről érkező kérdésfeltevésével szinte észrevétlenül görgeti előre az eseményeket. Ritka, serfőzői narrációs technika ez, de hatásos, hiszen nem laposodik el az elbeszélés, sőt, még haladunk is előre a történetmesélésben. Az intonáció váltakoztatása a műnek csak előnyévé válik. A „Ki vagyok én?” kérdésben pedig ott artikulálódik a „senkiség” tapasztalata, amelylyel mindannyiúnknak számolnunk kell.

A „ZUHOGÓ IDŐ” NYOMÁBAN

(Búcsúírás)

„Betegségeim, akik vagytok, / mit tegyek, nektek jó legyen?”
(Ellenetek)

A trilógia harmadik része valójában egy hosszú elbeszélés, amelyben az író a hatvanas éveiben járó énjét idézi fel, amikor is szembesülnie kellett betegségével, illetve második felesége, Anga Mária (1955–2021) betegségét és haldoklását írja meg. A *Búcsúírás* modern konfesszió: vallomás a halálos kórról. Betegségkrónikának is nevezhető, amennyiben valóban pontról pontra haladva kapunk képet a betegségek felismeréséről, a gyógykezelések és a haldoklás stációiról. A 20. század magyar irodalmában Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című regényét említhetjük meg elsőként, amelyben az író szisztematikusan írta le agyműtétjét. Hajnóczy Péter *Embólia kisasszonyról* ír rövid novellát, majd a kortárs irodalomban egymást érik ezek a betegségkrónikák: Nádas Péter *Saját halál* (2004), Nagy Gáspár *Sárfelirat* (2007), Dobozi Eszter *Túl a rákbarakkon* (2008), Gál Sándor *A rák évada* (2010), Eörsi István *Betegségemről* (2014), Petrőczy Éva *Szürkeháj* (2014), Esterházy Péter *Hasnyálmirigynapló* (2016), Ágh István *Utolsó figyelmeztetés* (2020) című művek sorába léptethető Serfőző Simon *Búcsúírása* is.

A *Búcsúírás* első (számozott) része az író betegségének dokumentációja, a második rész a felesége kálváriájáé, míg a harmadik, mindössze tizenhárom mondatnyi (ebből hét kérdő mondat) befejező rész az egyedül (meg)maradás fájdalmas törvényszerűsége, „a zuhogó idő” codája.

Serfőző Simon az önéletrajz dokumentumszerű aprólékosságával és hitelességével írja meg vészes vérszegénységének történetét. Az élet-halál harcot is megvívni kényszerült szerző a vidéki kórház után egy fővárosi intézménybe kerül, ahol a felesége mindig mellette volt. Az Írószövetség Király utcai székházában lakott, amikor éppen nem két széket összetolva aludt a férje mellett a kórteremben. A nagybeteg író közben saját gondolati démonjaival küzdött: „Felmerült bennem, azért kell járnom most a vizsgálószobákat, kórházakat, mert a válásom miatt ez a büntetésem. Csakhogy én már előtte is jártam a magam kálváriáját, nem most kezdődött, és nem a lélegeztetőgépre kerüléssel. Mert egyszer csak azon találtam magam. Azt se hagyjam ki az életemből!”

A Király utcai Írórezidencia nyilvánvalóan csak átmeneti megoldás volt, onnan albérletbe vándoroltak, majd közös döntés alapján eladták az egri házukat és a zagyvarékesi földet, hogy otthonra leljenek egy kispesti lakásban. De ekkor már Anga Mária súlyos gerincfájdalmakkal küzdött. Kiderült, hogy pokoli kínját csigolyarepedés okozza, ugyanakkor melldaganatot is diagnosztizáltak nála. Innen veszi kezdetét a feleség pokoljárása, küzdelme a gyógyíthatatlan kórral, harca a halállal.

Végül az egyik éjszaka megkezdődött a felesége agonizálása, majd halála. A csontrák újabb áldozatot szedett. Az író magára maradását a nagyvilágban annak kettősségében élte meg: „Kiüresedett előttem a világ. Ugyanakkor ki is világosodott.” Olyan kérdések rohamozták meg, mint hogy: „Ez az ösztön, életakarát honnan van bennem? Honnan, amivel az ember úrrá tud lenni az elmúláson? Ez az, amivel győzni képes a halál felett?” Serfőző Simon képes volt elfogadni a pirulakeserű valószínűséget. Nem vált megkeseredett emberré, elnémult, a csendet választó alkotóvá, hanem ma, nyolcvanévesen is köztünk tevékenykedik, ír. Ír a múltból, a jelenről a jövőnek. Hatalmas élettapasztalata, a traumák sorozata ösztönzi írásra, műveinek kiadására.

•

Serfőző Simon Kossuth-díjas költő, író, szerkesztő, kendőzetlen őszinteséggel beszél ifjú- és leghétközi hajnalpír-sugarairól, hideglelő-szerelmes éjszakáiról, vállfájdító munkás nappalairól s öregkora betegségviadaláról. Harcot vívott a társadalom háromfejű sárkányával: a szegénységgel, a beszervezéssel, a kiszolgáltatottsággal. De jól látja Bertha Zoltán, aki *A Serfőző-életmű dimenzióit* kutatta nagy formátumú tanulmányában, hogy „a valahai paraszti létküzdelem, a falusi-tanyasi nyomorúság és nekifeszülés megélése éppen nem szűkösséget jelent – ellenkezőleg: a szegénységben, a szegénység ellenére is megvalósuló és föltáruuló emberség, emberi teljesség átérzésére tanít. Ahol holddal világítottak, ott az emberlét metafizikai és kozmikus dimenziói nem

válnak el a hétköznapi erkölcsiség, az érzelmi bensőség, a szellemi készenlét legtisztább lehetőségeitől” (Kortárs, 2008/10). És ahonnan az utolsó tehén is hangos bőgéssel hagyja el a tanyasi udvart, ott a földközeli ember fájdalma is fájóbb mindennél a világon. Ez a tágasság poétikája. A vén diófa árnyékában üldögélő öregség pedig csak annyira rövidlátó, amennyire nem veszi észre a fején a penészfoltot, mert minduntalan a földön látja meg a mennyországot, és büszkén vallja: „Otthon voltam ezen a földön, / alatta is otthon leszek, azt remélem” (Serfőző Simon: *Otthon voltam*, Kortárs, 2014/7–8).

M. KISS MÁRTA, Részlet a „Hallod, amit látsz?” projektből, 2022, sár, enyv, olaj, tojás, majonéz, 23x23 cm

GERZSENYI GABRIELLA (1977) Szentendrei-sziget

GERZSENYI GABRIELLA

Amikor kicsi voltam

Amikor kicsi voltam, nem gondoltam, hogy egy fürdőszobának feltétlenül szépek kell lennie. Hogy legyen kedve az embernek benne tisztálkodni, s szépnak lássa magát a tükörben. Már ha *egyáltalán* fontos egy fürdőszobába tükör. Arra sem gondoltam, hogy tágas szekrényeknek kellene ott lenni, hogy elférjen a sok pipereholmi. Már ha *egyáltalán* fontos egy fürdőszobába sok pipereholmi.

A háznak az udvar felőli részén, ahol nagymamáék laktak, volt *angol WC*. Elképzelni sem tudtam, miért angol. Ugyanúgy nézett ki, mint bármelyik másik WC a városban. Akár magyar, akár orosz vagy ukrán ismerőshöz mentünk vendégségbe, szakasztott másával találkozhattunk. Ám ez az elegáns angol WC gyakran eldugult, így az öregek továbbra is az udvari *budit* használták. Ha pedig ők az öreg lábaikkal el tudtak odáig sétálni, akkor a fiataloknak sem lehetett okuk kifogásra.

Elméletben ugyan valóban nem lehetett, a gyakorlat azonban az elméletet sokszor felülírja. A budiban a tető alatt tudniillik tanyát vert igen sok pók és rovar. Rettegtem, hogy nyakamba pottyannak. Szokásommá vált, főleg sötétebb, borúsabb időben, zseblámpával indulni dolgomra. A zöldre mázolt faajtót kinyitva, a zseblámpát fénykardként járatam körbe a plafonon és a falakon. Legalább tudjam, kikkel állok szemben. Elszántabb pillanataimban seprűvel is felszerelve tettem kirándulást a kerti létesítménybe, hogy ne pusztán feltérképezsem az aktuális faunát, de helyükről annak egyedeit le is söpörjem. Más családtagon nem fedeztem fel az óvatosság – sőt iszony – ilyen súlyos formáját, hát szégyenkeztem is miatta.

A buditól pár méternyi távolságra leledzett a nevében is ronda *emésztő-gödör*. Nagymama mindig oda öntötte ki a mosogatóvizet, a felmosóvizet, konyhai maradékokat. A család felnőtt férfi tagjai rászoktak, hogy kisdolgukat eme gödör szélénél végezzék, arccal befordulva a deszkapalánk felé, jobb oldalról a mogyoróbokor részleges takarását élvezve. Ha épp ugyanakkor kellett a budiban üldögelnem, csaknem teljesen behúztam az ajtót, s a zárt térben még fenyegetőbbnek éreztem a pókokat és rovarokat.

Hála Istennek, éjszaka nem kellett az udvari budi okozta stresszhatásokat elszenvednem, mivel koromnál fogva jogosult voltam a *bili* használatára. (Meglépve fedeztem fel az enyémnél robusztusabb edényt a nagymamáék szobájában is. Eszerint ők is jogosultak voltak használni, talán ugyancsak a koruknál fogva.) Fürdőszoba meg WC a háznak az utcára néző szárnyában kezdetben nem volt. Az esti mosakodást lavórból intéztük, ha pedig valaki fürödni kívánt, a nagymamáék részén oldotta meg. Meleg vízért előre be kellett fűteni a kályhát. Nagypának nagy gyakorlata volt a tűzrakásban, hiszen mind a spórban, mind a cserépkályhában ő végezte e feladatot.

A fürdés végeztével anyám hatalmas fehér frottírkendőbe csomagolva lefektetett a sezlónra, ahol a fületem egy vékonyabb kendő megsodort csücskével törölte szárazra. Oktatni kellene már óvodában a fültisztításra alkalmas

Az *Amikor kicsi voltam* című sorozat más részei megjelentek a Forrás 2022/3., a Hítel 2022/6., a Magyar Múzsza 2022. júniusi és az Ambroozia 2022/3. számában.

csücsök sodrását.) Közben minden alkalommal el kellett mesélnie, keresztanyám hogyan vágta el az arcát. Ez valamiféle *pavlovi reflexként* működött nálam: ahogy magam alatt éreztem a sezlön durva szövetét, és fülemben piszkált a kendőcsücsök, óhajtottam a történetet. Mindig ugyanazt. Egy alkalommal nagymama meg nagyapa elutaztak Kassára a nagyapa testvérehez, Mancsi dédanyámra bízva anyám és nővére felügyeletét. Keresztanyám egy székre állva akarta levenni a spájz ablakában tárolt hatalmas kést, de kezéből kicsúszva a kés ráesett az arcára, s alaposan elvágta. Ömlött a vér, Mancsi mama egy lavórt tartott alá. Anyám kiállt a nagykapuba, hangosan sírt és kiabált nagymamáéknak, hogy jöjjenek gyorsan haza, mert baj van.

Hogy a WC vagy a fürdőszoba helyiségeit mi mindenre lehet még használni, ámulva tapasztaltam. Fényképezőgépe akkortájt csak keresztanyáméknak volt. Sok örömöm nemigen telt benne: kézbe venni még csak-csak szabadott, ám babrálni már semmiképpen, a doboz hátsó ajtajának kinyitása pedig fővesztést vont volna maga után. *Fényt kap a film*, ezt hallgattuk feszt. Fel nem érhettem ésszel, miért árt a fény, hisz mindnyájunkra sütött a nap, attól érett meg a gyümölcs is. A tilalmat mindazonáltal betartottam, és jól is tettem, mert hamarosan bebocsátást nyertem a fényképek előhívására szolgáló titkos kamrába. Nevezetesen a lakótelepi lakás parányinál is kisebb WC-jébe. Itt aztán végignézhettem, amint keresztanyám a vaksötétben, egy apró piros lámpa fényénél veszi ki a gépből a filmtekercset, amit befűz egy nagyobb masinába. Ebből a képek valahogyan átkerülnek a papírra, amit vízbe áztat, végül csipesszel felakaszt egy madzagra száradni. Bámulatos volt, misztikus. Az első ilyen alkalom után nem is nagyon akaródzott hazamennem, valahogyan irigyeltem anyáméktól a frissen megszerzett tudásomat.

Korai kamaszéveimben újabb tétellel bővült a fürdőszobában végezhető tevékenységek listája: a *kémkedéssel*. Ez egy családtag intim pillanatainak meglesését takarta. Gondolhatnánk, hogy említett családtag a fürdőszobában tartózkodott, s a kémkedést megvalósító személy azon kívül. Azonban a helyzet éppenséggel ennek a fordítottja volt. A családtag a ház alagsori szintjén élte víg legényéletét, míg a fürdőszoba a legénylakás fölött helyezkedett el. A legényember hűgának ötletére, kifürkészendő, milyen hölgyvendég megy le az alagsorba, és mi történik ott azután, kivettük a padló közepéből a lefolyót takaró fém fedőt. Csakhogy, bánatunkra, semmit sem hallottunk, és a lefolyóban összegyűlt bűdös fekete *trutymón* kívül semmit nem is láttunk. Még kamaszként sem gondoltam arra, hogy egy fürdőszobának feltétlenül szépnek is kell lennie.

Az évek múlásával aztán mégiscsak fontossá vált a *külcsein*, ráadásul az újonnan épülő házunk részleteinek megtervezésében szabadkezet kaptam. Sosem gondoltam, az élet értékes perceiből mennyit lehet eltölteni egyetlen csaptelep kiválasztásával: órákat, napokat, éjszakákat. A kiválasztás pedig még csak a kezdet, az *elméleti* sík. Mert korántsem biztos, hogy a különleges külsejű, *mondjuk*, szálcsiszolt bronz csaptelep illeni fog a mosdókagyló lefolyódugójának színéhez. Sőt, amennyiben, *mondjuk*, magasított csaptelepre esett a választásunk, korántsem biztos, hogy el fog férni a falra szerelt szekrény alatt vagy mellett.

A *gyakorlati* sík tehát az elméletitől merőben különbözik. És ezen még a vízvezeték-szerelő sem képes mindig segíteni. Sőt, a vízvezeték-szerelő néha kifejezetten *ront* a helyzeten, ha, *mondjuk*, pultra szerelhető csaptelepnek készített kiállást, miközben a méregdrágán megvásárolt csaptelep falra szerelendő. A WC tekintetében előforduló nehézségekre nem is térnék ki részletesen. Megelégszem annyival, hogy a csésze, a tartály és a nyomógombok alakja, mérete, típusa, színe olyan sokismeretlenes egyenletet hoznak létre, ami fejfájáshoz és az élővilággal tarkított udvari budi iránti *nosztalgia*hoz vezet.

DIMÉNY H. ÁRPÁD

egy kutya súlya

ott akartam lenni amikor elaltatják
apámmal maradtunk csak otthon
amikor betoppant a maszek állatorvos
illetve csak valami asszisztens
nem azért mert olcsóbban dolgozik
hanem mert hához jött

reszketett a szőnyegen a lábam előtt
között én az ágyon ültem fölötte
de nem fordította felém fejét
nem haragból és nem elszántságból
hiszen nem is tudta

elhangzott pár halk mondat
hogy öreg már és erőtlen
azért remeg a vékonya is...
nem akarjuk hogy szenvedjen
hogyan mi is szenvedjünk
hogyan apám se szenvedjen
mert ő sétáltatta a fájó lábaival
pedig az ő szenvedése még ezután jött

fiatal férfi volt tagbaszakadt
kezén furcsa vörhenyes foltokkal
elővett egy ampullát a tűt a fecskendőre helyezte
és én végre tudtam hogy mit kell csinálnom
fejét az enyémhez szorítottam
beszívtam a szagát és a fülébe hazudtam
hogyan minden rendben lesz

a férfit nem láttam a könnyeimtől
csak annyit mondott
nem fog érezni semmit
és pár perc az egész
mintha az nem lenne rengeteg

aztán a remegése átragadt rám
nem nyüszített nem morgott
csak a karjaimra nehezedett
azóta is érzem rettenetes súlyát

BALÁZS K. ATTILA
[Rügyezned kell]

BALÁZS K. ATTILA (1973) Székelykeresztúr

Rügyezned kell újra:
ez a sorsod. Minden
belőled nő, és semmi sem.
Minden megtörtént már,
és semmi sem: mit hozhatna
még a visszalendülő
inga szele? Riadt,
karcsú madarak emlékét?
Lányaink segélyszavát
a mezítlábas reménytelenségben.
Üveg-nyarak
fényszkafandere véd. Bele-
őszülünk az elengedésbe. Lányainkat
megszülik újra
a lehulló évek.

[Meditáció]

Ott a kapu, és nem lépek át, mozdulatlan
vasgolyó vagyok a délután
szimmetriatengelyében. Talán a tárgyak
mélyén így rejtőzik a fény; talán
a fényben maga a szinuszként
verdeső isten. Alkonyodó tisztások
akusztikájába oldódom. Hír érkezik
a nélkülem lüktető jövőből.

[Önarckép IV.]

Mondataimra ráült
az úristen, összetörte. Véletlen
árnyékok fodrozódnak, míg
hasztalan keresem egy madárdal
térfogatát, amely (megeshet)
eltömné az ideékelt üresség
eresztégeit. Ki vagyok, ha olykor
viselnek otromba aranytárgyak?
A rám bízott vasgolyókat nézem,
s az irgalom nevetséges üvegtereit.

RÁCZ PÉTER (1948) Budapest

VÁRNAI GINA

Interjú Rácz Péterrel, a balatonfüredi Magyar Fordítóház alapítójával

Az idén 25. évfordulóját ünneplő Magyar Fordítóház alapítójával, Rácz Péterrel beszélgettünk a kezdetekről, a műfordítói pálya aktualitásairól, a Balassi Intézet műfordítóképzéséről és a Magyar Fordítóház sorsáról.

► Gondolom, nem először teszik fel neked a kérdést: hogyan indult útjára a Magyar Fordítóház? Milyen előzményei voltak megalakulásának, szolgált-e például külföldi intézmény? Mivel idén immáron negyed évszázados működését ünnepli a Fordítóház, elevenítsük fel egy kicsit a múltat!

► Természetesen volt előttem európai példa. Jártam a straeleni német fordítóházban többször is, amely Európában a legnagyobb és legrégebbi ilyen intézmény. Később írtam egy cikket arról valamelyik újságba, hogyan működik, és hogy nagyszerű volna, ha Magyarországon is lenne egy ilyen. Mindez '89-ben vagy '90-ben történt.

► Ez azt jelenti tehát, hogy a balatonfüredi Magyar Fordítóház létrejötte előtt nem volt olyan alkotóház itthon, ahol külföldi műfordítók magyar irodalmi művek fordításán dolgoztak volna?

► Így van. Nem volt, és reméltem, hátha valakit érdekel az ötlet. Közben megtudtam, hogy Európában tíz hasonló intézmény létezik. Megírtam a cikket, aztán el is felejtettem. Később hallottam, hogy valaki próbálkozik hasonlóval Pécs környékén, de ők akkor nem kaptak épületet hozzá. Még egy próbálkozás tudomásomra jutott, ők engem is kérdezgettek, hogyan működik a német fordítóház, de akkor még nem akartam igazán belevágni.

► Mégis Te vállaltad végül ennek az egésznek a beindítását?

► Épp befejeztem egy nagyobb lélegzetű fordítást, és jött a gondolat, hogy na, itt az idő. Szerettem volna, hogy Budapesthez közel legyen az intézmény, de Budapest nem adott épületet. Aztán lassan elkezdtek komolyan venni az ügyet, a minisztériumban meghívtak egy beszélgetésre, ahol kiderült, hogy a működő alkotóházak között ott áll gazdátlanul és romosan a balatonfüredi, már vagy tíz éve. Volt tulajdonosai elhunytak, és azzal a kikötéssel hagyták örökül az épületet, hogy az irodalmi jelleggel működjön.

► Kik voltak a Fordítóház tulajdonosai?

► Lipták Gábor helyi kötődésű író, meséket írt, regionális történeteket, Balaton menti mondákat, aki a feleségével élt ott, és évtizedekig működött náluk egy irodalmi szalon, neves írók is jártak oda. *Nyitott kapu* címmel erről maga Lipták Gábor írt egy könyvet. A József Attila Kör akkori vezetőjével, Károlyi Csabával mentünk megnézni az ingatlant. Szomorú látvány fogadott: a ház egyik sarka kidőlt, folyt be az eső, reménytelenül romos állapotban volt. Mérete, elhelyezkedése, meg persze Lipták emléke, szellemi öröksége ugyanakkor tökéletesnek tűnt a mi szempontunkból.

► Hányan vágtatok bele?

► Az alapítvány kuratóriumába először Lator Lászlót és Géher Istvánt kértem fel, szakmailag a lehető legjobb embereket, hogy dolgozzunk együtt a Magyar Fordítóház Alapítványban, ezek után már mint jogi személy működhattunk. (Az alapító egyébként a József Attila Kör volt, ennek megszűntével az alapító szerepét a Magyar Műfordítók Egyesülete vette át.) Persze, azt kell mondjam, ettől az egésztől senki nem hatódott meg igazán, hiszen az emberek nagy része egyáltalán nem gondolt arra, hogy a más nyelven írt műveket magyarra, a magyar műveket más nyelvekre le kell fordítani, és az komoly szellemi munka. Sokáig nem találtam a szükséges pénz forrását. Aztán egyszer csak beindult a dolog, magam sem értettem, mitől, előbb egy holland alapítvány, a Prins Bernhard Fonds, majd a svájci Pro Helvetia, végül a Kulturális Minisztérium anyagi hozzájárulásával sikerült elindítani és befejezni a felújítást. Nem lett volna semmi az egészből, ha nem álltak volna segítőkész emberek az ügy mellé. Csak egy példa: a házban lévő függönyöket ingyen megcsinálta egy textilművész, Pájer Emília. Kedvezményeket kaptunk építőanyag-kereskedőktől, magánemberektől, önkén-

tesektől, intézményektől. Egyébként a kuratórium tagjai most Lator László, Schein Gábor, Lázár Júlia, Vörös István és én. Az alapító okiratban pedig az lett lefektetve, hogy a magyar irodalmat fordítók támogatására jött létre az intézmény.

➤ **Ha már itt tartunk, mit gondolsz hogyan változott a műfordítás, a műfordítók helyzete az utóbbi évtizedekben? Én úgy érzékelem, sok, a szakmát illető fontos változás történt.**

➤ A szakma magyar képviselőiről beszélünk, akik tehát a más nyelven írt műveket magyarra fordítják... Igazad van, ezek abszolút pozitív változások. A Magyar Műfordítók Egyesülete (MEGY) évek óta komoly érdek-képviselési tevékenységet folytat azért (is), hogy meggyőzze a kiadókat: a műfordító neve ne csak belül és apró betűvel, hanem a címlapon is fel legyen tüntetve. A műfordító az író alkotótársa. Esterházy szellemes mondását idézném, aki egyik műve német kiadását a kezében tartva mondta: „Ennek a könyvnek egyetlen szavát sem én írtam, hanem a fordító!” Mégis előfordul, hogy színházi plakátokon lemarad a fordító neve, mintha az a világhírű író magyarul írta volna a bemutatott művét. Legalább olyan fontos küzdelme a MEGY-nek a műfordítói honoráriumok kérdése. A Jeromos Oroszlánja-díjat például annak a kiadónak ítélik oda szeptemberben, a fordítás világnapján, amelyik, úgymond, jól bánik a műfordítókkal minden téren. Ettől teljesen függetlenül mondom évek óta, hogy a Magyar Műfordítók Egyesületének alanyi jogon (és nem könyöradományként) járna éves működési költség.

➤ **Reménykedjünk, hogy további fontos és kedvező változások várnak a magyar műfordítókra! A Fordítóház egyébként – ahogy azt sokan és helyesen tudják – a külföldi, azaz a magyarról idegen nyelvre fordítókat fogadja, az ő számukra jött létre. Milyen nemzetiségű műfordítók fordultak meg a Fordítóházban, és akadtak-e köztük olyanok, akik úgynevezett egzotikus helyről érkeztek?**

➤ Huszonöt éve működik a Fordítóház, alig van európai ország, ahonnan nem jöttek műfordítók Balatonfüredre. Talán csak a görögöket említhetném: még nem járt görög műfordító a házban. Ha Kenya egzotikus, említhetnék egy kenyai hölgyet, aki a Balassi Intézetben tanult műfordítást, és ennek kapcsán látogatott el hozzánk.

➤ **Létezik tehát magyar irodalmi alkotás szuahéli nyelven?**

➤ Nem, azért ne túlozzunk! Linda Ouma alapfokon beszélt magyarul, és a Balassi műfordítóképzése révén járt nálunk. Egyébként a Távol-Keletről gyakran jöttek: Indonéziából, Japánból, Kínából, Indiából, Mongóliából. Persze számukra mi vagyunk az egzotikusak.

➤ **Ez nem jelenti azt, hogy magyar műfordító nem lépheti át a küszöböt, jól sejtem? Biztosan akadnak olyan helyzetek, amikor kimondottan jól jön, ha magyar anyanyelvű szakember tartózkodik a házban...**

➤ Igen, szövegek értelmezésében – minden kézikönyvön túl – pusztán jelenlétével segíthet egy magyar anyanyelvű ember: író, műfordító, doktorandusz vagy egy műfordítóverseny győztese. (Egyetemek, színházak, a Balassi hungarológiai képzése vagy az Idegennyelvű Könyvtár műfordítóversenyének győztese számára jutalomként felajánlunk egy hét fordítóházi tartózkodást – nem felejthetjük, a fordítóházat már létrehozásakor és később is támogatták magánszponzorok, akiknek hálásak vagyunk.) Mindez a házban készült fordítások minőségét javítja, amire egyébként valóban szükségük is van a külföldieknek. Nemritkán még ma is fültanúja vagyok olyan helyzetnek a házban, hogy tapasztalt, profi műfordítók órákig beszélgetnek nyelvhelyességi, értelmezési problémákról. Persze ez nem jelenti azt, hogy mindig tartózkodik ott magyar író vagy műfordító.

➤ **Az embereknek általában az él a fejében, hogy a műfordítás kimondottan magányos tevékenység. Erre valamilyen módon rácsafol a Fordítóház felépítése, működése. Gyakori jelenség, hogy többen, egymás mellett dolgoznak a lakók?**

➤ Ez inkább a műfordító workshopok egy hete alatt fordul elő: a közös munka ilyenkor inspiráló. A profi fordítók, ha megunják a saját szobájukat, bevonulnak a könyvtárba, vagy kimennek a kertbe. Másrészt persze, igen, a műfordítás továbbra is magányos dolog, hiszen a mondatokat, az egész művet mégiscsak egyedül alkotja meg az ember. Nem véletlen, hogy kívülről nézve a tevékenységet vagy az egész házat, ez egy csendes hely. Azért néha igyekszünk láthatóak lenni: helyi vagy veszp-rémi középiskolásoknak, egyetemistáknak is szerveztünk programokat, például az Európa Kulturális Fővárosa keretén belül 2023 tavaszán. Tartottunk régebben nyílt napokat is, bárki bejöhetett, körülnézhetett. Örölnénk, ha közismertebb lenne a ház is, meg a műfordítói is.

➤ **Mikor jó pár évvel ezelőtt először hallottam a Fordítóház létezéséről, úgy gondoltam, ez a létesítmény bizonyára jelentős szerepet játszik a kortárs magyar irodalom külföldi népszerűsítésében, hiánypótló feladatokat lát el e téren, amolyan inkubátorházként képzeltem el.**

✓ Abszolút jól képzeltem. Nemrég azt hallottam egy hozzáértőtől, hogy a magyarról idegen nyelvre lefordított művek 75-80%-a itt születik. Ezen én magam is meglepődtem. Az idősebb fordítók némelyike nem szívesen mozdul ki jól berendezett otthoni dolgozószobájából, de azért a nagy többség kalandvágyó. Nagyon fontos előnye a Fordítóháznak az anyanyelvi környezet. Bárkivel beszélhetnek magyarul, és azért a közel hétezer kötetes könyvtár is csábító tényező. Külön részleg van a házban „lefordult” művek számára; a komoly életművel rendelkező fordítók pedig egész eddigi munkásságuknak kérnek egy polcot a könyvtárunkban.

Amit még gyakran emlegetnek, és ez mindannyiszor meglep engem is, hogy mennyire fontos számukra a ház hangulata, szellemisége, az egész miliő: hogy itt nem csak lehet, de *kell* is dolgozni.

✓ **A falakon képzőművészeti alkotásokat is megcsodálhat az odalátogató. Kiktől, hogyan érkeztek a Fordítóházba ezek a kivételes darabok? Egy-egy kerti parti után hagyták ott emlékül a művészek?**

✓ Vannak azért ott nehezebb, nagyobb darabok is, és hát általában nem képekkel a kezükben érkeztek a partira. Ez úgy kezdődött, hogy láttam a sok üres falat, amelyet még nem takart könyvespolc, és megkértem pár képzőművész ismerősomeit, hogy adják nekünk kölcsönbe egy-két alkotásukat, persze a képek azóta is ott vannak a falon. Eleinte írtam ilyesmiket: ha visszakéred, viheted, de aztán mégis itt maradtak... Az udvaron a bejáratnál ott van Klimó Károly műve, a Weöres Sándor tiszteletére alkotott szobor, a másik oldalon pedig Esterházy Marcell *Földet vissza nem veszünk* című alkotása. Azt gondoltuk, nálunk jó helyen van, majd meglátjuk.

✓ **A jó munka elvégzéséhez szükséges tér tehát biztosított a fordítók számára a Fordítóházban. A művek kiválasztásába van beleszólásotok, vagy teljesen független töletek, milyen könyveket fordítanak le a rezidensek?**

✓ Legkevésbé a Fordítóház tud beleszólni abba, hogy milyen műveket fordítsanak le az ideérkezők. Nem is foglalkozunk ezzel. Nem tudhatjuk, mi kell egy bolgár, észt, horvát vagy holland olvasónak. Ez a külföldi kiadók dolga. Az újonnan megvásárolt könyvek nagy része mint újdonság természetesen ki van rakva a könyvtárban, ott van az asztalon, látják, érdeklődnek irántuk. Egy norvég műfordító egyszer azt mondta, ne engedjétek fel a könyvtárba, mert akkor nem dolgozom, csak olvasok. Az állománygyarapításnál széles érdeklődési körre kell gondolnunk. Egyszer egy mongol fordító 18. századi magyar költők után érdeklődött. Átfogóbb képet akart látni a magyar költészetről, amikor egy magyar irodalomtörténeti munkát írt, úgyhogy elrohantam a könyvesboltba, és megvettem neki. Úgy gondolom, Berzsenyi-verseket sem ugyanaz internetről olvasgatni, mint kötetből.

✓ **És arról van tudomásod, hogy melyik volt a legsikeresebb magyar könyv, amit a legtöbb nyelvre fordítottak le nálatok? Vannak-e sikerkönyvek, amelyekért határozottan rajonganak a hozzátok érkező fordítók?**

✓ Nem szeretem a statisztikákat, de természetesen vannak sztárírók bőven. Krasznahorkai, Nádas, Esterházy, más is, de épp azért van szükség nagy könyvtárra, hogy bármit megtaláljanak, ne csak a legjelentősebb vagy legnépszerűbb írók műveit.

Visszatérve a könyvek kiválasztására, a kiadó azért egyéb szempontokat is számba vesz, mint hogy a fordító mit ajánl, mit szeretne. A német könyvpiac a legnagyobb őrhely Európában, s ami ott érdeklődésre tart számot, azt a franciák, spanyolok, hollandok árgus szemekkel figyelik.

Ajánlani egyébként egyetlenegyszer ajánlottam, Adán Kovacsicsnak, aki véletlenül ott volt, amikor épp Bartis Attila *Nyugalom* című könyvét olvastam. Megvette, tetszett neki, lefordította, és még abban az évben megjelent.

✓ **Ha jól tudom, nemcsak tapasztalt, évtizedek óta fordító emberek látogatják a házat, pályakezdők is jószerivel megfordulnak nálatok.**

✓ Így van, évente körülbelül tizenkét szemináriumot szervezünk, amelyekre nagyrészt pályakezdők érkeznek, de sokféle korosztály vesz részt ezeken a kurzusokon. A szlovákok például azért jönnek, mert év közben szétszórva, egymástól távol dolgoznak, és ilyenkor tudnak közösen fordítani, leendő munkáikat megbeszélni. A műhely vezetője tapasztalt fordító, egyetemi oktató, általában hat-nyolc emberrel foglalkozik, ő választja ki őket, de a lefordításra szánt szövegeket is, tehát a workshop tematikája, módszere teljesen a vezetőkre van bízva. Emellett a Balassi Intézet műfordítóképzésén tanuló hallgatóknak is tartunk itt műhelyt.

✓ **A Balassi Intézet műfordítóképzése ilyen módon összekapcsolódik a Fordítóházzal. A legelejétől fogva te magad is tanítasz ott; hogy épül fel a képzés?**

➤ A neve egyébként megváltozott: Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM) Magyar Diplomáciai Akadémia néven él tovább, a Balassi nevet már csak az ösztöndíj viseli. 2005-ben indult a képzés, előtte szabadon választható tárgyként vehették fel a műfordítás tárgyat a hallgatók, velük kezdtem 2003-ban. Ez bemelegítés volt, aztán önállóan beindították az egyéves műfordítóképzést, ami nagyon jó ötlet volt. Eleinte nyolc, jelenleg tíz főt veszünk fel. A pályázati módszert, azt hiszem, már tökélyre fejlesztettük, írásban és interneten szóban is igyekszünk felmérni tudásukat, készségeiket. A képzés több tantárgyból épül fel: klasszikus, 20. századi és kortárs irodalom, kortárs dráma, költészet, stilisztika és a gyakorlati műfordítás, ez utóbbit tartom nekik én heti két alkalommal. Természetesen a nyelveket, amelyekre fordítanak vajmi kevésbé ismerem; az óra inkább arról szól, hogy értelmezzük, amennyire csak lehet, szétszedjük a szövegeket.

A munkájukat viszont anyanyelvű konzulens nézi át és értékeli. Bármilyen nyelvre fordítanak is, az én dolgom az, hogy találjak nekik egy anyanyelvű fordítót vagy egyetemi oktatót, aki meg tudja ítélni a fordítás minőségét, a hallgató készségeit. A konzulens feladata még az is, hogy a publikálás felé irányítsa a fiatal fordítókat. Ha ez nem is jön össze egy év alatt, a kurzus végeztével igyekszünk olyan kapcsolatban maradni velük, hogy a későbbiekben is számíthassanak ránk.

➤ Tehát nyomon követitek a pályafutásukat?

➤ Abszolút. Sok régi hallgató azóta az aktuális hallgató konzulense lett, ilyen feladatokban is részt vállalnak a képzés befejezése után. Mikor tízéves volt a képzés, csináltunk egy visszatekintést, és – kérésre – megpróbáltam megbecsülni, tíz hallgatóból hány lesz fordító. Azokat számoltam egyébként ide, akik gyakorló fordítók lettek, vagy jelentek már meg műveik. Mit gondolsz?

➤ Három?

➤ Igen, körülbelül három, az első körben. Talán még egyszer annyi később kap kedvet, vagy később lesz alkalma az első fordítását megjelentetni. És persze nemcsak a könyv számít, hanem a folyóirat megjelenés is. Tízből körülbelül kettő viszont pályatévésztsének éli meg ezt az évet is!

➤ Ők is jártak a Fordítóházban?

➤ Igen, amikor ők a Balassiba jártak hallgatóként, a Fordítóház már létezett. Itt csinálták a mester-munkájuk első verzióját egy hét alatt. De sokan már önállóan, saját munkával is többször voltak a fentiek közül a házban. A „balassisoknak” nagy élmény, amikor még hallgatókként először vannak a házban, és intenzíven, egy hétig csak műfordítással foglalkoznak. Közben lakva is megismerik egymást, ilyen módon ez egy csapatépítő tréning is. Először csak amolyan partizán módon vittem le őket Füredre, de jó néhány éve ez hivatalosan is a képzés része lett.

➤ Milyen helyzetben van most a Fordítóház?

➤ Anno még a Kulturális Minisztériummal kötöttünk évente szerződést a házban folyó munka támogatására, a ház működtetésére. Ugyancsak támogatott egy ideig Veszprém megye, és kezdettől mindmáig Balatonfüred városa. Mindezért nagyon hálásak vagyunk, hiszen különösebb rábeszélés nélkül természetesnek vették, hogy a magyar irodalom más nyelvekre történő fordítását támogatni nemzeti érdek és feladat. A működés támogatása azóta a Petőfi Kulturális Ügynökséghez került, és ez jogi problémák miatt kezdetben nehezen ment. Bonyolítja a helyzetet, hogy 2023 nyarán lejár a ház használatára 1997-ben kötött szerződésünk. Ezt mi természetesen szeretnénk meghosszabbítani tizenöt évvel, és ebben támogat Balatonfüred polgármestere is: egy nemzetközileg ismert, magyar szempontból fontos intézmény működik – sikeresen – a városában. Azért is sikeres, mert időközben egy jól működő brandet tudunk felmutatni a Fordítóházzal. A Lipták-hagyaték képviselője, Lipták András szintén kinyilvánította, hogy a Fordítóház működését látja szívesen a hajdani családi házukban.

➤ Mire számítasz most a Fordítóház sorsát illetően?

➤ Teljes mértékben optimista vagyok: közös érdek a Fordítóház jelen formában történő működése. Ez az alapítványi formát jelenti, amely önállóan tudja működtetni a házat, ahogy ezt az elmúlt huszonöt év jól mutatja. A következő tizenöt évre vonatkozó működési keretek kialakítása éppen most zajlik. Mi a műfordítókat 2023-tól is az eddigi rendszerben várjuk. A többi már a támogatókon múlik, nem rajtunk.

BONIVÁRT ÁGNES

Kun Árpád: Takarító férfi

Magvető, 2022

BONIVÁRT ÁGNES (1993) Budapest

„Szerinted meddig fogjuk itt kibírni?” – ezzel a kérdéssel ért véget Kun Árpád *Megint hazavárunk* című regénye, és bár a könyvet lezáró *Megjegyzésben* újabb ígélet nem hangzik el a folytatást illetően (a *Boldog észak* zárásaként a szerző biztosította az olvasót arról, hogy a családját még „belerángatja” egy következő regénybe), a legújabb regény, a *Takarító férfi* látszólag erre a kérdésre szeretne választ adni. Valójában persze a szerző egyáltalán nem ezt a kérdést szeretné megválaszolni, de az olvasó az első oldalak után meggyőződéssel állíthatja, hogy a történet a fikciós Kun család mindennapjait folytatja. Kun Árpád a róla készült, *A takarító férfi* című dokumentumfilmben szabadgondolkodónak nevezte magát, amely meglátása szerint azt jelenti, hogy „bármit kétségbe vonhatsz, és mindent újragondolhatsz, és semmi nem szent”, ezt a gondolatát pedig tökéletesen alátámasztja legújabb regénye is. De vajon ez az újragondolás szükséges volt?

A *Boldog észak* Aimé Billion ismeretlen, afrikai és norvég, misztikus világát ismertette meg az olvasóval, a *Megint hazavárunk* egy sokkal ismerősebb, hétköznapi magyar valóságot mutatott be Kun Árpádon (a főszereplőn) keresztül, a *Takarító férfi* pedig Medárdus alakján keresztül enged bepillantást egy Magyarországról Norvégiába költözött család nem teljesen szokványos életébe. Bár a három történet szorosan nem egybefüggő, mégis létrejött egy – Turi Tímea szavaival élve – rejtett Észak-trilógia, amelynek első két darabja önállóan is olvasható, ám a harmadik rész már sokkal inkább tekinthető az első két rész variációjának, vagy ha úgy tetszik: újragondolásának. Persze ennek ellenére önmagában is olvasható, mégis sokkal élvezetesebb olvasmány abban az esetben, ha a külön-

böző utalásokat, ismétléseket felismerjük. Kihívást jelent például elfogadni a tényt, hogy a főszereplőt nem Kun Árpádnak hívják (még úgy is, hogy erre csak a regény végén jövünk rá), mivel Medárdus azokat az emlékeket idézi fel sajátjaként, amelyek mindeddig a *Megint hazavárunk* alapján Kun Árpádhoz tartoztak: „...engem gyerekkoromban Kisrobbantónak hívtak a szülőv-

rosomban, Sopronban a bátyám, Rudi, a Nagyrobbantó után”. Ugyancsak zavarba ejtő, amikor Medárdus arról beszél, hogy egy regényt ír éppen, amelynek főhőse Afrikából Norvégiába vándorolt, és azt is megemlíti, hogy a „teremtmenye” teljes mértékben a képzelete szüleménye – itt már Kun Árpád, a szerző is „bele van rángatva” a történetbe.

De miről is szól a *Takarító férfi*? Medárdus és családja Norvégiában, azon belül is Kakashalmon élnek: amíg az apa egyszerre dolgozik egy gondoskodóközpontban, látja el az otthoni feladatokat rá eső részét, és alvás helyett regényt ír, addig az anya negyedik közös gyermeküket várja éppen, és fontolgatja, hogy munkahelyet vált. A hétköznapi egyszerűségét azonban folyamatosan felülírják olyan váratlan események, mint például egy autóbaleset, amelyben senki nem sérül meg komolyabban, de számos haláleset és hallucináció is – ez utóbbi a kialvatlanságnak köszönhető. Megérkezik a család életébe egy fontos új szereplő is, Justin Walter, akit Medárdus kezdetben csak úgy emleget, hogy „az a fekete átok, az a néger”, és aki számos meglepetést tartogat, többek között azt, hogy az apa legjobb barátja lesz. Mindez azonban csak a „felszín”. A *Takarító férfi* bepillantást enged egy elszigetelt norvég falu világába, például hogy hogyan viszonyulnak a bevándorlókhoz vagy az idős, beteg emberekhez, hogy milyen problémákkal kell szembenéznie egy magyar családnak, vagy hogy hogyan vesz részt ténylegesen egy apa a család életében. De ugyanígy felvet kérdéseket a hitről („Az Istenbe vetett hitből szabadidősport és egészséges élet lett, a magasba törő áhítatból endorfintermelés és a biozöltségek fogyasztása”), és kritizálja a magyarországi politikai helyzetet („...közös elborongtunk azon, hogy a ripacs vagy később az akarnok magyar miniszterelnök hogyan kapál be odahaza szegény nemzetünknek egy-egy újabb koporsószeget”), illusztrálja a bürokrácia lehetetlenségét, miközben elkauzoz Haitire, mesél a mozaikból kirakott bálna varázseréről, és bemutat egy különleges barlangi gombát is.

Az iménti felsorolás már önmagában is elég szerteágazó, és persze korántsem teljes. Azonban annak ellenére, hogy a regény lényeges témákról eredeti és megfontolandó gondolatokat közöl, sem-

minek sincs igazán ideje kibontakozni, hiszen a trilógia harmadik része a legrövidebb. Míg mindezen témák alapos (néhol túl alapos) körbejárása teljesen megvalósítható egy regényfolyamban, mint például a Kunnak is inspirációként szolgáló Karl Ove Knausgård-nál, addig a *Takarító férfiban* ennek egész egyszerűen nincs kellő tere. Kissé idegenként hat, ahogyan Justin egyik pillanatban még „fekete átok”, néhány oldallal később pedig együtt él a családdal. Ahogyan szintén idegen az a jelenet, amelyben Medárdus a metrón megmondja a magát egy mellette álló, teljesen idegen utasnak, összefoglalja jelenlegi helyzetét („Megengedhetem magamnak, hogy társadalmi értelemben sikertelen legyek, a szociális érvényesülés igáját ne vegyem a nyakamba. A szeretetnek és a képzeletnek élek.”), és ezt követően egy közös vacsora mellett ételekről, irodalomról, barátságról, szerelemről és Haitiról beszélgetnek – mintha felgyorsított jelenetsort látnánk, amelyből lényeges állomások maradnak ki.

A sűrű történetek, sokrétű gondolatok kétségtelenül fenntartják az olvasó figyelmét, ám olykor hajlamosak elfeledtetni is velük a lényeges „üzeneteket”. A halállal való szembenézés a regény egyik alappillére, a szereplőknek folyamatosan rá kell döbenniük arra, amire Nicolas Poussin *Az árkádiai pásztorok* című festményének szereplői is rádöbbennek: „halál akkor is van”. Medárdus egyik álmában jelenik meg a festményen is szereplő „Et Arcadia ego” (Én is éltem Árkádiában) felirat, amely már rögtön a regény elején kijelöli azt az ösvényt, amelyen a történet a továbbiakban haladni fog. Számos szereplő meghal, miközben a család, sok esetben kizárólag a vak szerencsének köszönhetően, életben marad, mondhatni, mások halnak meg helyettük. Azonban az „ő halt meg és nem én” (kár)-öröme, amely jelen van az *Ivan Iljics halálában*, a *Takarító férfiből* kimarad: Medárdus és családja még jobban értékeli saját kiváltságos helyzetét, és bár a „négygyerekes családban egy kutya mellett túl sok

idő nem marad a gyászra”, az életigenlést választva folytatják saját életüket és mások meg nem élt életét is. Ugyanilyen fontos megemlíteni – de legfőképp észrevenni – azokat az alig feltűnő írói játékokat, amelyeket Kun a „mindent újragondolhatsz” szellemiségét szem előtt tartva „elrejt” regényének oldalain. Például hogy sem Medárdus neve, sem pedig a bálna nem itt jelenik meg elsőként, és hogy a Justin Walternek tulajdonított vers valójában Kun Árpád *Az én konyhám* című versének egyik új variációja – persze mindez csak az életmű ismerői előtt válik egyértelművé.

A *Takarító férfi* legmeghatározóbb jellemzője mégis nem más, mint az, hogy minden (vélt vagy valós) hiányossága ellenére szerethető. Kun Árpád nemrég azt nyilatkozta, hogy „valahogy mindig arról van szó, milyen nyomorult az ember, de arról nincs szó, hogy minden perc, amit túléltél, az egy hatalmas kivétel”, és legújabb regényének szereplői pontosan ezt az életigenlést közvetítik. Kíváncsi-e egy olvasó többet a jelenlegi élet zűrzavarában? Természetesen igen: a pozitív hangvétel mellett valószínűleg elviselné a kivándorlás valódi mélységeiről szóló bekezdéseket és a megfelelő helyen kivitelezett részletgazdagságot is.

A rejtett Észak-trilógia maradhatott volna Észak-duológia, de kár lett volna érte. Az újragondolás a történet szempontjából nem feltétlenül volt szükséges, ám az, ami éppen az újragondolás által még inkább hangsúlyossá vált, igenis szükséges volt: Kun Árpádnak sikerült elérnie azt, hogy végre tökéletesen érdektelen legyen mindenki számára, hogy a szerző azonos-e a történetek főhősével. Kun Árpád, a szerző nem Kun Árpád, a *Megint hazavárunk* főhőse, és ugyanez a főhős minden hasonlósága ellenére sem azonos Medárdussal. Valójában mindenhol csak alakmások, lehetséges variációk jelennek meg, akik tökéletesen alátámasztják Aimé Billion nagyapjának meglátását, miszerint „saját énünk a legnagyobb illúzióknak”.

DOBOS BARNA (1991) Budapest

DOBOS BARNA

Gerőcs Péter: Werkfilm

Pesti Kalligram, 2022

Gerőcs Péter a különböző társművészeteket játssza egybe legújabb művében, az intermedialis határátlépések termékeny poétikai lehetőségeket rejtenek magukban. A szerző, aki maga is több művészeti ág-

ban kísérletezik – irodalmi művei mellett dokumentumfilmesként több kiváló íróportrét tudhat maga mögött –, egy filmforgatást állít regénye középpontjába, amelyet invenciózus módon keretez, s így nem

csupán a képi és az írott médium közti átjárás lehetőségeire kérdez rá, hanem a film és a valóság, a színész és a szerep kettősére is. A szerző e gesztussal felidézheti az olvasóban például Mészöly Miklós *Filmjét* vagy Térey János *Káli holtak* című regényét. Ha ilyen szemmel olvassuk a szöveget, talán az utóbbi bír komolyabb jelentőséggel: Gerőcsnél nem találunk a Mészölyre annyira jellemző történetfilozófiai és morális mélységet, s bár a *Film* technikai részének tárgyilagos és szakszerű leírása jelentős hátsként jelenik meg, mégis Térey művére explicitebb módon reflektál a regény szövege.

Ahogy már a címből megtudjuk, egy werkfilmről fogunk olvasni, vagyis egy film forgatásának háttér-munkálataiba leshetünk be. Az még nem világos a könyv elején, hogy erről a werkfilmről egy mindentudó narrátoron keresztül olvashatunk-e, vagy valóban számolnunk kell egy olyan stábbal, akiket nem látunk, akik velünk, olvasókkal együtt végig ott vannak a színészek mellett a forgatáson és a szünetekben egyaránt. Másképp fogalmazva: egy darabig nem egyértelmű, hogy egy klasszikus történetmeséléssel vagy egy szimultán kibontakozó film-elbeszéléssel van-e dolgunk. Ennek a kérdésnek komoly tétje lesz a könyv vége felé haladva, mivel nem mindegy a perspektíva sem, vagyis hogy a narrátor elbeszélése ekphrasztikus módon teremti meg a teret, a környezetet és benne az éppen cselekvő karaktereket, vagy egy mindig beleértett kamera objektívján keresztül látjuk, amit a háttérben megbúvó rendező láttatni akar.

A regény már a borítón olvasható paratextusokkal kijelöli az értelmezési keretet: egy csapót látunk, amire a felvétel dátuma (20210523), a cím, valamint a rendező és az operatőr neve van feltüntetve: mindkettő Gerőcs Péter. A jobb alsó sarokban a műfajt is meghatározza: „regény”. Arra a kérdésre tehát idővel biztosan szeretnénk választ kapni, hogy az újrakeretezett „Gerőcs Péter” végül is mit rendez, mely narratori szólammal lehet őt (ha egyáltalán ez szükséges) azonosítani. A werkfilmeken keresztül bemutatott forgatócsoport a Börzsöny látzólag csendes és békés zsákfalvában, Perőcsényen szeretne egy filmet, a *Második eljövetelet* felvenni. A regény fejezetei a készülő film tizenegy jelenetének feleltethetők meg. A különböző elbeszélési szintek elsődleges elkülönítésében a szöveg tipográfiája lesz a segítségünkre: az egyes jelenetek forgatókönyvi részét kurzívan, a szereplők párbeszédeit a nevek kiemelésével, valamint a filmen kívüli werkfilm- vagy regényrészeket folyó szöveggé jeleníti meg a könyv. Az írott szöveg (forgatókönyv/regény), a színészek által mondott szöveg (a szerepük), valamint a felvételen kívüli események elbe-

szélése adja a szöveg különböző szintjeit. Végül a könyv utolsó oldalain derül ki az egész ötlet „csattanója”, vagyis hogy minden egy nagy film, a werkfilmeken keresztül értelmezendő, azt látjuk/olvassuk, még ha olykor „csak” egy regénynek tűnik is a szöveg. Ha azonban elfogadjuk ezt az igen harsányan felkínált olvasási módot, értelmezési paktumot, akkor éppen a látás/láttatás szintjén találunk zavaró következtetlenségeket a szövegben. Ez leginkább a stábtagnak szexuális viszonyának részletes taglalására igaz. Nehezen tudjuk azt elképzelni, hogy a színészek a filmforgatás szünetében együttléteik során beengedik a werkfilm stábtagjait a lakókocsiba, vagy a lelkes werkesek ott asszisztálnak az erdőben kamerával a kézben, és mindent a lehető legpontosabban rögzítenek. E jelenetek igencsak kilógnak a regény szövegéből, s ha a filmeknél maradunk, akkor indokolatlan pornófilmmé teszik a werkfilmeket. Természetesen nem a test és a szexuális aktus akkurátus leírásával van gondunk, a magyar irodalom kiemelkedő alkotásaiban rendre találkozunk hosszas erotikus és pornográf részletekkel, ám egészen más a helyzet Gerőcs regényében. Dramaturgiailag indokolatlan, a narrációs és tudásszinteket tekintve pedig következtelen. E jelenetek nélkül nem lett volna kevesebb a könyv.

Gerőcs az első oldalaktól kezdve nem hagy kétséget afelől, hogy ért a filmforgatás technikai részéhez, a különböző kamerák, a hangosítás és a fények részletes leírása többször is meghatározó lesz a regényben, emiatt felmerül a kérdés: a készülő werkfilm narrátora ismerteti-e mindezt velünk, olvasókkal, vagy egy olyan látszólag mindentudó narrátorral kell-e számolnunk, aki a filmforgatás(ok) és azok szüneteit magába foglaló elbeszélési szinteken kívül helyezkedik el. A regény elejéről idézzük az egyik ilyen részletező leírást: „A kameratechnikusok kiemelik a szivacsosított rackládából az objektíveket: egy 135-ös telét és egy 35-ös tágot. A gripesek faékekkel igazítják vízszintbe a rövid síneket, amikre mindjárt ráhelyezik a két dollyt, hogy a kamera finom, rövid kocsi mozgást is tudjon végezni felvételnél.” Az persze kiderül a szöveggörnyezetből, hogy a kamerák elhelyezéséről van szó, valamint egy olyan eszközről, ami az operatőr számára professzionálisabb vizuális kifejezőmódot tesz lehetővé, ám a legtöbb olvasó, ha szeretné jobban megérteni az olvasottakat, nem fog megúsni egy gyors internetes keresést. A regényből még sok helyről lehetne ehhez hasonló leírásokat idézni, amelyek – funkciójukat tekintve – hitelesítik a szöveget, alátámasztják a werkfilm/regény narrátorának szakértelmét, és némi egzotikumot kölcsönöznek a szövegnek, de olykor nehézkessé

teszik azt. Egy werkfilmben éppen ezek a részletek némák lennének, a néző természetesen látja a sok kábelt, a futkosó szakembereket, a számtalan kamerát, de egyáltalán nem biztos, hogy ilyen familiáris viszonyban van a filmforgatás technikai hátterével. Ez a narrációs szint tehát „inkább” a regényé ebben az esetben, és kevésbé a folyamatosan alakuló, a szemünk előtt formálódó werkfilmé. A regény a későbbiekben is veszít a feszességéből, valószínűleg nem a szerző tudatos metaleptikus játékának köszönhető, hogy a werkfilm/film/forgatókönyv/regény szintjei összemósódnak, az egyes szálak összegabalyodnak.

Ám ha ez olykor zavaró is lehet, a szöveg még így is izgalmas és invenciózus módon nyúl ehhez a mediális játékhoz. Az elbeszélte események egy filmforgatás kulisszatitkaiba engednek bepillantást. A film önmagában is érdekesnek ígérkezik: egy csapat városi ráunva korábbi életére, sőt, egyenesen megundorodva attól, egy önfenntartó közösséget szeretne létrehozni, és kollektíve falura költözni, hogy visszatérjen az általuk tisztának és romlatlannak tartott életmódhoz. A helyiek idegenkednek a közöségtől, bosszantja őket a sok idegen. A kölcsönös meg nem értettség, a kulturális differenciára épülő konfliktus egyre csak mélyül. A kiköltözőket egy idealista férfi, László vezeti, aki folyamatosan azon van, hogy a közösség minden belső és külső konfliktusát elsimítsa. Jó viszonyra törekszik a helyiekkel, a falu cigányságával, s eközben a közösségen belüli ellentéteket is megkísérli mérsékelni. A Lászlót játszó színészről megtudjuk, hogy nem is hivatásos színész, hanem a rendező egyik váratlan felfedezettje. János maga is hasonló karakterjegyekkel bír, mint az általa színre vitt László: ráérez az emberek lelki gondjaira, olyan információk birtokában van (a színészek magánéletéből), amelyekről nem kellene tudnia, s eközben morális és létfilozófiai dilemmákon töpreng. A regényben elindul egy ilyen irányú játék is, a színészek elkezdnek azonosulni szerepükkel, ez László/János esetében a legerősebb. Viszont alakja az összeszokott, egymást jól ismerő színészek életében is zavart szül, nem tudják hova tenni személyét, többletudását és látszólag túlzottan is bizalmi viszonyát a rendezővel.

A krisztusi szerepben azonban a tragédia is kódogolva van. Ahogy a színészt a szerepétől elválasztó határ lassan elmosódik, úgy a forgatókönyv is mint ha egyre inkább átkerülne a valóságba: a perőcsényiek ugyanis szintén nem nézik jó szemmel, hogy

a városiak megjelentek náluk. Hiába jelent komolyabb bevételt a filmesek jelenléte, a helyi férfiak és a stáb tagjai között egyre több szóváltásra kerül sor. Végül János egy verekedés miatt kórházba kerül, a falusiak pedig önbíráskodásba kezdenek, és megbüntetik a felbújtókat. A rendőrség is megjelenik, így a filmforgatás és a film mellett egy nyomozás is kezdetét veszi, a történet elmozdul a bűnügyi regények irányába is. Végül a helyiek agyonverik Jánost, akit a stábtagnak meggyásznak, ám a filmforgatás lezárta után a férfi hirtelen előtűnik a bokrokból. Kiderül, hogy minden, amit a színészek a forgatások között megéltek, szintén egy film volt. A rendező egy eltitkolt (ál)dokumentumfilmet csinált a forgatásról, amelybe viszont többeket beavatott: János végig szerepet játszott, a korábban említett többletudása is innen ered, a helyiek is mind beavatott színészek voltak. A rendező a színészek magánemberként tanúsított reakcióira volt kíváncsi, lényegében egy hatalmas átverés volt az egész. Amit eddig regényként olvastunk, az maga is egy narrációs szinttel beljebb kerül. A szöveg a 10+1. fejezettel, az utómunka leírásával lesz sajnos kifejezetten túlírt, amikor a János visszatérése utáni első döbbenetből felocsúdnak a színészek, és mindent részletekbe menően elmagyaráztatnak a rendezővel. Gerőcs ezen a ponton elvétí az arányokat, és az értelemzési kulcs finom átnyújtása helyett az olvasókra

rúgja az ajtót, s így nemcsak bizonyos olvasatokat kell végérvényesen kizárnunk, de a rendező szájába adott metapoétikai és művészetelméleti fejtegetések még a maradék izgalmat is kiölik belőle; érdemes idézni: „– Mi a fasz? – szakad ki Zsomborból. – Te ezt megrendezted? – Figyelj, figyelj, aranyom. Itt volt az író is. Emlékeztek? Ő ültette a szöveget a fülembe, hogy ami ennek a filmnek igazán nagy svungja lesz, hogy itt a werk lesz az egyik kulcs, hogy az mindent... értitek? És amikor volt Jánosnak ez a buli, ahol történt, ami hát ugye, utána jöttem rá, hogy itt meg lehet keverni a két dolgot. Hogy itt a film és a werk párdarabok, így egymásnak. Hogy egyik valósága a másik, hogy egyikből a másikba, hogy mi a valóság és a művészet, hogy... jajj istenem!” Ezen csak kicsit segít, ha az idézetet – nyelvi roncsoltsága miatt – ironikusan olvassuk. A regény utolsó lapjain kiderül, hogy semmi sem volt igazi, ami felveti a legnagyobb kérdést: milyen morális alapokon áll a mű? Ez a kérdés egy kritika szempontjából nem biztos, hogy minden esetben releváns, ám amikor komoly társadalmi kérdéseket

vetne fel a szöveg, ahogy azt a hátsó borítón kiemelt részlet sugallná (etnikai kérdések a többségi magyar társadalom és a cigányság tekintetében), akkor nem mindegy, hogy minden csak látszat, minden csak trükk és szemfényvesztés, mivel ebben az esetben könnyen e kérdések relativizálásába is belecsúszhat a könyv. Az áldokumentumfilmek, vagy a mockumentaryk, ahogy az angol terminusban is benne van, alapvetően a nézők átéjtésére, megviccelésére törekednek, miközben az abszurdig fokozott „hiteles” állításaik révén valóban releváns problémákra hívják fel a figyelmet. Azonban e művekben mindenki beavatott, a néző lesz az átverés „áldozata”, Gerőcsnél ez egy szinttel beljebb került. A történetben elbeszélte ellentétek és kibékíthetetlennek látszó konfliktusok egy csapásra olcsó forgatókönyvírói fordulattá válnak, a szöveg kemény karcossága, mindaz a feszültség, ami fenn tartotta az olvasók figyelmét, hirtelen eltűnik. Egy

gyenge emberkísérletet sikerült „végigmoziznunk”, aminek, valljuk be, mi, olvasók is részesei voltunk, az átverést a befogadó sem ússza meg. Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy valóban olyan jó do-log-e, ha az olvasókkal a bolondját járatják.

Összességében egy izgalmas próbálkozásként olvashatjuk Gerőcs Péter regényét, amely hiányosságai ellenére is az író kvalitásairól tesz tanúbizonyságot. Érdeemes kiemelni a jól megírt párbeszégeket, az álfilm forgatókönyve valóban hitelesíti a szöveget. S végső soron, ha a korábban említett társadalmi kérdések az utolsó fejezet révén hatá-lyon kívül is helyeződnek, a regényben marad elég kultúrkritikai és pszichológiai felhajtóerő: kíváltképp a társadalom, a művészet és a színészek szerepét figyelembe véve. A könyv kellő mélységben kérdez rá a színész társadalmi és/vagy művész szerepének kiüresedésére a 21. század harmadik évtizedében.

BALÁZS GÉZA

Agócs Sándor: Szőrén az Időt

Kairosz, 2022

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

A 20. századi költő alapélménye a szétesettség, az idő relativizálása. Erre jön az 1980-as években induló magyar értelmiség alapélménye, a rendszerváltozás. Ennek a korosztálynak tagja a most 65 éves Agócs Sándor, aki a rendszerváltozást követően a Lakiteleki Népfőiskola Antológia Kiadójának és Nyomdájának vezetőjeként és szerkesztőjeként tevékenykedik, így értelemszerűen szorosan kapcsolódik mindazokhoz, akik a „népi” gondolat újra-élesztésén, folytatásán fáradoznak. Ennek kapcsán olyasmire kell gondolni, mint a vidéki (kisvárosi, falusi) Magyarország immár sokadik robbanásszerű megpróbáltatása nyomán az életmód szükségszerű átalakulása mellett a megtartó, biztonságot adó, igazodást nyújtó (hely)történeti, néprajzi, közösségi, családi hagyományok működtetése, a társadalmi és egyéni anyagi és szellemi jóllétet szolgáló értékek, innovációk szolgálata. De van-e ehhez megfelelő közösségi akarat, nemzedéki elkötelezettség? Önmagában kérdés, hogy van-e ma nemzedék, avagy csak korosztályról beszélhetünk. Agócs Sándor megkülönbözteti a kettőt: „ahol még értik például hogy / mi a különbség korosztály / és nemzedék között” (A kezdet). Merthogy a magyar nyelv

egykor különbséget tett a kettő között, de a mai értelmező szótár szerint már ugyanazt jelentik: „azonos vagy hasonló korú személyek összessége”, „egy korban élő és kb. azonos korú emberek összessége”. Nemzedéken korábban még az azonos „nemből” (törzsből) származókat értették, a nép, nemzet értelmében (a régi értelmező szótár irodalmi jelentésként még számon tartja). De hát manapság ki figyel oda ilyen apróságokra? Hát a költő. Az ő feladata az ilyen nyelvi finomságok észrevétele, megkülönböztetése és továbbadása. Agócs Sándor ismeri a korosztály és a nemzedék közti különbséget, és ezért korosztálya van, de nemzedéke már alig. Egy-egy jellemző sorával utal Vörösmartyra, József Attilára, Weöresre, Illyésre, Nagy Lászlóra, Sütő Andrássra, jobban kifejtve a Kilencekre (Rózsa Endrére, Kiss Benedekre), talán az utolsó költőnemzedékre, de ő már „nemzedéktelen”, hiszen egy ideje ki sem alakulnak, vagy ha kialakulnának, rögtön szétesnek a nemzedékek. A nemzedékről már Weöres is ironikusan fogalmaz a *Harmadik nemzedék* című versében: „Sej-haj, szeres-sük egymást, nemzedékem, / hisz azt mondják, mind egyformák vagyunk...”

Agócs Sándor saját költészetét némiképp alárendelte a könyvkiadói szolgálatnak, 394 könyvet segített világra (saját adata 2022-ben), önálló verseskötettel csak ritkán jelentkezett: *Forgató idő* (1990), *Háttér* (1995), *Ördöglakat a számon* (2010), *Lepkék a könyvtárszobában* (2017) – s 2022-ben adta ki válogatott és új verseinek gyűjteményét: *Szórén az Időt*. Ez a kötet egyértelműen számvetés: visszatekintés az elmúlt évtizedekre, a megoldatlan feladatokra, megválaszolatlan kérdésekre. Például arra, hogy egyáltalán van-e értelme ma még a költészetnek.

Ismerjük a lassan egy évszázada tartó, lezárhatatlan vitát: magán- vagy közösségi költészet. Agócs Sándor számára egyértelmű: „nem hiszek most sem / az abszolút / politikamentes költészetben” (*Mindig tétje van*). Láttelet az öncélú irodalomról: „Neves írók neves / munkáit majdhogynem / lehányjuk / olyanokat írnak” (*Az áldozat*). Nem csoda, ha a közönség is elfordul a költészettől, a költőtől, „egy rendes költő legyen halott” (*Elmaradt találkozás egy élő költővel*). Valamikor volt költői közösség (talán nemzedék), például egy vendéglőben, kockás abrosz mellett: „a költők innen is kiszorultak / mindenhol kiszorultak... de verset írni akkor is muszáj... de furcsa módon a törzshelyünk / kamerával megfigyelt terület / még most is” (*A „Betérő” kisvendéglő halálára*). Vagyis minden ugyanaz, de másként. Van vendéglő vagy inkább étterem, esetleg pub, de nincs már költői törzsasztal, egyéb törzsasztal se, de megfigyelők (ha másként is) továbbra is vannak. És ha már nem találkoznak a költők, legalább műveiket kicserélik, újabban pedig azt sem: „egymásnak el-alküldjük / azért a könyveinket a beszélgetések / helyett később már azokat se” (*Szószegő idő*). Azaz külső és belső okok miatt: „nem kér belőlünk ez az évtized” (*Nagy Gáspárnak, az ötödik iksze*).

„Verset írni akkor is muszáj...” – mondja a költő. De miért is muszáj? József Attila megadja erre a tömör választ: „Nem szükséges, hogy én írjak verset, de úgy látszik, szükséges, hogy vers írássék, különben meggörcsülne a világ gyémánttengelye.” Ezt a programot követi Agócs Sándor: „beteg lett a világ / és görbül csak görbül / naponta annak / gyémánttengelye... a Notre-Dame-i tűzben / Európa elégett / végleg / istentelenül / a jó vers mindig / megbocsáthatatlan” (*Beteg világ*). A beteg világ jelenségei: „csak úgy dől a vér a híradókból...” (*Egyenes adás*); „mostanában mindig van valami / új örület az ember csak kapkodja / a fejét mi is történik körülötte” (*Két örület között*). Például: „egyetem-begyetem / gendertánc... egyetem-begyetem / meg-megráz / majdnem mint a / csengőfrász” (*XXI. századi monodóka*). Vagy egy másik: „Új barbárok jönnek örült buzgalommal” (*Balassi Bálint éneke 2015-ből*), s a

beláthatatlan következmények: „jelenleg másfél / naponta megölnek / egy németet a bevándorlók de ez / itt Európában senkit nem érdekel” (*A Kos jegyében*). És persze szimbólum az a bizonyos notre-dame-i tűz, melyben Európa elégett, a kiüresedett, sőt eladott templomok (ismerjük már ezt a jelenséget a Szovjetunió világából, de most visszaköszön Nyugat-Európában). És mit tesznek az európai politikusok? Thomas Mann nyomán idézi édesanyja 85. születésnapja körül megfogalmazott mondatát: „NINCS ITT EGYETLEN EURÓPAI?” (*Sose gondolta volna...*). De van! Például: „Orrát piszkálva üvölt Chon-Bendit / Tavares és Reding” (*Gyűrött térkép*). Összegezve: új barbárság bukkant fel, s mi védtelenek vagyunk: „új félelmek jönnek, mások, s / nevetnek ránk a nyári mikulások” (*Új félelmek jönnek*). Hogyan hat ez a gondolkodóra? Talán így: „naponta szétszednek de nem rak / össze senki” (*A Kos jegyében*). Csoda-e, ha ilyenkor meghasad az én: „játsszom azt, hogy kettő vagyok... játszom naponta hogy élek / és nem vagyok halott / játszom azt hogy soha többet / nem halok meg ott” (*Két pápa közt*).

Nincs mese, cselekedni kell, a költő pedig mit tehet, verset ír, akkor is, ha „versvisszafojtva a vers” (*A kezdet – finom utalás Módszi Ferenc Versvisszafojtva című válogatott kötetének címére, Chicago, 1985*). Agócs Sándoré kétségtelenül vállalt közéleti költészet, kiemelendők közülük a magyarságversek tematikájába sorolhatók. Például Illyés Gyula *Nem menekülhetsz*-gondolata tér vissza itt: „Már nem futatsz el soha innen...” (*Ahogy te sem*). Vagy: „itt születtem / és éltem ahogy lehetett / ahogy hagyták / ahogy sikerült (*Ahogy sikerült*). Másként: „élhetnék itt is / de csupán itt lakom” (*Élhetnék itt is – kecskeméti jegyzet*). Ez az otthontalanság mai városi szólás formájában: „én / nem haldoklom / én így élek – írta Zalán Tibor” (*Álom utáni vers*). A vállalás jelenti Agócs Sándor magyarságverseinek lényegét: „megszállt országban / s magyarként élni eleve / rákkeltő” (*Helybenjárásaink – Cseh Tamás emlékére*). Vagy konkrétan kimondva: „szégyen volt még néhány éve is / magyarnak lenni” (*Szégyen*). Két versben is viszont a kecskeméti, legendás Széchenyi-szobor (*Széchenyi látomásai, Ördöglakat a számon* – Kiss István szobrászművész és Kerényi József építész alkotása, 1982), amelyen egy asztal mögött áll Széchenyi, és előtte az asztalról lefolyik Nagy-Magyarország... A „miért írjunk verset?” kérdésre ilyen összegző választ ad: „Mindig tétje van a versnek / mindig / csak ezt a mai költők / nagyrészt el szokták felejteni” (*Mindig tétje van*).

A rohanó idő közhely. A szőrén (megült) idő viszont többértelmű. A „szőrén élnek” régi szólás arra utal, hogy természetes házasságban élnek, a „szőrén üli meg a lovat” szólásunkban is ott van a természetesség, a vadság, a virtus, a betöretlen ló megzabolázása; az időre vonatkoztatva pedig arra utal, hogy valaki a maga természetes, összetett, adok-kapok történeti valóságában él. A történelem valóban ad és vesz, s hogy kinek mi jut belőle, az kiszámíthatatlan. A *Szőrén az Időt* indító kulcsversében a korábbi korokra annyira jellemző hiábavaló gyermeki ábrándozás, a börtön, a meghazudtolt múlt és a (szerencsére) elkerült bitófa (akasztás) motívuma bukkan fel. Egy másik versben megjelenik az egykori besúgó: „a legkedvesebb besúgóm tegnap / megint rámköszönt” (*Megint rámköszönt*), egy harmadikban pedig egy elmaradt bocsánatkérés Jánoshalmán... (*Történelmi jegyzet*). A családi dráma egy másik kötetben ismerhető meg: Agócs Máténé Csernók Margit: *Minden ideköt* (Antológia, 2012). A történelmi idő rányomja bélyegét a jelenre: „kibeszéletlen itt a múlt / s kibeszéletlen a jelen” (*Zár alatt*). Vagyis nem akar helyrebillenni az a bizonyos gyémánttengely.

A számvetés küzd az idővel. Mert az ember vágyja, hogy még életében helyrebillenjen a gyémánttengely. De sajnos: „Múlik lassan a mondható” (*Között*). A történelem pedig forgandó: „egyik hely jutalom / másik már büntetés / ma még felvonulás / holnap már tüntetés” (*Séta a főtéren*); sőt, a történelmi idő forgató: „jöhet ránk forgató idő” (*Jöhet ránk forgató idő*). És ebben lassan kiürül minden: „szószegő idő” (*Szószegő idő*). Más időszámítás lép életbe: „most állítják át az időt... Ez most a lassú átmenet” (*Vonulás*). Visszatérnek már ismert, megunt jellemzők: „Most megint a frázisok kora, / ez még nem az a világ!” (*Az aktivista*). S az idő ismét múlik, elmúlik, hiába várunk: „ez a szétszabdalt / jelen ez a drága idő ami / ráment itt mindenre megint” (*Szétszabdalt jelen*).

Egyik legnagyobb történeti bajunk: a megosztottság: „fakasztottál dalt elégszer / homokból kőből / megosztott lett az a világ / mégis erőből” (*Kiss Benedek 70*). És a soha meg nem érkezetség kínzó állapota, a köztesség: „Mi van a szó és a tett között” (*Mint a mesében*). Sőt, a köztesség már nem pusztán közép-európaiság, hanem egyenesen: „KÖZÖT-TÜNK EURÓPA” (*Levél egy képzeletbeli amerikai postácímre*).

A *Szőrén az Időt* című verseskötet szókimondó számvetés az eltelt történelmi és az azzal párhuzamos életidőről, különösen az elmúlt évtizedekről, amelyet beárnyékol a világháború és az azt követő időszak, de a versekben olykor feltör a fájdalmas,

érző lélek hangja is. Esetleg csak egy hasonlatban: „hiányod, mint csonkolt diófa” (*Mint csonkolt diófa*). Vagy egy fa kivágásakor érzett fájdalom: „a szívemhez nőtt hársfa halála”, persze azért is, mert az ember antropomorfizál: „a szegény fa csak állt ott egyedül / MINT SOKAN A KIVÉGZŐOSZTAG / ELŐTT” (*Szegény fa*). Az elhagyott, eladott szülői ház elvesztésének fájdalma: „MOSTANTÓL / NINCS HOVÁ HAZAJÖNNI” (*Az üres ház előtt*). Többször felbukkan a versekben a gyermekkorban elvesztett báty, valamint a nagymama szeretetteljes alakja. Például ebben a megható imában: „Uram vigyázz a Nagymámra / ha már más-más helyen élünk” (*Esti ima... az egyedül élő Nagymamákért*). Az édesanya elvesztésekor a gyermekek „mint újdonsült árvák”; az utolsó emlékek: a „karikagyűrűt nem tudtuk / levenni az ujjáról”; s az emberre törő magány: „magamban bíztam eleitől fogva / s most lepkeszárny présel a jövőbe” (*Örökmécs-kísérletek*). A szerelmi tematika nem jellemző, de azért van néhány árulkodó sor: „ne lásd bennem a börtönt / lélek vagyok a kezében / s mint szeretetéhes legkisebb / gyerek próbálok hinni ebben” (*Ne lásd bennem...*).

Szó volt már a nemzedékről, pontosabban a nemzedéktelenségről. Barátok persze vannak. Több tucat elhunyt barát neve verssorokba szedve a *Memento* és *Memento II.* című versekben. De a szövegekben említi Csoórit, Pap Gábort, Tollas Tibort, Nagy Gáspárt, Lezsák Sándort, Cseh Tamást, Mócsi Ferencet, Faragó Laurát, Szakolczay Lajost, Zalán Tibort, Kukorelly Endrét, Bíró Kingát, Szécsi Margitot – Turcsány Pétertől pedig így búcsúzik: „két életet élt egy alatt / másik fele itt is maradt” (*Két életet élt – Turcsány Péter emlékére*).

A legtöbb vershelyzet elvont, téren-időn kívüli, legfőljebb apró utalásokkal, de azért akad néhány konkrét, amiből vers lesz: festés előtti kiköltözés a lakásból, ütközés egy (csoda)szarvassal, egy megváltozott kisvendéglő, a dohányzók jogaiért, Temerin...

Agócs Sándor versei a gondolatias-tárgyias költészet jegyében fogantak, ezért fő jellemzőjük a versformák felbontása, a szaggatott sorok, olykor azonban – különösen ismétléseles jelleggel – a dalyszerű komponálás is felbukkan (*Homokfűvás*), valamint akad mitológiai parafrázis (*Szarvasűző*), balladaszerű komponálás (*Balladás ének 2011-ből*). A belső rímekre szép példa az *Akhilleusz rámköszön* néhány sora: „a smaragd-sziget fölött / tombol most a nyár / a napsugár – akár a szívem – / unalmában bolond táncot / jár a megriasztott víz / tetején”, bárcsak több lenne ezekből. Nekem tetszik ez a történeti, közösségi általánosítható lírai alapállás, mert ritkaság manapság.

BENCE ERIKA

Géczi János: *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége*

Kalligram, 2022

A *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége* újramondja A *tenyérjós* című, 2019-ben napvilágot látott regényből ismert józsefvárosi jósnő történetét. Csak a szempontok és a rálátási távlatok változnak meg, de most sem tudjuk – mint Géczi János előző regényével kapcsolatban sem – eldönteni, hogy többen beszélnek-e benne (például: egy narrátor, Judith, Ajaz, esetenként valaki más), vagy a tenyérjós mutatja meg, képzelet el a különböző perspektívákat önön történetében. Esetleg Ajaz, Judith Bakuban – mert az apának ítélte a bíróság –, az orosz kolónián felnevelkedett fia meséli el gyermekkorának eseményeit, Pápkának nevezett (nem is biztos, hogy vér szerinti) apjához és barátaihoz, Jerma nevű szeretőjéhez (aki egyben az ő nevelőnője is), illetve az ismeretlen anyához fűződő érzelmeit, gondolatait, a velük kapcsolatos eseményeket. Mindenesetre: a csak számmal ellátott, Judithról szóló fejezetekben egy kívülálló, a történeteket harmadik személyben közvetítő elbeszélő szólal meg (többször), míg az egy-egy motívumot zárójeles címmé avató, Ajazról szóló részek egyes szám első személyű elbeszélésbe válnak – legtöbbször. Mert például a 45., *Tirat Camel* című fejezet Judith izraeli életének képeit vetíti elé. Nem véletlen a képszerűség motívumának kiemelése, hiszen a hozzá fűződő narratívában ez, vagyis a pillanatképek, a benyomások, a hangulatok, a töredék-észleletek, s nem az elbeszélés, a történetyszerűség dominál. A 61. fejezet pedig az apa, Ajaz és az ugyancsak budapesti születésű Jerma, a kvázi nevelőnő kapcsolatának – a nő szempontjából láttatott – komor/keserű története; feltehetően ezt is Judith „látja meg” valamilyen tenyérben. Végül a 69. részben ténnyé válnak előttünk korábbi sejtéseink; a két történet-szál (ismét) eggyé válik: azt olvassuk, hogy „Judith belemerül fia tenyerének ismételt elolvasásába”.

Judith a második regényben már idősebb nő, aki – miként A *tenyérjós* című regényből megismertük – szegedi egyetemi, budapesti kutatói, majd amerikai ösztöndíjas éveket, izraeli és azerbajdzsáni tartózkodást, egzisztenciális, világnézeti és szerelmi csalódásokat, kiábrándulásokat, sőt tragédiákat követően tér vissza és telepedik le – úgy tűnik, most már végérvényesen – Budapesten, ahol a Jó-

zsefvárosban jósdát működtet. Szolgáltatásának specifikuma, hogy nem a jövőt, hanem a múltat fűrkészi ki mások tenyeréből. Erre a sajátosságra többször is reflektál az elbeszélő, s egy ilyen alkalommal tesz utalást arra vonatkozóan, hogy az elébe táruló tenyérben Judith saját, már felnőtté ért gyermeke múltjára ismer. Vagyis maga az elbeszélői szituáció úgy is értelmezhető, hogy miközben a jósnő a fia, Ajaz tenyerébe tekint, feltárulnak előtte a fiú addigi életének történései, amit a zárójeles címmel rendelkező fejezetek mondanak el számkra, s ezért van, hogy olykor a különböző beszéd módok (a kívülálló narrátoré, Judithé és Ajazé) egybe is csúszhatnak. Bonyolítja a dolgot, hogy mindkét fő narratív szál újabb történeteket és elbeszéléseket vet fel, esetenként mások, mint Pápká, Jerma, a szerető, Lizetta, a régi ismerős, Esze, a budapesti festő is időlegesen elbeszélőként lépnek fel azokban a történetekben, amelyet kis Ajaz (akkor is így nevezik mind hozzátartozói, mind az aktuális narrátor, amikor már felnőtt férfi) társaságában vagy közvetlenül számára mondanak el.

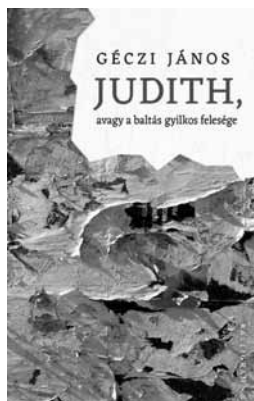
Rövidtörténetek, novellisztikus betétek, anekdoták sorozatából épül fel Ajaz története; olyan mikrotörténetekből, amelyek nem nélkülözik a rejtélyes, misztikus elemet, a fordulatot, csattanóra kimenő elbeszélést. Ezért – s nem az orgiává terebélyesedő szexuális aktusok vagy a csoportos maszturbációk naturalisztikus, durva nyelvezetű leírása miatt – érezzük az Ajaz-történetet a Judith (olykor unalmas) lamentációit, észleleteit, benyomásait, Marymarivel folytatott valós vagy képzeletbeli diskurzusait közreadó részeknél messzemenően érdekfeszítőbbnek. Poétikailag, persze, indokolt a Judith-vonal regénybeli szerepe, különösen, ha úgy értelmezzük – és ezt utalások sorozata erősíti meg –, hogy tényleg az anya olvassa ki a történeteket valakinek (kis Ajaznak?) a tenyeréből. Ugyanígy határozottan indokolt a szexuális, sőt pornográf tartalmaknak a regényszöveget egészében betöltött szerepe, hiszen a múlt, a rendszerváltást élő Magyarország, illetve a Szovjetunió felbomlását követő felfelé és ellentmondásokkal teli világ, Azerbajdzsán, a volt tagköztársaság – a szó metaforikus értelmében (mint ahogy a *Kis Magyar Pornográfiát*

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

érthetjük) – pornográf története is kibontakozik előttünk. A regény ilyen értelemben leghatásosabb epizódja a Pápká ötvenedik születésnapján elhangzó, a volt katonai és professzor, Borisz Vasziljevics Dromov történetét élénk állító elbeszélés. Azért viseli magán a titokzatosság fénykörét, mert pontosan nem tudni, milyen katonai alakulatról van szó, csak sejtjük, hogy Dromov valamiféle titkosszolgálati tudásba és feladatokba vezette be tanítványait, a kadétoakat, köztük a fiatal Pápkát is, aki ugyancsak részese volt a már visszavonult és emlékiratait író (mások szerint kegyvesztetté lett) professzor dácájában lezajlott, orgiába torkolló „beavatási szertartásnak”, hogy aztán a történet – immár kis Ajaz előtt, szintúgy a beavatás célzatával – megismétlődjék az apa születésnapján is, ahol immár Pápká lesz az ordinári szexjelenet legfőbb aktora. A regény legnaturalisztikusabb leírásai – amelyeknek központi eleme az álló, aktus közben látható vagy kiveret farok – is e fejezetben fordulnak elő, miként a regény legdurvább megnevezései és kifejezései is a valamilyen módon működésbe hozott férfi genitáliákhoz kapcsolódnak.

A *tenyérfősről* szóló recenziómban (Kortárs, 2021/5) jegyeztem meg, hogy a magam részéről erős, mi több, durva referenciának tartom a baltás gyilkos történetének ráírását Judith, a jósnő fiktív történetére. Ehhez képest a második regényben nemcsak mellékszálként kapcsolódik a „baltás történet” a fő narratívához, hanem annak egyik fő motívuma, egy bizonyos ponton túl (amikor a két elbeszélés, Judithé és kis Ajazé egygyé szervesül) központi jelentésévé válik. Ebben a regényben viszont nem tűnik erőltetettnek az ismert történet, leginkább azért, mert a bakui háttér kibontásával az orosz és keresztény származású (később azerivé avanszáló) egykori Szása, a volt katonai attasé, majd az olajoligarchia tagjaként meggazdagodott – nem mindenkor feddhetetlen ténykedésű – üzletember s a végül ismét katonai szerepet vállaló Ajaz sorsa általános értelemben vett eurázsiai sors lesz. Lehet épp a baltásként elhíresült gyilkos élete, de bárki másé is a térségből, egy ehhez hasonló predesztinációkkal meghatározott sorsú férfié, aki a volt Szovjetunió muzulmán többségű utódállamában, egy erősen maszkulin, militáns, azaz erőkultuszra épülő társadalomban próbál meg boldogulni szingli apaként. Ebben a kontextusban válik hitelessé, de legalábbis igazolhatóvá a regény megmutatta szexuális tartalmak nyersessége és durvasága, s válik Pápká/Ajaz/

Baltás személyisége, ha nem is szerethetővé, de legalább tragikussá vagy szánhatóvá. Épp emiatt érheti – esetleg – majd az a vád Géczi regényét, hogy egy nő szereplő történetében elhelyezett, olykor mások (például: Jerma vagy Lizetta) szempontjából is láttatott, de erősen „férfitörténet”: olyanok mutatja meg a világot, amilyenek egy – az említett körülmények között szocializálódott – férfi láthatja és értelmezheti. Ajaz történetének összefoglalóját a 61. fejezet adja: Judith értelmezi, de Jerma perspektívájából látjuk. „Keserédes” történet, amelyben – kis Ajaz kivételével – mindenki boldogtalanságra és szenvedésre kárhoztatott, s szinte mindenki kettős arccal, illetve személyiséggel rendelkezik. Ezt a jelenséget, a valóság kettős vagy többféle arcúlatát hivatottak nyomatékossítani a fő elbeszélésmenet(ek) beiktatódó – említett – novellisztikus betétek, anekdoták, sőt hosszabb elbeszélések, mint amilyen a Budapestről Bakuba látogató festőművész, Esze történetét elbeszélő 36. (talán valamennyi közül a legterjedelmesebb) fejezet, ami azért fontos, mert az alkoholista művész alakja kis Ajaz számára egyfajta láthatatlan szálat jelent Judith felé, mi több, épp a festő az, akinek – feltehetően Jerma által hozzáférhetővé tett – levelét olvasva tekinthet bele az addig csak „kontúrjaiban” felismerhető anya történetébe, és ismerheti meg személyiségét közelebbről. Még érdekesebbek azok a rövidtörténetek, amelyek később teljesen el is ejt az aktuális narrátor, csak bizonyos mozzanat hitelesítése és érzékletessé tétele miatt iktatódnak a narratívába. Ilyen például az indonéziai törzsek szexuális életét vizsgáló kutatónő anekdotája, amely arra mutat rá, hogy a

kulturális különbözőségek és kommunikációs akadályok milyen mértékben vezethetnek téves következtetésekre, illetve a képmutatás és az álnokság áltudományos eredményekhez: a nő „a vizsgálat érdekében” szexuális viszonyt létesít a törzs egyik tagjával, majd ennek eredményeképp megállapítja, hogy az adott közösségbe tartozó férfiak minden alkalommal megszakítják a közösülést, otthagyják az aktus színhelyét, hogy aztán hímtagjukat újra alkal-

masszá téve folytathassák azt. Csak évekkel később, egy másik (férfi) kutató előtt válik nyilvánvalóvá, hogy egészen másról van szó: a bennszülött férfi számára elviselhetetlenek voltak a nő által használt kozmetikai szerek, például a parfüm, amelynek szagától felfordult a gyomra, rendszeresen hányni ment ki, majd a feleségéhez elrohanva „állította fel” a farkát, hogy amott befejezhesse vállalt feladatát.

A fenti anekdotánál sokkal sötétebb tónusú az orosz kolónián bolyongó, de alapjában véve elfogadott, a közösséghez tartozónak tekintett, együgyű Ányecska meséje, akiről húga, a szövőgyári munkás Gonchek gondoskodik kisebb-nagyobb nehézségek, (saját szempontjából) lemondások árán is. Ám amikor a lány eltűnik (később kiderül, hogy meggyilkolták), képtelen folytatni addigi életét: kétségbeesve keresi, tulajdonképpen átveszi nővére, a „falubolondja” szerepét, maga is kóborolni kezd; végigjárja azokat az útvonalakat és helyeket, ahol korábban testvére rendszeresen megfordult. Az Ajaz-történet kapcsán is felmerülhet bennünk az az értelmezés, hogy Pápká és kis Ajaz együtt is, és külön-külön is – külföldi utazások és üdülések ürügye alatt – felkeresik azokat a helyeket, ahol egykoron Judith is járt: folytonosan kutatják a másik nyomait és jeleit, mivel sorsuk csak mások sorsának függvényében értelmezhető és érthető meg.

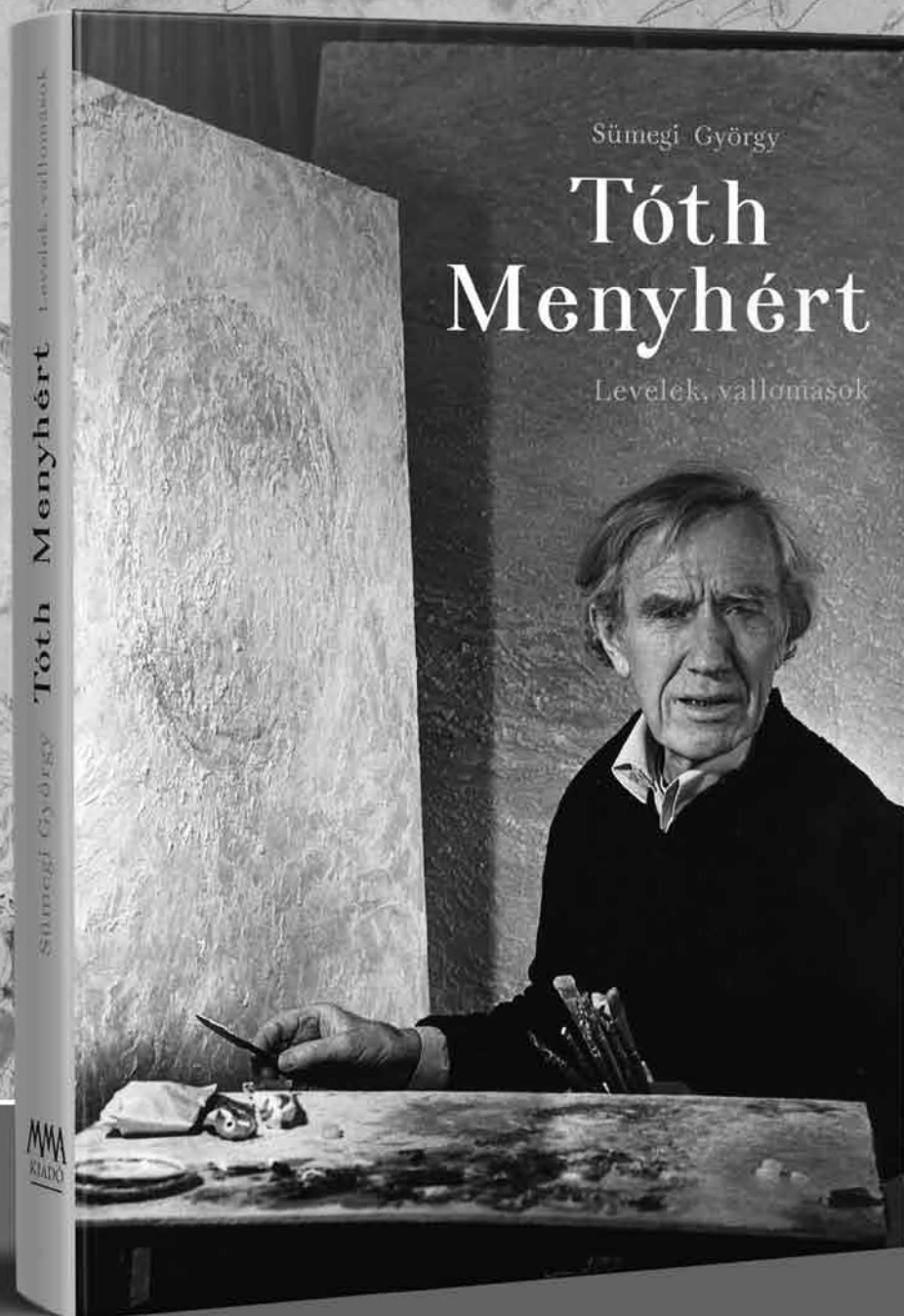
Az elbeszélte történet aktuális ideje a múlt század kilencvenes éveit jelenti, de a perspektíva, amely-

ből a narrátor tekint vissza a történetekre, jelenkori: aktuálpolitikai vonatkozások és hivatkozások, mai kulturális eseményekre és jelenségekre történő utalások ékelődnek az elbeszélésbe. Az ironikus önreflexió sajátos pillanata, amikor egy eszpresszóban üldögélve (a korábbi regényben még biszexuális, majd nemváltó férfiként is megismert) Marymari, illetve a vele furcsa barátságot ápoló Judith (akinek még férfiként szerette el élettársát, Pégyét, aki meg lehet, hogy kis Ajaz vér szerinti apja) roncsolt plakátokról készült felvételekre lesznek figyelmesek, és a kiszolgálónőtól érdeklődnek felőle: „A tulaj haverja készíti valamennyit, az biztos. Poéta az is. Gondolom, sikertelen a költészetben, mert időközben áttért a tépelt plakátok gyűjtésére és fotózására. Azt hiszem, az ilyesmikkel kevesebb a munka, mint a versekkel.” Hát még – tehetjük hozzá kissé komolytalanul zárva az eszme-futtatást –, ha az olyan regények megírásának munkáját és időtöltését is bevonjuk az összehasonlításba, mint *A tenyérjós* vagy a *Judith, avagy a bal-tás gyilkos felesége*.

A Ráció Kiadó 2022-es kiadványaiból

A kötetek megrendelhetők vagy kedvezményesen megvásárolhatók a Ráció Kiadó szerkesztőségében:
1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

„A gondolat a lényeg...” A festészet nyelvújítója

A kötetet keresse a könyvesboltokban,
vagy rendelje meg a www.mmakiado.hu
weboldalon!

MM
KIADÓ

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA